

HUKUKUN SINIRLARINI EDEBİYAT VE TARİH İLE AŞMAK :
12 EYLÜL ANLATILARI

EXPANDING THE LIMITS OF LAW WITH LITERATURE AND HISTORY
NARRATIVES OF 12 SEPTEMBER

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(İNSAN HAKLARI HUKUKU)

Prof. Dr. Turgut TARHANLI

2012

HUKUKUN SINIRLARINI EDEBİYAT VE TARİH İLE AŞMAK :
12 EYLÜL ANLATILARI

EXPANDING THE LIMITS OF LAW WITH LITERATURE AND HISTORY:
NARRATIVES OF 12 SEPTEMBER

Selin AKSOY
108614039

Prof. Dr. Turgut TARHANLI

Prof. Dr. Nazan AKSOY

Yrd. Doç. Dr. Yalçın TOSUN

Tezin Onaylandığı Tarih

:

Toplam Sayfa Sayısı

: 71

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) İNSAN HAKLARI
- 2) EDEBİYAT
- 3) TARİH
- 4) SÖZLÜ TARİH
- 5) 12 EYLÜL

- 1) HUMAN RIGHTS
- 2) LITERATURE
- 3) HISTORY
- 4) ORAL HISTORY
- 5) 12 SEPTEMBER INTERVENTION

TEŞEKKÜR

İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı kapsamında bu içerikte bir tezi yazmama olanak sağlayan ve disiplinlerarası yaklaşımıyla tez danışmanlığımı yapmayı kabul etmiş olan Prof. Dr. Turgut Tarhanlı'ya; Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde yandal öğrenim görürken beni hukuk ve edebiyat konusundaki çalışmalar konusunda teşvik etmiş ve cesaretlendirmiş olan Prof. Dr. Nazan Aksoy'a; tez jürimde tanıdığım, yakın okumaları ve düzeltmeleriyle katkılarını eksik etmeyen ve beni öykü türü konusunda uyararak Yard. Doç. Dr. Yalçın Tosun'a;

Tüm yoğunluğuna rağmen yakın okuma yaparak metni siyasal ve yönetsel olarak değerlendirerek, öneri ve eleştirileriyle metne ve bana büyük katkıda bulunan Doç. Dr. E. Zeynep Güler'e;

Metnin ilk halini bir gecede okuyup değerlendirmek zorunda kalan dostum Elif Bursalı'ya, Erdi Buğra Şen'e, ablacığım Pınar Özmen'e bitmeyen destekleri ve sevgileri için;

Beni yazmaya zorlayan ve ileri iten, soruları ve görüşleriyle zihnimi açan, arkadaşlığı, dostluğu ve yoldaşlığıyla İrem Yirik'e çok teşekkür ederim.

Teşekkür etmenin yetmeyeceği, emeklerini karşılıksız sunan aileme; her zaman yanımda olan ve beni hep destekleyen canım annem Hamdiye Aksoy'a, Bana matematikle birlikte ayrıntılı düşünmeyi ve mücadele etmeyi öğreten canım babam Helim Aksoy'a ise minnettar olduğumu belirtmek isterim.

ÖZET

12 Eylül 1980 askeri darbesinin Türkiye toplumuna verdiği tahribatın hukuka, özellikle adalet anlayışına ve edebiyata yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Her siyasi dönemeç gibi toplumu etkilemesinin kaçınılmaz olmasının yanında 12 Eylül darbesi ile bir düşünce, bir ideoloji tasfiye sürecine girmiştir. Darbe sonrasında toplumun tamamen siyasetten arındırılmak istenmesi ve “Yeni Dünya Düzeni”ne entegrasyonunun sağlanma çabası bu sürecin ürünüdür. Toplumsal bir travma olarak tanımlanabilecek süreç sonrası yaratılan kuşak yalnızca siyasetten değil, geçmişinden de koparılmış şekilde geleceğe bakmakta, hatta geleceğe hiç bakmamaktadır. Bu kuşak, kendisinden önceki yenilmiş kuşağın yenilgisinin ağırlığını yüklenmiş ve yenilginin yarattığı umutsuzlukla yüzünü toplumdaki kendisine çeviren, git gide bireyleşen bir kuşaktır.

Hukukun hakikatle, adaletle ve tabii olarak toplumla olan diyalektik ilişkisi nedeniyle hukukun henüz nefes alan toplumsal kaynaklardan yararlanmasına olan ihtiyacı hayatidir. Bu yönüyle resmi tarih, somut deliller ve yasa metinleri ile yetinildiğinde hukukun adaletle ve hakikate ulaşması mümkün olamamaktadır.

Yazıldığı toplumun ve döneminin özelliklerini taşıyarak yine topluma seslenen ve kendisi de tarihe tanıklık eden edebiyat eserleri hukukun gerçeğe ulaşmasında kaynak oluştururlar. Yazarının siyasi duruşundan da ayrı ele alınamayacak olan edebiyat eserleri, teze roman türü özelinde konu edilmiştir. 12 Eylül sonrasında belleksizleştirilerek kişiliksizleştirilen bir toplum yaratılmasından yola çıkılarak tezde 12 Eylül ve hafıza ilişkisi, incelenen romanlar üzerinden ele alınmış ve aynı zamanda tarihin nesneliliği de tartışmaya konu edilmiştir.

Egemenlerce ideolojik olarak dönüştürülmüş, toplumdan uzakta, hatta halkın karşısında yer alabilen bir tarih üzerinde adaletin yükselmesi mümkün değildir. Resmi tarihten beslenen bir hukuk anlayışı, adaleti sağlama yetisinden yoksundur. Adaletle asıl gereksinen, sesi kısılmış ve bastırılmış olan sınıfın sesini taşıyan tarih yöntemi olarak tanımladığımız sözlü tarih de hukuka kaynaklık edebilmelidir. Bu aynı zamanda geçmişin yaşayan belleği ve geçmişi yaşayanlara doğrudan ulaşmanın aracıdır. 12 Eylül’ü yaşayanlar ve bu darbe sonrasında yaratılan kuşak halen hayatta olduğundan bu kuşağın ve sürecin tarihini henüz yaşayanlar yazmaktadır. Romanlar ya da sözlü anlatılar yoluyla elde edilen öznel bilginin tarihe ya da hukuka kaynak olmasının güvenilirliği tartışmalı olmasına rağmen bu öznelikten faydalanabilme yolları bu tezin çıkış noktası olmuştur.

ABSTRACT

Destruction of the military coup in 12 September 1980 on Turkish society was unavoidable with the reflection on law, especially on sense of justice and literature. It is unavoidable to effect society like every political turning. Furthermore, a thought, an ideology enter into liquidation process by 12 September coup. To be requested of elimination of society from politics after the coup and effort of integration with “New World System” are the results of this process. After the process that could be defined as social trauma, the generation look future not only detached from politics and also from the past; even could not look to the future. This generation is shouldered previous generation’s defeat. The desperation created by this defeat cause of withdrawn and individualisation of this generation. There is a dialectical relation between law and reality, justice and naturally with society. This is why, it is compulsory to use the resources of society which has still breathing. From this perspective, it is not possible to reach reality and justice by using only the official history, concrete evidences and the law texts. Literary products which carry the features of the society and the period written in, and at the same time, they bear witness to history and addressing the community are sources to reaching of reality. The literary products which cannot be under debate without writer’s political view are subjected under the novel type. 12 September and memory relation are approached by examined novels on basis of creation a society dehumanized by memorylessed and at the same time objectivity of history has been debated. There is no provision to have justice on a history transformed ideologically by regnants, away from community, even stand against from society. The law approach fed by official history lacks from the ability of provide justice. Oral history which is defined as a history method that carries subdued and muted communities voice should also be a resource for law. At the same time, this is a vivid memory of the past and a tool to reach directly who has lived the past. The historiography of this generation and process have been establishing by people who have experienced 12 September and the generation grew up after the coup. It is controversial that reliability of subjective information obtained via novels or oral history as a resources to history or law. Even though, ways to benefit from this subjectivity has been starting point of this thesis.

İÇİNDEKİLER

I.	Giriş.....	1
II.	Hukuk ve Edebiyat.....	5
	A- Edebiyat ile Toplumsal Olaylar Arasındaki İlişki.....	5
	1. Edebiyatın Politik Oluşu.....	8
	2. Yazarın Taraf Oluşu.....	12
	3. Anlatının Zamanı.....	15
	B- Hukukun Gerçeği Arama Yolunda Edebiyattan Beslenmesi.....	16
	1. 12 Eylül'de Bir Mahallenin Dayanışma Hikayesi: Yolgeçen Hanı19	
	a) Edebiyatın Diliyle 12 Eylül.....	22
	2. Çocuklukta Bir Hakikat Arayışından “Kalan”.....	28
III.	Hukuk ve Tarih.....	33
	A- Tarih.....	33
	1. Tarihin Nesnelliği.....	33
	2. 12 Eylül ve Hafıza İlişkisi.....	35
	a) Belleğin Silinmesinin Bir Çabası Olarak; Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979.....	38
	B- Ezilen Sınıfın Dili: Sözlü Tarih	48
	C- Hukukun Gerçeği Arama Yolunda Tarihten Beslenmesi.....	50
	1. Bir Hakikat Komisyonu Örneği: Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu.....	53
	2. 12 Öyküde 12 Eylül: Dut Ağacı Kolektifi.....	58
	3. Çocukluğun Gözünden 12 Eylül Sonrası: Bildiğin Gibi Değil.....	60
IV.	Sonuç.....	66
	Kaynakça.....	72
	Ekler.....	77

I. Giriş

12 Eylül 1980 siyasal ve toplumsal yapıya dönük yapılan müdahalelerin en ağırı ve kapsamlısıdır. Toplumsal yapıdaki dönüşümün bir yansıması olarak sanattaki ve özellikle edebiyattaki dönüşüm 12 Eylül sonrası yazılan romanlarda açıkça kendini göstermektedir. Kaldı ki sanatın kitlelere en doğrudan ulaştığı bir alt alan olan edebiyatın bu dönüşümün araçlarından biri olarak kullanıldığı da söylenebilir.

12 Eylül darbesi edebiyatla toplumsal hayat arasındaki bağları koparmış, edebiyatın yarattığı toplumsal vicdanı ortadan kaldırmıştır. Şükrü Argın'a göre, 12 Eylül sonrası yazılan romanlar bu toplumsal dönüşüme destek olmuştur.¹ Ömer Türkeş ise, edebiyatın bir yandan sessiz kalarak bir yandan da 12 Mart'ta sahip çıktığı sol ile hesaplaşarak taraf olduğunu belirtir. Ona göre, egemen ideolojinin rüzgârını da arkasına alan yazarlar, geçmiş dönemde yaşananlarla bir 'hesaplaşma'ya girmiş ancak hesaplaşılan hep sol ve sol içi ilişkiler olmuştur.²

Bu görüşün yanında Berna Moran ise 12 Eylül romanlarının gerçeklerden kaçışın simgesi ve yenilikçi romanın öncüsü olduğunu belirtir.³ Burada önemli olan yazarın nerede durduğudur. Çünkü 12 Eylül'ü konu edinen romanlar öyle ya da böyle egemen ideoloji ile belirli bir ilişkide bulunur. Dolayısıyla politiktir, politik olması bir yerde durmasını, taraf olmasını gerektirir.

Bu anlamda 12 Eylül sonrası edebiyat, toplumsal olanla en azından ideolojik olarak iç içedir. 12 Eylül'ün yazıya geçirilemediği yerde tanıklıklar vardır. Bu durum 12 Eylül anlatılarının "bellek ve belleğin tarihsel gerçeklik ile olan ilişkisi üzerine düşünmek için" verimli bir hareket alanı olmasını sağlamaktadır.

Hukukun ise gerçekliği arama ve adaleti sağlama yolunda elindeki veriler kısıtlanmıştır. Hukukun sınırlarını aşabileceği alan ise edebiyat ve tarihin yarattığı

¹ Şükrü Argın, "Edebiyat 12 Eylül'ü Kalben Destekledi!", Pan Kapitalizm Çağında Sol Bir Dil Aramak, Mesele 2007 Söyleşileri, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008

² Ömer Türkeş, "12 Eylül: Edebiyata Bir Darbe", Kıyamet Zamanında Edebiyat Yapmak, <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/12-eylul-edebiyata-bir-darbe-kiyamet-zamaninda-edebiyat-yapmak>

³ Berna Moran, "12 Eylül ve Yenilikçi Roman", Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 53-54

bu gerçeklik alanıdır. Hukukun yorumlanmasında, gerçeklik arayışında bir disiplin olarak edebiyat ve tarihin yeri kuşkusuz önemlidir. Resmi tarihin, gösterilen gerçeğin, dosyadaki delillerin, somut olayın, medyanın, özetle egemen ideolojinin aracı olarak yansıtılanın aşılması hukukun sınırlarının da aşılmasına yardımcı olacaktır. Çünkü “Tanıklık, onlara egemen olmaya çalışan güçlere karşı insanların ellerindeki tek silahtır.”⁴ 12 Eylül’ün tanıklığı ise edebiyatta ve sözlü tarihte kendini bulur. Arjantinli eleştirmen Beatriz Sarlo bir yandan tanıklık deneyimlerine dayanan tarih yazımının geçerliliğini sorgularken bir yandan geçmişin şimdiki zamana yaptığı akınların ancak anlatı yöntemleri ve bu yöntemler sayesinde anlamlı ve yorumlanabilir bir sürekliliği görünür kılan bir ideoloji aracılığıyla örgütlenmesiyle anlaşılabilirliğini belirtmektedir.⁵

Resmi tarih dediğimiz, her iktidar döneminin kendine göre yönlendirdiği tarihtir. 12 Eylül ise henüz tarih olmamıştır, 12 Eylül’ü yaşayan insanlar, o dönem çocuk olanlar halen yaşamaktadır, 12 Eylül’ün tanıklığını yapacak insanlar halen nefes almaktadır. Dolayısıyla tarihin yönlendirmesine açıktır.

Ancak şunu da baştan belirtmek gerekir ki, 12 Eylül’ü farklı kıldıran ve tahribatını artıran nedenlerden bir diğeri 12 Eylül’ün üzerinde bir neo-liberal dalganın yükselmesi ve dünya sosyalist sisteminin çöküşüdür. Bu iki olgu, bugün devam etmekte olan düzenin temellerini ve gösterilen, öğretilen tarihin temellerini oluşturmaktadır. Umudun yıkıldığı hatta hiç olmadığı, geleceksizleştirilmiş bir toplumun temelinde bu ekonomik dönüşüm ve sosyalist seçeneğin zihinlerde ortadan kaldırılması yatmaktadır.

12 Eylül döneminde olağanüstü bir devlet biçiminin uygulandığını söylememiz gerektiği kadar, sonrasında da 12 Eylül ile bir dönüşümün başladığını görmekteyiz. Olağanüstü devlet biçimi, devlet aygıtlarının bütününe yeniden düzenlenmesine tekabül etmesinin yanı sıra, aynı zamanda devletin ideolojik aygıtlarında ve bunların devlet aygıtı ile ilişkilerinde radikal değişimlere yol

⁴ Çimen Günay – Erkol, “Taş Üstüne Taş Koymak: 12 Mart Romanlarında Görgü Tanığı Belleğin Yazınsallaştırılması”, Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları, Haz. Leyla Neyzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.50-51

⁵ Beatriz Sarlo, Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s.11-12

açmaktadır. “Poulantzas bunun nedenini, ideolojik bunalım dolayısıyla devlet aygıtının müdahalesiyle, halk sınıflarına karşı uygulanan baskının daha da artırılması olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda ona göre, üzerinde önemle durulması gereken temel husus, fiziki baskının rolünün gittikçe artmasının, zorunlu olarak, bu baskıyı meşrulaştıran ideolojinin özel müdahalesi ile birlikte yürütülmesidir. Dolayısıyla söz konusu bu ideolojik müdahale, egemen ideolojideki bunalım koşullarında zorunlu hale gelmektedir.”⁶

Dolayısıyla 12 Eylül ile yaşanan dönüşüm ideolojik bir müdahaleyi de beraberinde getirmiştir. Artık 12 Eylül tarihi toplum olmaktan çıkarılmış bir toplum tarafından yazılmaktadır. 12 Eylül yeni bir kuşağın yaratılmasının başlangıcıdır. Bu kuşak tarihinden, geçmişinden kopuk olarak geleceğe bakmaktadır. Geçmişin gerçek bilgisine sahip değildir. Türkiye’nin 1980-2000 ve 2000’den günümüze gelen siyasal dönemlerinde, cumhuriyetin kurucu ideolojisi ve değerlerini unutan bir toplum başka değerlerle ileriye bakmaktadır. Dolayısıyla geçmiş, tarih olarak yazılmaya başlandığında egemen ideoloji tarafından dönüştürülmektedir. Zira Carr’ın belirttiği gibi geçmişle bugün arasında çift yönlü bir trafik vardır. Bugün geçmişin kalıbıyla yoğrulmakta ama bir yandan geçmişi sürekli yeniden yaratmaktadır. Tarihçi tarih oluşturuyorsa tarihin de aynı şekilde tarihçiyi oluşturduğu bir gerçektir.⁷ Bu nedenle bugün tarih yönlendirilirken 12 Eylül’ü yaşamayan, bilmeyen, duymayan; 12 Eylül’ün yarattığı toplumsal dönüşümün içinde değil sonunda olan, sonucu olan yeni kuşak biçimlendirilmektedir.

Tarihin bütünlüklü kavranabilmesi, dünle bugün arasında ilişki kurulabilmesi ve geleceğe daha umutlu bakılabilmesi için gerçeğe ve hakikate⁸ ihtiyaç vardır. Hukuk ise kendisinin de dönüştürülmeye çalışıldığı bu ortamda gerçeği arama yolunda, adaleti ve hakikati bulma yolunda edebiyat ve tarihin faydalandığı ve dile getirdiği “tanıklık”lardan beslenebilir. Bu nedenle bir yöntem olarak hukukun

⁶ Pınar Kaya Özçelik, 12 Eylül’ü Anlamak, Ankara Üniversitesi Dergisi Cilt 66, Sayı:1

⁷ Edward Hallet Carr, Tarih Nedir?, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.13

⁸ Metin boyunca “gerçek” ve “hakikat” kavramları birlikte ya da ayrı ayrı kullanılmıştır. “Gerçek” kavramı ile ifade edilmek istenen kısaca “nesnel gerçeklik” ve bir anlamda hukukun yöntemleri ile ulaştığı nesnel olan, “hakikat” ile anlatılmaya çalışılan ise bu nesnel gerçekliğin akılda ve vicdandaki yansıması, bir anlamda nesnelliğin özü ve etkisidir.

sınırlarının bir başka deyişle hukukun baktığı ve gördüğü alanın perspektifinin genişletilmesi için 12 Eylül darbesi somut olay olarak ele alınarak, bu tezde genel olarak edebiyat, tarih ve hukuk ilişkisi incelenmiştir. Edebiyatın tanıklıklarına örnek olarak seçilen metinlerin 2011 yılında çıkmış olmasına özen gösterilmiştir. Zira 12 Eylül'ün edebiyat üzerinden incelenmesi söz konusu olduğunda, metinlerin yazıldığı dönemler göz önünde bulundurularak incelenmesi gerekmektedir. Değişen toplumsal ve siyasal koşullar yazarların dilinde ve tutumunda farklılıklar yaratmıştır. Bu nedenle bu tezde hukukun edebiyattan beslenmesi ve edebiyatın tarihe tanıklığının irdelenmesi amacıyla 2011 yılında basılmış olan ve aslında bütün olarak “12 Eylül Romanı” denilemeyecek - çünkü bu toplumun birçok tarih duraklarına değinmektedirler- ancak güncelliği ve içerdikleri 12 Eylül öğeleri dolayısıyla şimdiden önemli yere sahip olan Pınar Selek'in “Yolgeçen Hanı” ve Leyla Erbil'in “Kalan” adlı romanları incelenmiştir. Bu romanlarda 12 Eylül uygulamalarının dile getirildiği ve kahramanların yaşadığı öznel çelişkilere ilişkin bölümlerde yakın okuma yapılarak toplumsal olayların birey ve mahalle üzerindeki etkisini görme olanağı doğmaktadır.

Bunun yanında 2007 yılında basılmış olmasına rağmen tüm içeriğiyle 12 Eylül romanı olan ancak üzerinde çok sayıda inceleme yapılmayan Mine Söğüt'ün “Şahbaz'ın Harikulade Yılı:1979” adlı romanı incelenecektir. Bu roman özellikle hafıza başlığında bize örnek teşkil edecek bir bellek yitimi çabasına ilişkin sorular sordurması dolayısıyla incelemeye alınmıştır.

Edebiyat başlığı altında yalnızca romanlar incelenebilmiştir. Oysa ki 12 Eylül'ü içinde satır satır okuyabileceğimiz özellikle öykü türü üzerinde (ve diğer yazın türlerinde de) incelemeye alınacak bir çok edebiyat ürünü ortaya konmuştur. “Bir Tersine Yürüyüş: 12 Eylül Öyküleri” isimli derlemeyi hazırlayan Hürriyet Yaşar 12 Eylül'ün bir öykücü olarak onda yarattığı hoşnutsuzlukların en büyüğünün kopmuşluk duygusu olduğunu belirtmektedir. Onun sözleriyle “Darbenin en etkin ve en hain başarısı oldu koparmak. Bugünü dünden, dünü yarından koparmak. Bu görevini yerine getirirken, halkın halktan yana siyasal önderlerini hapse tıkarak onları da birbirinden koparmakla kalmadı; ekinde, sanatta, yazında da öncüleri, ustaları yenilerden, çıraklardan kopardı; birikimin bir noktada durmasına neden

olurken yozlaşmanın, yabancılaşmanın da koşullarını yarattı.”⁹ Yine ona göre yazın alanında ve özellikle öyküde anlatım bozukluğunun, doğrudan anlatımın, soyutlamasız/dönüştürsüz anlatımın üslup olarak egemen olması bu kopuşun bir sonucudur. Bu tez kapsamında öykü ve şiir gibi edebiyatın diğer türlerinin incelenememiş olması, bu türlere 12 Eylül’ün sonuçlarının ve etkilerinin daha az yansımış olması değil bilakis ayrı ayrı tez konusu olabilecek kadar geniş ve çeşitli etkileri olması nedeniyle daraltma çabasından kaynaklanmaktadır.

Tezin bir başka ayağı ise 12 Eylül kapsamında yapılan Sözlü Tarih çalışmaları ve bu çalışmalara dayanan işlerdir. Bu kapsamda iki çalışma grubu ile görüşülmüş ve bu görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Bunlar “12 Öyküde 12 Eylül” sözlü tarih çalışması yapan Dut Ağacı Kolektifi ve “Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu”dur. Bu görüşmelerin yazılı dökümleri çalışmanın sonuna eklenmiştir. Bunun yanında sözlü görüşmelere dayanılarak hazırlanmış yine 2011 yılında “90’larda Güneydoğu’da Çocuk Olmak” alt başlığı ile yayımlanan Rojin Canan Akın ve Funda Danışman tarafından hazırlanan “Bildiğin Gibi Değil” adlı kitap da sözlü tarih çalışmasının yazılı örneği olarak incelenecektir. Bu kitabın bu tez kapsamında incelenmeye değer en önemli kısmı bu kez görüşülenlerin 12 Eylül’ün çocukları olmasıdır.

II. Hukuk ve Edebiyat

A- Edebiyat ile Toplumsal Olaylar Arasındaki İlişki

“Her seferinde bir umudun bir başka yanılısına, başka bir yanlış, başka bir dil olduğunu ve gerçek bir umut olmadığını görüyoruz.”¹⁰

12 Eylül 1980 darbesi siyasi ve toplumsal yapıya dönük 12 Mart 1971 darbesinden daha kapsamlı ve örgütlü bir müdahaledir. 12 Eylül darbesini önemli kılan onun faşist, karşı-devrimci, piyasacı, gerici nitelikleridir. Bu niteliklerinden ötürü toplumsal ve siyasal yapının bugüne kadar uzanan dönüşümü devam

⁹ Yaşar, Hürriyet. Bir Tersine Yürüyüş: 12 Eylül Öyküleri, Can Yayınları, İstanbul 2009

¹⁰ Zahit Atam, Yakın Plan Yeni Türkiye Sineması, Cadde Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s.xlii

etmekte ve etkisini her türlü alanda (sanat, hukuk, siyaset, hak mücadeleleri, örgütlenmeler...) göstermektedir. Oysa bugün 12 Eylül karşıtlığı yalnızca soyut bir darbe karşıtlığı olarak değil, sivilleşme olarak kodlanmakta; somut, müdahale eden ve değiştiren, bu dönüşümle derdi olan bir darbe karşıtlığı olarak gelişmemektedir.

12 Eylül'ü yalnızca dönemin hükümetine ve parlamentosuna karşı yönelen bir askeri darbe olarak görmemek ve darbeyi yalnızca “askeri vesayet” olarak yargılayarak “sivil vesayet”i olumlamamak gerekir. 12 Eylül'ün etkisini bugüne kadar daim kılan şey de darbenin Türkiye kapitalizminin kendi varlığını garantiye alabilmek için ilericiliği toptan tasfiye kararı olmuştur. Bu anlamda darbenin yalnızca askeri vesayet olduğunu vurgulamak darbenin asıl olarak sol ideolojiye, aydınlara, halkın örgütlenmesine ve hak arayış mücadelesine yönelen ideolojik yanının gözden kaçırılmasına neden olur. Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu Daimi Üyesi Celalettin Can da paralel biçimde darbenin birçok amacının yanında içerdeki amacının devletin toplumla arasındaki ilişkide; devlete karşı olan, kendi ideolojilerine göre devleti sarsan veya devleti sıkıntıya sokan bütün toplumsal muhalefeti tasfiye etmek olduğunu belirtmektedir.¹¹ Bu anlamda darbenin ve sonuçlarının taşıdığı anlam değerlendirilirken yargılanacak kavram onun sadece askeri oluşundan dolayı “askeri vesayet” olmamalıdır, bir başka deyişle tek başına askeri vesayete karşı olmak ve yaşananların bir kez daha yaşanmamasını dilemekle yetinilmemelidir. Zira 12 Eylül aynı zamanda sınıfsaldır. Yine Celalettin Can'dan aktaracak olursak, ona göre 12 Mart'ta aydınlara ve örgütlü sol ideolojinin kadrolarına yönelen darbe 12 Eylül'de farklı olarak halka ve halk örgütlenmesine yönelmiştir. Şöyle der; “71 geldiğinde, köklere kadar inmediler. Üstü biçtiler...”¹² Köklerin ve geleceğin de biçildiği 12 Eylül'den sonra bireyin hak ettiği herhangi bir şey için mücadele etmesi olağandışı ve tehlikeli bir davranış olarak görülmeye başlanmış ve dolayısıyla daha iyi bir yaşam için sistemin dönüştürülmesine yönelik

¹¹ Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu ile yapılan 11.08.2011 tarihli görüşme kaydı

¹² Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu ile yapılan 11.08.2011 tarihli görüşme kaydı

örgütlenme fikri zihinlerin en ücra köşesine itilmiştir. Bu anlamda 12 Mart'ın yaşattıklarının farkı burada da görülebilir, 12 Mart'ta yeniden ortaya çıkmak üzere ara verilmiş gibidir ve darbenin şiddeti bu kadar tabana ve geniş bir düzleme yayılmamıştır. Oysa 12 Eylül'e gelindiğinde insanların yeniden diyebilmelerini sağlayacak umutları ellerinden alınmıştır. Metin Çulhaoğlu'nun deyişiyle "12 Mart'ta süreklilik fikri tahrip edilememişken, 12 Mart'tan kısa bir süre sonra insanlar nerede kalmıştı diyerek mücadelelerine devam etmişlerken, 12 Eylül'de Türkiye sosyalist hareketinin tarihinde süreklilik fikri tahrip edilmiştir.¹³

12 Eylül geleceği tasfiye ederken, tamamen muhaliflik duygusunu zihinlerden söküp atmış, solun değer ve kavramlarını dışlamıştır. Bu nedenle toplumsal ve siyasal konular edebi alanın dışına itilmiştir. 12 Eylül'ün edebiyatın odağında kendine yer bulamamasının nedeni Şükrü Argın'a göre, edebiyatın artık odağının olmamasıdır. Zira "kamu" ile birlikte onun "vicdan"ı olan edebiyat da parçalanmıştır. Başka bir deyişle 12 Eylül ile "toplumsal vicdan" denen şey parçalanmıştır¹⁴, dolayısıyla edebiyatçılar da dahil olmak üzere toplumun büyük bir kısmı bu tarihsel dönemi geçiştirmiştir. Ancak buna karşın Jale Parla, siyasal baskının sanatı bastıramadığı gibi sanatsal baskının da sanatı bastıramadığını belirtmektedir.¹⁵ Sanat her zaman siyasal sansüre karşı alegori, mizah vb. gibi yollarla direnmenin bir çaresini bulmaktadır. Parla'ya göre sanat, fazla baskın bir hale geldiğini hissettiği sanatsal geleneğe de direnmenin bir yolunu bulmaktadır. Bu anlamda 1980 sonrası edebiyattaki biçimsel arayışlar, bir direniş olarak da okunabilir. Örneğin aşağıda incelenecek olan Mine Söğüt'ün "Şahbaz'ın Harikulade Yılı: 1979" adlı romanındaki gerçeküstü öğelerin kullanımı ya da söylencelerden yararlanılması 1980 sonrası edebiyat alanındaki biçimsel yeniliğe örnek olarak gösterilebilir. Keza Leyla Erbil'in "Kalan" adlı kitabının roman ve şiir arasında gidip gelişi ve otobiyografik öğeler taşıması da '80 sonrası edebiyat alanında özellikle kahramanların yazarlarla birleşmesi olgusuna örnek

¹³ Metin Çulhaoğlu, "80'den sonra Sosyalist Solun Dönüşümü: Dün, Bugün, Yarın" başlıklı oturum, Karaburun Bilim Kongresi, Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri, Dipnot Yayınları, Ankara 2011, s. 414

¹⁴ Şükrü Argın, a.g.e., s. 41-70

¹⁵ Jale Parla'nın sözlerini aktaran Irmak Zileli, "Sanat İnsandan Vazgeçmedikçe Politikdir", Remzi Kitap Gazetesi, Sayı 71, Kasım 2011,s.

gösterilebilir. Edebiyat alanındaki biçimsel yenilikler bazen 12 Eylül'ün başka bir dille anlatılmasına bazen de "hesaplaşma" literatürünün oluşmasına neden olmuştur.¹⁶

Jameson, az gelişmiş ülkelerde bireyin psikolojisini tarihin ve siyasetin belirlediğini ileri sürer. Ömer Türkeş, bu tespitin her coğrafyada ve bütün tarih boyunca geçerli olup olmadığı uzun bir araştırma konusu olduğunu ancak yine de bir toplumun tarihindeki dönüm noktalarının yeni yaşam tarzları ve yeni insan tipleri doğurduğunu kolaylıkla gözlenebileceğini belirtir.¹⁷ 12 Eylül de Türkiye tarihinin dönüm noktalarından biri olarak yeni yaşam tarzları ve insan tipleri doğurmuştur. Metin Çulhaoğlu 1961-1971 döneminin Türkiye'de demokratların sosyalistleşmesi dönemi olduğunu, buna karşın 80'e uzanan döneminin "sosyalistlerin demokratlaşması" süreci olarak tanımlanması gerektiğini belirtir.¹⁸

1. Edebiyatın Politik Oluşu

12 Mart ve 12 Eylül sonrasında darbenin etkisini konu edinen; inanma ve bağlanmanın yüceltiildiği romanlar, anlatılar yazılmıştır. Bazısında işkence görenin kahramanlaştırıldığı ve ölümün yüceltiildiği görülmektedir. Özellikle 12 Mart darbesi sonrası yazılan romanlarda, yoğun olarak cezaevi yaşamının, örgütlü mücadeleden övgüyle bahsedilen yaşanmışlıkların anlatıldığı gözlenmektedir. Romanların çoğunlukla sorgu ve hapisane anlatılarından oluşması devrimcilerin edilgin veya mazlum kişiliklerle sunulmasına neden olmuştur. Aynı doğrultuda bu romanlarda onların neden ve nasıl isyan ettikleri, dünya görüşleri değil, yakalanmalarıyla başlayan yenilgi psikolojileri sergilenmiştir.¹⁹ 12 Eylül romanlarında ise 12 Mart romanlarına hâkim olan romantizm görülmez. Kimse kahraman değildir artık. 68 kuşağı "başkaldırı"nın sesiye 78 kuşağı da "yenilgi"nin rengine boyanmıştır. Yenilgi duygusu, 12 Eylül romanlarına –ve

¹⁶ Latife Tekin'in "Gece Dersleri" daha sonra Ömer Türkeş'e atıfla bahsedileceği gibi bu "hesaplaşan" romanlara örnektir.

¹⁷ Ömer Türkeş, Sol'un Romani, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 1060

¹⁸ Metin Çulhaoğlu, Tarih Türkiye Sosyalizm Bir Mirasın Güncelliği, YGS Yayınları, İstanbul 2002, s.8

¹⁹ Ömer Türkeş, a.g.e., s.1060

elbette 12 Eylül sonrası topluma- öylesine sinmiştir ki işkencede çözülenler kadar direnenler de önemli bir iş başarmış saymazlar kendilerini. Yüz binlerce insan aynı uygulamaya maruz kalmış ve işkence kanıksanır bir durum olmuştur.²⁰ Bu nedenle özellikle 12 Eylül'ün hemen ertesinde yazılan 12 Eylül romanlarına bu yenilginin dili hakimdir. Çulhaoğlu'na göre ise inanma ve bağlanmanın tersinin yüceltilmesi, gelişkin kafaların değil, 12 Eylül sonrası sivil toplumculuk furyasında, üçüncü sınıf yazarların işi olmuştur.²¹ Ancak bugüne gelindiğinde - inceleyeceğimiz kitaplarda olduğu gibi- dönemi anlatmanın hakikate ulaşmak olduğundan bahisle umudu yücelten kitaplar da yazılmıştır.

Her ne kadar işkence görenin kahramanlaştırıldığı, işkence görenlerce ya da bir şekilde işkence ile temas edenlerce yeniden tanımlandığı bir dönem söz konusuysa da 12 Eylül anlatılarında işkence anlatılarının yerini yenilginin anlatılmasına bırakmasının nedeni yalnızca sosyalist romantizmden vazgeçilmiş olması değildir. 12 Eylül'de yeni ve kapsamlı işkence biçimleri de yaratılmıştır. Birleşmiş Milletler'in İşkence Karşıtı Sözleşmesi'nin tanımında²² "işkence göreni" ya da "üçüncü bir kişiyi" korkutarak sindirmekten bahsedilmektedir, oysa yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde işkenceyle sindirilmek istenen bu "üçüncü kişi" bizzat "toplum"un kendisi haline gelmiştir. İşkence ile tek tek insanlara değil, tüm topluma gözdağı verilmektedir. Yüz binlerce insanın bilip de polisin ya da askerin bilmediği bir "sır" olamayacağına göre 12 Eylül'de uygulanan yaygın ve sistematik işkence bilgi edinmek amacıyla yapılmamıştır. Caydırma ve cezalandırma gibi amaçların öne çıktığı, "birey"den öte "toplum"un hedeflendiği ortadadır. İşkence yapılan bedenlerden yükselen çığlıklar bir tür siren

²⁰ Yeşim Dinçer, "12 Eylül Romanında İşkence"

http://yazindergi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=136&Itemid=9

²¹ Metin Çulhaoğlu, Tarih Türkiye Sosyalizm, s.186

²² "Bu sözleşmede 'işkence' sözcüğüyle fiziksel ya da ruhsal anlamda şiddetli acı ve ıstıraba yol açan, acı çektirilen kişiden kendisi yahut üçüncü bir kişi ile bilgi almak, kendisinin veya üçüncü bir kişinin işlemiş olduğu ya da işlemiş olduğundan şüphelenilen bir suç nedeniyle kişiyi cezalandırmak, kendisini ya da üçüncü bir kişiyi korkutarak sindirmek amaçlarıyla bir devlet yetkilisinin teşviki/izni/bilgisi dâhilinde yapılan her türlü eylem kastedilmektedir" 1984 tarihli Birleşmiş Milletler İşkence Karşıtı Sözleşme

vazifesi görür. Toplum “uyarı”yı apaçık duymuş fakat kulağını tıkamış ve unutmayı tercih etmiştir.²³

Şükrü Argın, söz söyleme sanatı olarak edebiyatın sükûtunun iki kere ikrar anlamına geleceğini, mecazen edebiyatın 12 Eylül’ü kalben desteklediğini belirtir.²⁴ Eagleton’ın da belirttiği gibi edebiyatın “yansıttıkları kadar yansıtmadıkları da anlamlıdır.”²⁵ Tanıl Bora da geçmişle, geçmişin travmalarıyla, utanç verici işleriyle yüzleşmek ve hesaplaşmanın bir insan için de bir toplum için de ağır bir deneyim olduğunu belirtir. Zira bu kendi karanlık yüzüne bakmak, demektir. Ona göre bir suçun faili olmayan da kolektif vicdan açısından; en azından susarak, üstüne varmayarak, duyarsız kalarak veya neticelerinden istifade ederek günaha ortak olmuşluğunu kabullenmektedir.²⁶

12 Eylül romanlarının bir diğer karakteristik özelliği ise partiye, örgüte, mücadeleye ve sol içi diğer yapılara yapılan özeleştirmedir.²⁷ Roman karakterlerine bakıldığında da politik ve bireysel ilişkiler anlamında yenik düştükleri, başaramadıkları görülür. Kahramanlaştırmanın, ölümün, işkencenin yüceltilmesinin karşısında yapılanların bir hata, bir çocukluk, sonuçları ağır olan bir devrim hevesi olduğuna ilişkin görüşler de vardır. “Objektif bir bakış açısıyla kendimizi yargılıyoruz, yanlışlarımızı buluyoruz” diyen bu bakış açısının “bakış açılarının” sınırı ya da dillerinin kemiği olmadığı zamanlar da olmuştur.

Ömer Türkeş, bir 12 Eylül romanı olan Latife Tekin’in ‘Gece Dersleri’ kitabının edebi niteliği dolayısıyla hakkının en azından solcular tarafından teslim edilmesine karşı çıkar. Zira o dönemde milliyetçi/muhafazakâr siyasi hareketler ve militanlar o güne dek görülmedik ölçüde saldırganlaşmış ve bir dönemin hemen ardından, on dokuz devrimci idam sehпасına gönderilmiştir. Bütün bunları göz ardı ederek, her şeyin sorumluluğunu sola ihale eden böyle bir romanın

²³ Yeşim Dinçer, a.g.e.

²⁴ Şükrü Argın, a.g.e.

²⁵ Terry Eagleton, Edebiyat Eleştirisi Üzerine, Eleştiri Yayınevi, çev. Handan Gönenç, İstanbul 1970, s.70

²⁶ Tanıl Bora, “Geçmişle Hesaplaşma: Müşküller ve yordamlar, ‘Söyledim ve Vicdanımı Kurtardım’dan ötesi?’, Birikim 248, Aralık 2009, s.7-17

²⁷ 12 Eylül dönemine ilişkin parti içine ve diğer sol yapılara yönelik eleştiriler hakkında Yaşar Ayaşlı tarafından yazılan “Yeraltında Beş Yıl: 12 Eylül Anıları” adlı kitap da Ağustos 2011 tarihinde çıkmış ve her ne kadar 12 Eylül romanı ve anıları bağlamında bu tezin konusu olabilecekse de, parti içi kişisel eleştirilerin yoğunluğu dolayısıyla yer verilememiştir.

‘yazarın özgürlüğü’ denerek eleştirilmemesini haklı bulmaz. Ona göre ‘Gece Dersleri’ politik bir romandır. Zira kitap, muhalif olmanın çok ağır bir bedelle ödendiği, devrimci gençlerin direnmenin yegane imkanı olan açlık grevlerinde ölümlere gidip geldiği o yıllarda, egemen söyleme teğet geçmektedir.²⁸

80 sonrası “bireysel” romandan bir adım ötede “yeni roman” yaratılmıştır. Aslında Ömer Türkeş’in ‘Gece Dersleri’ne ilişkin görüşleri de bu yeni romanın eleştirisidir. Jale Parla 1980’in ardından distopya anlatıları kayda değer sıklıkta ortaya çıktığını belirtmektedir.²⁹ Yalçın Küçük ise bu romanları olumsuz bir anlam içeren “Eylülist roman” ya “Küfür Romanı” olarak tanımlar. Zira ona göre Eylülist romancıların yüzü her zaman geriye dönüktür oysa roman, her zaman, yüzü geleceğe dönük bir sanattır. Ona göre bu romanlarda³⁰ örgütsüz işçi ve halkın göklere çıkarılıp, örgütlenmek isteyenlerin sözde zavallılığı ve başarısızlığının birer sanat ürünü haline getirilmek istendiğini belirtir.³¹

“Yeni roman” derken Yalçın Küçük’ün “küfür romanı”, “Eylülist roman” dediği gibi bir tanımlama söz konusu değildir. “Yeni roman”, “bireysel” olanın çelişkilerini dahi taşımamaktadır. Zira Yalçın Küçük’ün eleştirilerinden biri de bu romanların fazla bireysel oluşudur. Ancak bu yeni roman dediğimiz günümüz romancı ve romancılığı, temellerini Yalçın Küçük’ün “küfür romanı” dediği, Berna Moran’ın “avangart” olarak tanımladığı 12 Eylül sonrası yazılan romanlardaki bireysellikten alır. Bu anlamda Jale Parla’nın belirttiği bir distopyadan söz etmek mümkündür. Türkeş’e göre, her alanda olduğu gibi edebiyat dünyasında da zaman ve bellek yitimine eşik eden bir unutkanlık, hatta bir reddiye, siyasi olana sırtını dönme ya da sol duyarlığı küçümseme refleksi gelişmiştir. ‘Özgürleşen’, ‘bireyselleşen’ ortamda, siyasi alanda olduğu gibi edebiyat alanında da teorinin, estetik tartışmanın, edebiyat tarihi ve sosyolojisinin

²⁸ Ömer Türkeş, a.g.e., s. 1066

²⁹ Jale Parla’nın sözlerini aktaran Irmak Zileli, a.g.e.

³⁰ Yalçın Küçük, “Küfür Romanları”adlı kitabında, bu romanların genel özelliklerini belirtmekle birlikte, Ahmet Altan’ın “Sudaki İz”, Latife Tekin’in “Sevgili Arsız Ölüm” ve “Gece Dersleri” adlı kitaplarını incelemiş ve bu kitaplar üzerinden “Eylülist Roman” kavramını tanımlamıştır.

³¹ Yalçın Küçük, Küfür Romanları, Tekin Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 1988, s.141

de önemi kalmamış, çoksatarlık ve –biraz da post modernliğin etkisiyle- haz duygusu egemen olmuştur.³²

Nazan Aksoy'a göre bu postmodern durum ile Aydınlanma çağının ürünü olan insan anlayışı ile dünya görüşleri bir sarsıntı geçirmiştir. Ona göre, bu şekilde Aydınlanma kendi içinde bir hesaplaşma yaşamıştır. Böylece “aydınlanmanın, insanı dünyanın merkezine oturtması tarihe de bakışı değiştirmiş, tarihin insan eliyle inşa edilebileceği düşüncesini getirmiş, daha doğrusu modern anlamıyla “tarih” kavramını doğurmuştur. Eski, döngüsel zaman kavramına bağlı tarih fikrinden farklı olan, çizgisel bir doğrultu içinde ileriye doğru akıp giden yeni tarihin müdahale edilebilecek bir süreç olarak algılanışı özgürlük ve mutluluk için tasarılar üretme güdüsünü de harekete geçirmiştir.” Bu anlamda Türkiye’de postmodernizm sanata, edebiyata ve metne bakışımızı değiştiren bir düşünce biçimi olmuştur.³³

Bu anlamda özellikle 90’lardan sonra yazılmaya başlanan 12 Eylül romanlarında tam da 90’lardan sonra değişen siyasal ve toplumsal ortamın hayata bakışımızı değiştiren etkisi görülmektedir. Sovyetlerin dağılması zaten darbeyle birlikte sarsılan sosyalizme olan inancı ve mücadeleyi tamamen ortadan kaldırmış daha doğru bir deyimle edebiyat dünyası bu yeni durumu çok çabuk sahiplenerek, tarihe bakışlarını değiştirmişlerdir.

2. Yazarın Taraf Oluşu

“Yazar kılavuzluk edebilir size ve eğer bir gecekonduyu anlatıyorsa, bu gecekonduyu toplumsal adaletsizliklerin simgesi yapıp öfkedenizi kışkırtabilir”³⁴

Berna Moran 12 Eylül romanlarının gerçeklerden kaçışın simgesi ve yenilikçi romanın öncüsü olduğunu belirtmektedir. 12 Eylül sonrasında edebi yazım değişmiştir, bugünün genç yazarları da değişen ve aslında “deneysel” olan bu tarzı benimsemektedirler. 12 Eylül’ün topluma, sınıfa, mücadeleye etkisinin sonucu

³² Ömer Türkeş, a.g.e., s.1063

³³ Nazan Aksoy, Bülent Aksoy. “İki Aydınlanma”, Birikim 33. Sayı, Ocak 1992, s.58-61

³⁴ Sartre aktaran Mediha Göbenli, Direnmenin Estetiğine Güven: Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Peter Weiss ve Vedat Türkali, Donkişot Güncel Yayınlar, 2005, İstanbul. s.49 dipnot

olarak edebi yazım değişmiştir. Anlatılanlar değişmiştir, ilgi çeken şeyler değişmiştir. 12 Eylül’de yazar olmak kadar okuyucu olmanın da bir bedeli olmuş ve 12 Eylül sonrasında her ikisi de değişmiştir. Biçimsel yenilik arayışları “söylenecek söz”ün önemini yitirmesine ve bunun da içerikle ilgili bir şey olduğunun unutulmasına³⁵ ya da geçmişi dönüştüren bir anlatım tarzının benimsenmesine yol açmıştır.

Geçmişle bağlarını koparmaya çalıştığı oranda modern burjuva yaşamla uzlaşmış, toplumun dönüştürülmesi yolunda bir öngörü ve perspektif yokluğunda başkaldırısı devrimci bir nitelik kazanamamış, kaçışa dönüşmüştür. Kaçış ve edilgen bir başkaldırı ise modern ve avangart edebiyatın ayırt edici bir özelliği olmuştur.³⁶

Bir kesimin romanda bireyselleşme, post modernizm dediği dönüşümün ne kadar doğru bir tanım olduğu konusunda da Metin Çulhaoğlu “Solda pek çok kesimde, yaşanan sürece “bireyleşme süreci” adı veriliyor. Öyle ki, daha “birey” olmadan mücadeleye atılmış, örgütsel bağlanmadan yaşamış insanımız, sonra bunlardan kopup “birey olarak” kendini aramaya başlamış sayılıyor. “Bireyleşme süreci” gerçekten de Türkiye’de yaşanan bir soysuzlaşmanın mazereti, cilası haline getirilmiştir.”³⁷ demektedir.

Bu nedenle yazarın kim olduğu, nerede durduğu, siyasi perspektifi önemlidir. Çünkü yazar ya da anlatıcı her zaman bir kurgu, hep bir anlatma biçiminin içindedir.³⁸ Toplumsal olaylar karşısında yazarın tavır almak zorunda olup olmadığını soran Mediha Göbenli, bu soruya Sartre’in ortaya attığı “littérature engagée” kavramına değinerek yanıt verir. Sartre’in “engagement” ile açıkladığı; örtüleri kaldırma yoluyla dönemin olaylarının sınıfsal açıdan yorumlanmasının savunulması anlamına gelen “tarafli” olan yazarın durumudur. Bu bağlamda “engagement” yazarın insan onurunu kırıcı toplumsal koşulların aşılmasında “kılavuzluk” etmesidir.³⁹

³⁵ Emine Esin Bozoğlu, Bir Adım İleri Üç Adım Sola...,Gelenek 39. Sayı, Mayıs 1992

³⁶ Erhan A. Yazıcı, Modernizm Düşü ya da Tekelci Aşamada Sanat/Edebiyat, Gelenek 29.Sayı, Mart 1990

³⁷ Metin Çulhaoğlu, Tarih Türkiye Sosyalizm, s.176

³⁸ Dut Ağacı Kolektifi ile yapılan 10.08.2011 tarihli görüşme kaydı

³⁹ Mediha Göbenli, a.g.e., s.49

Her kişi kendi hikayesini yeniden kurar, dolayısıyla kişisel anlatılar üzerinden nesnel gerçekliğe ulaşılmaz. Her anlatanda her anlatılandan öğrenilecek bir Şey vardır. Kişi kendi benliğini, kendi tarihini gerçek olarak anlatırken dahi bir kurgunun içindedir. Nesnellik, kişisel anlatıya dönüştüğünde kurgusallaşır. Ancak ortada resmi bir tarih yazımı olmayınca, bu boşluğu kapatmak için genellikle “dolayımli” kaynaklara uzanılması gerekir. Bu noktada anıların, anı-romanların ve “bağımsız” araştırmacıların çalışmalarının belli bir boşluğu doldurduğu söylenmelidir.⁴⁰ Zira Türkiye 12 Mart ve 12 Eylöl darbelerini ve etkilerini çok sonra tarih bilimi içinde tartışabilmiş ve sıra tarih yazımına geldiğinde de yine 12 Eylöl’ün getirdiği (götürdüğü) bilinç ve yeni düzen ile bu yapılabildi. Dönemin darbelerle darmadağın edilen örgütleri ve bu örgütler içindeki tekil bireyler de hala bunu yazıya dkebilmiş değildir. Yaşanılanlar sözlü anlatılan “hikaye”lerden öte bir gerçekliğe kavuşmamakta, yaşanılan tarih hala darbenin etkisiyle yazıya yani yarına kaydedilememektedir.

Bu kez edebiyat değil görsel/video sanatçısı Kutluğ Ataman, ilgilendiği dilin anlatının dili olduğunu söylerken nedenini Şöyle açıklar; “Bu anlatıları birbirimiz için davranışlarımızla nasıl ortaya koyduğumuzla ve yarattığımızla, bunları nasıl canlandırıp oynadığımızla, bunları toplum içinde birbirimize nasıl buyurduğumuzla ilgileniyorum ki, bu da ideolojidir.” Herkes kendi duruşunu, kendi bakış açısını yani kendini temsil eder en basitiyle. “Sonuçta sen istediğin kadar gerçeklik içersinde yaşadığını düşün, o gerçeklikle olan zihinsel ilişkinde birtakım Şeyleri mutlaka kurguluyorsun. O gerçekliği algılayışın üzerinden kendine bir senaryo yazıyorsun, o senaryonun başoyuncusu da sensin. Aslında herkes sanatçı. Hayatta kendine dair yarattığın her Şeyden çok ayrı bir Şey değil sanat.”⁴¹

Dolayısıyla anılar, anılardan türeyen romanlar veya sol tarih referanslı romanlar, belli bir bütünlüğün derinleştirilmesi, ayrıntıları ile kavranması için vazgeçilmezdir. Ancak sadece bununla yetinmek, tarihi anılardan, romanlardan öğrenmeye kalkmak eksik ve yanlış bir öğrenme biçimi olmakla birlikte kişisel

⁴⁰ Erkan Baş, “Anılar Nasıl Okunmalı?” Komünist 330, Ekim 2009

⁴¹ Kutluğ Ataman, “İçimdeki Düşman” sergisi basın yazısı

http://www.mimarlikmuzesi.org/News/kutlug-atamanicimdeki-dusman_175.html

tarih toplumsal olandan ayrılamaz, bu nedenle her anlatı bize mikro bir tarihi de sunar. Bu anlamda anılar, biyografiler, otobiyografiler daha önce de belirttiğimiz gibi tarih ile edebiyat arasında durmaktadır.

3. Anlatının Zamanı

Okuyanın da kim olduğu, nasıl bir tarihsel dönemde ve hangi toplumsal şartlar altında okuduğu yani okuyanın alımlayışı da yazılan romanların incelenmesinde önemlidir. Zira toplumsal olarak korkutulan bir okuyucuya bir “korku romanı” sunmanın “ibret hikayesi” anlatmanın, bu anlatımı seçmenin de bir amacı vardır. Bunun yanında işkencenin, ölümü yüceleştirildiği, işkence görenin ve işkencede “konuşmayanın” kahramanlaştırıldığı bir yazım da vardır. Yazar, mensubu olduğu sol örgüte göre başka bir söylem tarzı geliştirir. Ya da darbe öncesi yaşananları benimseyemediğinden, sonrasında yaşananlara da ses çıkaramaz. Dolayısıyla yazar “öyle” ya da “böyle” yazmayı seçendir. Benimseyip benimsememe durumu sınıfsal bir reflektir. 2004’te Pınar Kür tarafından dillendirilen benimsememe refleksi⁴² bir zamanlar sola yakınlık duyan pek çok yazarın ’80’li yıllarda toplumsal ve siyasi meselelerden elini eteğini çekmesine yol açmış, böylelikle, o güne kadar edebiyat dünyasına egemen olan edebiyat-siyaset-ideoloji birlikteliğini sona erdirmiştir. Merdan Yanardağ’a göre bu tutumun bir yandan hem bir kuşağı topyekûn mahkum etmek hem de darbecileri, katilleri kutsamak sonucu olduğunu görmek gereklidir. Ona göre “Pınar Kür, olayları tarihsel koşullarından ve siyasal zemininden soyutlayarak 78 kuşağının da "adam vurduğunu" ima etmekte ve iç savaş sırasında ölen binlerce devrimciyi harcadığı gibi, bu ülkeye karşı yapılan en büyük kötülük olan 12 Eylül faşist darbesinden sonra idam edilen, işkencede öldürülen, yıllarca hapislerde tutulan sosyalistlerin de "içini yakmadığını" ilan

⁴² Pınar Kür, Radikal Kitap Eki'nin 3 Nisan 2004 tarihli 163. sayısında kendisine yöneltilen bir soruyu, üzerine çok sayıda köşeyazısına neden olacak ve daha sonraki değerlendirmelerde yazarlar açısından tutum ve duruşu yansıtan şu sözlerle cevaplar : "Yarın Yarın'dan Küçük Oyuncu'ya bir çok kitabımda 12 Mart vardır, 12 Eylül yoktur. 12 Eylül bana hiçbir zaman ilham vermedi" (...) "12 Mart niye verdi bu ilhamı söyleyeyim. Bir kere yaşım daha yakındı onlara. Bir de onlar gerçekten çok idealist ve çok masumdular. O masumiyetleri insanın içini yakar. Bir tek adam öldürülmedi 12 Mart'ta. Yani devlet öldürdü de.. Bir tek insan öldürmeden asıldı bu çocuklar, bombalandılar. Sinan, Deniz, Hüseyin, Yusuf, Mahir... Bunlar benim içimi yakan olaylardır. 12 Eylül'de kimse benim içimi yakmadı. Orada da gençler öldü ama onlar biraz yırtıcı geldi bana. 12 Mart'ta olan o masumiyet yoktu onlarda."

etmektedir.”⁴³ Pınar Kür’ün sözlerinde somutlanan ’80 sonrasında özelliklerini gösteren edebi dalga tam anlamıyla siyasi ve ideolojiktir. Zira yazarlar, geçmiş dönemde yaşananlarla bir ‘hesaplaşmaya’ girmişlerdir. Ancak bugüne gelindiğinde bu hesaplaşmanın artık bittiğini belirtmek gerekir. Yeni dönemde artık, bu hesaplaşmanın sonunda ileri çıkan “yeni roman”ın temsilcileri post-modernizmi benimsemiş yazarlar vardır.

Romanların ne zaman yazıldığı da bu dönemin edebiyatını ve edebiyat ortamını incelemede çok önemli bir yere sahiptir. Beatriz Sarlo bunu geçmiş anlatma ediminde bugünün damgasının bir başka deyişle söylemin üzerinde şimdiki zamanın bilinen hegemonyasının olmasının kaçınılmaz olduğunu belirterek açıklar ve Italo Svevo’dan alıntıyla “Bugün, geçmiş, orkestra şefinin müzisyenleri yönettiği gibi yönetir.” der.⁴⁴

Bu dönemin anlatılarında, 1980 darbesi hakkındaki bölümlerin aynı zamanda karşı devrimci olduğu görülmektedir. SSCB hiç olmamış gibi yazılanlar da dikkat çekicidir. 12 Eylül’ün sol üzerinde yaptığı yıkıcı ve yok edici etkinin de bir sonucu olarak romanlarda reel sosyalizm ve umuttan bahsedilmez olmuştur. Dolayısıyla kitapların yazım tarihleri göz önünde bulundurularak incelenmesi gerekmektedir. Devrimcilerin, sol içi ilişkilerin, solcuların bugünün gözüyle yargılanması, olağan olana aykırıdır. Tarihi bir durumun, nasıl ki bugünün değerleriyle okunması mümkün ve gerçekçi değilse, o günkü sol öznelerin de bugün artık sol değerlerin çok değiştiği bir ortamın bakış açısıyla değerlendirilmesi, tarihin bugüne yanlış aktarılmasına neden olur.

B- Hukukun Gerçeği Arama Yolunda Edebiyattan Beslenmesi

Hukukun yorumlanmasında - özellikle hak ve özgürlükler bakımından- pozitivist anlayış, somut deliller ve maddeler dünyasının içinde sıkışıp kalmaya neden olur. Yürürlükteki hukukun, eldeki somut delilin yeterli olmadığı noktada gerçeğe

⁴³ Merdan Yanardağ, “78liler, Masumiyet ve Bir 12 Eylül Kürü (1)”, BİA Haber Merkezi,04 Eylül 2004

<http://bianet.org/biamag/bianet/42429-78liler-masumiyet-ve-bir-12-eylul-kuru-1>

⁴⁴ Beatriz Sarlo, a.g.e., s.43

ulaşılamadığına karar verilmesi söz konusu olabilir ki, bu da adaletin sağlanmasından çok uzak bir yerdedir. Oysa “ulusal olsun veya uluslararası antlaşmalar olsun, insan haklarının korunması ile ilgili bir konuda temel amaç, o kuralın, etkisi görülebilecek şekilde uygulanabilmesini sağlamak ve bunu sonuçlayacak bir yorum tarzını tercih etmek olmalıdır.”⁴⁵

12 Eylül’ün sonuçları hukuksal bağlamda değerlendirilirken de hukukun yorumlanmasında kanunlarla ya da kanunların elverdiği ölçüde görünür kılınan delillerle bağlı kalmamak gerekir. Zira 12 Eylül ile insan bedenine ve aklına ve hatta “geleceğe” yönelen şiddet ve baskının tek başına kanunların elverdiği sınırlarda incelenmesi ya da mahkeme salonlarında adaletin sağlanması mümkün değildir. İnsan onuruna, aklına, vicdanına yönelen 12 Eylül müdahalesinin tüm sonuçlarıyla değerlendirilmesi yapılırken; dönemin olağanüstü infaz rejiminin sorumluluk bağlamında göz önünde bulundurulması gerekir. Gerçekleşenlerin boyutu ise artık ancak tanıklıklar yoluyla anlaşılabilir. Hukuki bir araç olarak ve geçmişi yeniden inşa edebilmek için, diğer kaynaklar sorumlularca yok edildiği zaman, tanıklar ve kurbanların anlatılarından elde edilen anı tutanaklarının demokrasiye geçişte önemli bir rol oynadığını ve sorumluların mahkumiyetinin gerçekleşmesini sağladığını belirten Beatriz Sarlo buna rağmen tanıklığın öznelliğine dikkat çeker ve önemli olanın sadece söylemin biçimi değil nasıl üretildiği ve onu inanılır kılan sosyal ve politik koşulların olduğunu dolayısıyla tanıklıktan faydalanılırken bu hususun dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁶ Sarlo tanıklığa kuşkuyla yaklaşılmasının nedenlerini ayrıntılı şekilde sorguladığı incelemesinde aynı zamanda tanıklığın toplumsal bir kurum olduğunu, adaletle ilgili ve toplumsal güvenle bağları olduğunu belirtir.⁴⁷

Bu bağlamda düşünüldüğünde hukukun normatif kurallarının uygulanması ya da hukukun araçlarıyla gerçeğe ulaşılması çabalandığında, 12 Eylül’ün sonuçlarının tam olarak görülmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle Oya Baydar’ın da belirttiği gibi özünde toplumsal zamanın hikayesi olan roman ve insanın tarihsel

⁴⁵ Turgut Tarhanlı, *İnsansız Yönetim Türkiye’de İnsan Hakları*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s.

⁴⁶ Beatriz Sarlo, a.g.e., s.18-19

⁴⁷ Beatriz Sarlo, a.g.e., s.45

boyutunun edebi anlatımı, hukukun perspektifini geliştirebilecek alanlar olarak düşünülebilir.⁴⁸ Zira sanatın ve edebiyatın gücü içinde barındırdığı iletişiyle okurunda oluşturduğu sezgi gücü üzerinden soyut olanı somutlaştırmaktır.⁴⁹ Hukukun ise tarihsel kesitin ya da toplumsal olayların bütününe bakabilmesi için soyut olanın somutlaştırılıp nesneleştirilmesine ihtiyacı vardır. Bu anlamda edebiyatın, tarihe tanıklığın dile geldiği bir form olduğunu söyleyebilirsek, edebiyatın tüm türlerinde de 12 Eylül'ün toplumsal olana yaptığı müdahalenin boyutlarını görebiliriz. Bu yolla yazılanların yazıldığı dönemde neyi ifade ettiği ve genel olarak da nasıl görüldüğü “öznel” anlatılarda görülebilir olacaktır. Bu öznellik bu noktada kritiktir, zira tarihin bu kesiminin hukuka bir şekilde edebiyat yoluyla kaynaklık edebileceğini söylüyorsak, bu noktada gerekli olan tam da bu öznelliktir.

Adalet kavramı hukukun normativizmini aşmaktadır. Türkeş, Yılmaz Güney'in romanlarını örnek göstererek yasalar önünde masumluk durumunun Güney tarafından sorgulandığını, romanlarındaki adalet kavramının burjuva hukuk normlarını aştığını ve bu nedenle yasalar önünde masumiyete olumluluk yüklenmediğini belirtir. Zira Güney, gençlerin “masum” olmalarının halka karşı sorumluluklarını üstlenememişliklerinden, siyasi bilinç eksikliklerinden ve egemen ideolojinin etkisinden kurtulamamışlıklarından olduğunu belirtir.⁵⁰

Hukuk araştırmasında, bir yargılamada, bir yüzleşmede karşılaştığımız “beyan” ile edebiyatta dile gelenler farklı öznelliklere sahiptir. İkincisinde yazarın “kurgu”su mevcuttur. Edebiyatın hangi türü olursa olsun – roman, şiir, öykü, biyografi, otobiyografi – bir kurgu söz konusudur. Ancak dile gelmeyen, sessizleşenin bu şekilde dile geldiğini de görmekteyiz, dolayısıyla hukukun bu kurguya da ihtiyacı vardır.

Bu nedenle bu bölümde edebiyat ile dile gelen karakterlerin yer aldığı 2011 yılında basılmış olan Pınar Selek'in “Yolgeçen Hanı” ve Leyla Erbil'in “Kalan” adlı romanları incelenmiştir.

⁴⁸ Oya Baydar, “Roman Toplumsal Zaman İçinde İnsanı Anlatır”, Toplumsal Tarih Sayı 108, Aralık 2002

⁴⁹ Mediha Göbenli, a.g.e.,s.51

⁵⁰ Ömer Türkeş,a.g.e., s.1062

1. 12 Eylül’de Bir Mahallenin Dayanışma Hikâyesi: Yolgeçen Hanı

“Bir yarım umuttur elimizde kalan”⁵¹

“Edebiyatın bize sağladığı şey, görünmez olanı, keşişip de değmediğimiz, duymadığımız varlıkların sesini açığa çıkarmak değil mi?”⁵² diyen Pınar Selek, ilk kez roman türünde yazdığı kitabıyla, okuyucusunu bu kitabıyla bir sürü farklı insanla tanıştırmaktadır. Okuyucusunu kitaptaki Hasan, Sema, Elif, Salih, Rafi, Eczacı Cemal, Artin Usta, Futbolcu Kemal, Nahide, Madam Zabel, Gülcan, Hande, falcı Belgin abla, Osman Balcı, Öğretmen Necla, Karadeniz şiveli Güngör abla, Gülistan’ın hayatına, onların acılarına ve sevincine ortak eder. Kitap “Patikalar, Yollar dar..., Buluşma, Gitmek, Med Cezir, Mutluluk” başlıklarında olacaklara dair bir ipucu niteliğindeki altı bölümden oluşur.

Bu kitabı diğer 12 Eylül romanlarından ayıran önemli bir nokta vardır. Bugüne dek yazılan tüm romanlarda hep eleştirinin ve umutsuzluğun olmasına karşın Yolgeçen Hanı’nda tüm yaşananlara rağmen umut da bir yandan yaşatılmaktadır. Bu anlamda Yolgeçen Hanı’na bir “dostluk hikayesi” ve “ayrılış ve kavuşma hikayesi” denilebilir. Umut sevgiye, dostluğa, aşka, emeğe ve dayanışmaya ilişkindir. Yukarıda 12 Eylül’ün toplumun vicdanına yapılan bir darbe oluşuna değinilmişti. Yolgeçen Hanı bu savın aksini göstermeye çalışmaktadır. Yazar da bir söyleşisinde şöyle demektedir;

“Gramsci’nin bir sözü var çok severim: ‘Aklımın karamsarlığı, irademin iyimserliği.’ İşte ben de, aklımı karamsar kılan gerçekliğe karşı sözümle eylemimle iyimserliği büyütme çalışıyorum. Böylece hem kendimi hem başkalarını mutlu ediyorum.”⁵³

Hande mahalleye geldiğinde; Elif polislerden, Nahide kocasından kaçıp saklanmak zorunda olduğunda mahalle hep saklamakta, korumaktadır onları.

⁵¹ 2 Temmuz 1993 Sivas Katliamında ağır yaralanarak 9 Temmuz’da ölen Şair Metin Altıok’un bu dizesini, Eczacı Cemal hapishaneden çıkıp kızı Elif ile buluştuğunda, yeni bir hayatı Yedikule’de kurmak üzere giderlerken dile getirir. Daha sonra kitabın çeşitli yerlerinde sık sık tekrarlanır.

⁵² Pınar Selek’in sözlerini aktaran Ümran Avcı, Uygarlığımız hala sevgiyi yok edemedi, Habertürk Gazete, 22.07.2011

<http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/650700-uygarligimiz-hala-sevgiyi-yok-edemedi>

⁵³ Pınar Selek’in sözlerini aktaran Ümran Avcı, a.g.e.

Mahallenin aklı, vicdanını temsil edenler Artin Usta⁵⁴ ve Eczacı Cemal öldüğünde de birbirlerine sarılır mahalle halkı. Bu anlamda Mahalle, ortak bir vicdan gibidir. Mahalle, 12 Eylül'ün yıktığı toplumsal vicdan ve dayanışmayı simgelemektedir. Gülnur Acar-Savran, mahalle kavramını kadınlar üzerinden inceler ve özel/kamusal sınırının mahalle üzerinden kurulduğunu belirtir. Ona göre mahalle hem bir dayanışma birimi ve sosyal ortamdır; evliliklerin düzenlendiği ve onaylandığı, yeni gelenlerin birlikte kabul edildiği sosyal ortamdır ve kadınlar da mahallenin bu özelliklerinden pay alırlar; mahalle kadınları sıkı sıkıya denetler ama içine de alır. Ama mahallenin aynı zamanda da politik kamusal bir anlamı vardır ve kadınlar mescit, kahve gibi “toplantı ve tartışma mahalli olup kamuoyunun oluştuğu merkezlerden” dışlanırlar.⁵⁵ 12 Eylül sonrasında toplum en yakın sosyal alanı olan mahallelerden itibaren değişmeye başlamıştır ve yeni bir mahalle kavramı ve geleneği yaratılmaya başlanmıştır. Mahalleler artık kadınların Pınar Selek'in betimlediği dostluk ve dayanışma merkezi olmaktan çıkıp onların sınırlarını çizgilerden duvarlara dönüştüren bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Artık mahalleler gericiliğin evlere ve kadınlar arası sohbetlere kadar sızdığı ve kadınların baskı altına alındığı bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda Selek'in kurduğu mahalle, 80'lerin mahalle geleneğini göstermesi bakımından da önemlidir. Ona göre kitap“Bu bir dostluk ve dayanışma hikayesi bir taraftan. O arayışların içerisinde dostluk ve dayanışma o kısıtlamaları ortadan kaldırıyor ve insanlar kendi yollarını daha berrak bir şekilde çizebiliyor. Özne olarak katılabiliyor.”⁵⁶ demektedir. Bu anlamdan kitap kucaklama ve güven hissi vermektedir.

Hayvan davranışlarını araştıran Amerikalı Profesör Temple Grandin'in hayatının anlatıldığı Temple Grandin adlıimde kendisi de otistik olan profesörün

⁵⁴ Artin Usta ve Madam Zabel romanın Ermeni karakterleridir ve ayrıntılı anıları yer almaktadır. Bu anlamda kitap, Türk edebiyatında gayrimüslim karakterlerin kullanılmasına örnek teşkil etmekte ve mahallenin bu bakımdan da çeşitliliğini göstererek dönemin siyasi atmosferini göstermektedir.

⁵⁵ Gülnur Acar-Savran, “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, Praksis Dergisi Sayı:8 Güz 2002, s. 272

⁵⁶ Pınar Selek'in sözlerini aktaran Çiçek Tahaoğlu, BİA Haber Merkezi İstanbul, 22 Nisan 2011 <http://bianet.org/biamag/ifade-ozgurlugu/129458-pinar-selek-bu-roman-benim-icin-kiskanc-bir-sevgili-oldu>

hayvanları sakinleştirmek için geliştirdiği kucaklama makinesini icad edişi anlatılır. “Hug machine” denilen bu aletin özelliği inekleri sararak, kucaklama hissi yaratması ve bu şekilde onları rahatlatması olarak belirtilmektedir. Alet insanlar üzerinde de denenerek, bu kucaklama düzeneğinin insanlar üzerinde sıcak ve güven verici bulunduğu sonucuna varılmıştır. Makinenin özellikle aşırı duyarlı kişileri sakinleştirmek üzere geliştirildiği belirtilir. 12 Eylül de insanları aşırı duyarlılaştırmıştır, her şeyden şüphelenmeye, korku duyma noktasına getirmiştir. Kitaptaki Yedikule’deki mahalle de tehlike içinde bulunanları sarmaktadır. Bu anlamda kitabın bütünü de okuyucusunu bu şekilde sağaltmaktadır.

Kitapta, zaman anlatımı karakterlere göre farklı kurgulanmakta ve bu şekilde gerçeklik algısı bir nebze kırılmakta ve böylece de okuyucunun kitaptan dışarı çıkıp, kitaba bakması sağlanmaktadır. Yazar, karakterlerde başka bakışlardan aynı olayları anlattırmakta ve böylece tüm karakterleri tanıtmaktadır.

Kitaba bir aşk romanı dahi denebilir; Hasan ile Elif; Sema ile Salih ve Sema’ya aşık diğerleri Haydar ile Rafi’nin karıştığı, Kemal ile Nahide, Madam Zabel ile Artin Usta’nın gizledikleri ve söyleyemedikleri aşk anlatılır. Diğer yandan kitap 12 Eylül sonrası yazılan kitap olarak da nitelendirilebilir. Tüm bu kişilerin hayatları 12 Eylül’den etkilenir. Yedikule’deki bu küçük mahalle 12 Eylül’ün sonrası yaşanmaktadır, mahalleli 12 Eylül’ün büyüttüğü çocukların hikayeleri ile değişir. “Kalabalık içinden bir insanın hayatına kulak verirsek, onda bir toplumu, ortak yaşanan tarihi çözümleyebiliriz. Çünkü yaşanan toplumsal olaylar, hesaplaşılmamış acılar yok olmuyor, birbiriyle buluşuyor ve çok içerden eklemleniyor. Bizler de toplumsal konularımıza göre, bu eklemler gerçeklikten etkileniyoruz. Edebiyat, bu suskun gerçekliği gösterme gücüne sahip bence.”⁵⁷

Ancak anlatıya bakıldığında 12 Eylül ile tam olarak bağlı olmayan hikayeler anlatılır. Aşka, müziğe ve yolculuğa adanmış hikayelerdir bunlar. Salih’in dediği gibi “ Ben senin masallarını seviyorum Sema. Sonu güzel bitiyor.” Kitap da bu cümleyle biter. Pınar Selek okuyucunun kitabı hakkında hissedeceğini bilmiş, Salih’e bunu söyletmiştir. Okuyucu da bu kitabın sonundaki umudu, mutlu sonu sevmektedir. Kitabı yazıldığı tarih ve bahsettiği tarih ışığında incelediğimizde

⁵⁷ Pınar Selek’in sözlerini aktaran Ümran Avcı,ag.e.

diğer kitaplardan ayıran yanı, 12 Eylül'ün yarattığı çürümenin ardından yaşanan bu yeni sistemde geleceğin iyiliğine, güzelliğine, doğruluğuna dair umudu içermesi ve okuyucuyu buna yönlendiriyor oluşudur. Umudunu şöyle açıklamaktadır yazar;

“Türkiye tarihi, tüm acılarına rağmen, geleceğe umutlu bakmak için çok fazla deneyime sahip değil mi? Bugünkü tartışma düzeyimiz, sorgulamalarımız, yarattığımız yaşam deneyimleri herşeyin bitmediğini anlatmıyor mu?”⁵⁸

a) Edebiyatın Diliyle 12 Eylül

“Kötülüğün sınırını bilmiyorsun ama o karalanmış yerlerde yavrunun sesini duyarsın”⁵⁹

Kitapta öznel hikayelerin arasında 12 Eylül'ün yaşattıklarına dair bir çok betimleme vardır. Bu bölümde edebiyatın diliyle 12 Eylül'ün hayatlar üzerindeki örneklerine yer verilecektir. Annesini kaybeden, babası da 12 Eylül'ün yasaları dolayısıyla cezaevinde olan Elif, babası Eczacı Cemal'e yazdığı 83 tarihli mektupta – Elif daha 15 yaşındadır- babası cezaevinde olan bir çocuğun dilinden cezaevi şartlarını anlatır.

“Gerçi yazdıklarımı sadece sen okumuyorsun, biliyorum başka ellerden de geçiyor, hatta bazen senin mektupların karalanmış geliyor. Karalanmış! Belki bunu da karalarlar.

Ama olsun, sen anlarsın. Kötülüğün sınırını bilmiyorsun ama o karalanmış yerlerde yavrunun sesini duyarsın.”⁶⁰

Kitap olağan “hayatların hikayeleri”ni anlatırken aynı zamanda cezaevi şartlarını anlatabilmesiyle önemli bir şeye işaret etmiş olmaktadır. Ne fazla dramatikleştirilmiş ne de görmezlikten gelinmiştir, kitabın kendi yapısına yedirilmiş bir farkındalıkla hareket edildiği görülmektedir. Aynı mektupta Elif kendi psikolojik durumundan bahsederken koğuşların kalabalık olduğuna dair de bir cümlecik kurar;

⁵⁸ Pınar Selek'in sözlerini aktaran Ümran Avcı,a.g.e

⁵⁹ Pınar Selek, Yolgeçen Hanı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011,s.20

⁶⁰ Pınar Selek, a.g.e., s.20

“Sana şöyle desem yorumlayabilir misin? Adana’da kendimi en çok evimde hissettiğim yer, o kütüphane. Kendi kendime kaldığım, düşündüğüm, bir sonraki güne hazırlandığım tek yer. Senin yoktur öyle yerin. Koğuş çok kalabalık diye yazmıştın son mektubunda.”⁶¹

Çocuğun gözünden 12 Eylül’ün eğitim sistemine yaptığı darbeye ilişkin de cümleler görülmektedir; “Din dersleri zorunlu oldu bir de... İlkokuldan liseye kadar! Sadece din derslerinde değil, tarih, coğrafya hiçbir konuda tartışma, sorgulama imkânı yok. Oysa benim kafam çok karışık.” 12 Eylül yalnızca siyasal değil, geleceği etkileyen bir darbe olmuştur. Daha dünyayı anlama, kavrama yaşında olan gencecik beyinlere düşüncelerini ifade etme ve tartışma yasak edilmiştir.

Elif, sevdiklerine mektupları ile ulaşabilmektedir. Hasan’a yazdığı 1984 tarihli mektupta toplumda “hapiste babası olan çocuk”un ne anlama geldiğini, bunun Adana’da ise olağan olduğunu yazmaktadır;

“Okuldakilere söylüyordum açık açık. Şimdi de konu komşuya. Bazen yengem bozuluyor ama takmıyorum, soranlara “Babam hapiste” diyorum. Kimse şaşırmıyor iyi ki. Adana’da hapse girmek ayıp sayılmıyor.”⁶²

Darbe döneminde 650.000 kişinin gözaltına alındığı, 230 bin kişinin yargılandığı göz önünde bulundurulduğunda her aileden en az birinin hapiste olması olağan bir durum haline gelmiştir.

“Ne dersin, Hasan? Başarıyorlar mı? Yüreğimi kül yığımına döndürmek miydi amaçları? Benim yüreğimden onlara ne ki? Bugünlerde arka arkaya ölüm haberleri aldım. Cezaevinden, şurdan burdan... Dayıma söylüyorum, başını sallıyor. Yengeme söylüyorum ‘sus’ der gibi hareketler yapıyor. Yas bile tutamıyorum. Ama ne farkeder. Zaten her şey ölmüş. Şehri ve köyleri ölüm sarmış. Sevgiler ölü, ilişkiler ölü, yaşamlar ölü. Senin yazdıkların bile ölü Hasan. Oysa insanlar... Hani şarkılarda diyor ya, ‘güzel bir yaşam için...’ ölüyorlar. Gülme ve küçümseme. Bu doğru.”⁶³

Elif’in Adana’da yanında kaldığı dayısı ve yengesi; görmek, duymak, bilmek istemeyenlerden, korkanlardan, korkutulmuşlardandır. Yazar, hikayeye onları da

⁶¹ Pınar Selek, a.g.e., s.20

⁶² Pınar Selek, a.g.e., s.36

⁶³ Pınar Selek, a.g.e., s.36

çok yermeden katmaktadır. Pınar Selek'in kitabında insanlar için umut ettikleri, mücadele ettikleri güzel bir yaşam için ölmektedir. Bu anlamda Pınar Selek'in susmayı seçmeyen, bir başka deyişle duymayı ve duyduklarını yazma görevi olduğunu bilen seçen bir yazar olduğu görülmektedir. Zira 12 Eylül sonrasında yaşanan büyük yıkımdan edebiyatçılar da etkilenmiştir. Edebiyat, daha sonra susmayı ya da karşı durmayı seçmiş, ölenlerin güzel bir yaşam için değil, büyük ve olmayacak bir ideal için fazla heyecanlanmak ve öngörememek nedeniyle öldüklerini dahi söyleyebilmiştir. Pınar Selek'in 2011'de yazdığı bu kitapta böyle yazmamasının nedeni sadece o dönemin yaşayarı değil ama tanığı oluşu mudur? Yaşamamış olmak mı bu kadar kötümser kılmamıştır yazarı? Bugün halen 12 Eylül'e romanlarında bir şekilde yer veren ve buna rağmen umudu yücelten bir yazarın, bu durumunu yalnızca yaşamamış olmasının rahatlığına bağlanabileceğini söylememek gerekir. Kaldı ki yazar kendisi de yine bu ülke tarafından haksız yere yargılanmakta ve ülkesinden uzak tutulmakta, aslında olanlara çok da uzak durmamaktadır. Daha sonra incelenecek olan Rojin Canan Akın ve Funda Danışman tarafından hazırlanan "90'larda Güneydoğu'da Çocuk Olmak" alt başlığı ile yayımlanan "Bildiğin Gibi Değil" kitabında da hikayelerini anlatan dönemin çocukları da 12 Eylül'ü yaşayanlar olarak değerlendirebilecektir. Elif gibi babası mücadelesi dolayısıyla 12 Eylül'de bedel ödemiş olan bir diğer çocuk da daha sonra adını Haydar olarak değiştirecek Fikret'tir. Ve yine kitapta bu babaların çocukları yine mücadelede buluşurlar. Fikret'i, onun hayatını anlatırken yazar yine 12 Eylül öncesinde, sırasında ve sonrasında sokağın, ilişkilerin betimlemesine yer verir.

"Darbeden önceki zamanlardı. O zamanlar başkaydı, konu komşu, gençler, herkes toplanır, mahallelerini kötü adamlardan korumak için nöbet tutarlardı. Darbeye kadar. Ondan sonra çocukluk da bitti..."⁶⁴

"Nasıl uyanmıştı o gece? Bir daha asla eskisi gibi uyutmayacak, rüyaları hep yarıda kesecek bir uyanış. Kaç sene olmuştu? Sekiz. Hızlı geçiyordu zaman. Çok hızlı. Üstelik uykusuz. Bir kere daha hatırladı o karanlık geceyi: Rafet, oğlunu omuzlarından tutarak hızla göğsüne bastırmıştı. İçerden tıkırtılar, bağırış çağırışlar geliyordu. Sonra pis bıyıklı herifler odasına dalmışlardı. Fiko göğsüne yediği dipçik darbesini hiç unutmuyacaktı. Sürüklenerek kalkmıştı. Öfkeyle, hınçla.

⁶⁴ Pınar Selek, a.g.e., s.66

Babası gidiyordu... Yine de, o hengâmede ona sarılmış, kulağına bir şeyler fısıldamayı başarmıştı:

‘Fikret, darbe oldu. Askerler her şeye el koydu. Ne olacak... Bu durum, ne kadar sürer bilmiyorum. Sakın korkma. Annen sana emanet. (...) Fikret, seninle sadece bir baba olarak değil, bir yoldaş olarak konuşuyorum. Biz yenilmedik. Sonuna kadar direneceğiz. Mücadelemizi en zor şartlarda sürdüreceğiz... Sen güçlü ol oğlum. Kendini iyi yetiştir. Mutlaka okuluna devam et.’⁶⁵

Daha sonra annesini de alırlar, babası konuşmazsa, karısıyla “oynayıp, onu da belleyip” babasını konuşturmaya çalışırlar. Annesi döndüğünde, dönen annesi mi yoksa bir ceset mi diye sorar, bir kaç hafta sonra da babasının ölüm haberini alırlar. Fikret (Haydar) ile Elif’in bu anlamda birçok ortak yönü var. Babaları 12 Eylül ile cezaevine girmiştir, hayatları 12 Eylül ile alt üst olmuştur, ikisine de babası okumalarını, bilinçlenmelerini salık vermiştir. Ve daha sonra ikisi de örgütlü mücadelenin içine girmiş, illegale çekilmişlerdir. Daha sonrasında da benzer çelişkileri yaşamış ve örgütten ayrılmışlardır. Bu özellikler bir gençlik toplamının ortak özellikleridir. Yazar, romanda söz edilenin ‘anlamamız gereken bir kuşak ve süreç’ olduğunun altını çizdiğini söylemektedir. Gerçekten de Elif ve Haydar (Fikret)’ın bu hikayeleri ile yazar, 12 Eylül darbesinden etkilenen bir çok ailenin, bir çok çocuğun hikayesini anlatmaya çalışmaktadır.

Yazar, karakterlerine ayırdığı her bölümde karakterlerini kendi dilleriyle - birinci tekil şahıs anlatıcı – konuşturmuştur. Elif de illegale çekilme kararını kafasında kurarken, bir arkadaşıyla fedakarlık ve parti, mücadele için kendinden vazgeçme üzerine konuşmasını şöyle aktarıyor;

“Adalet için fedakârlık yapmaya hazırdım. Her şeyden, kendimden geçmeye. En çok fedakârlık üzerine konuşuyorduk Sami’yle. Darbe sonrası kuşağın fedakârlık bilmediği için çok bencilleştiğini anlatıyordu. Öncülere, örnek devrimcilere ihtiyaç vardı.”⁶⁶

Daha sonra Elif de babasından ve aşkından vazgeçecek, onları görmemek zorunda olduğu mücadelenin başka bir ayağına katılacaktır. Eczacı Cemal, kızı Elif için eski devrimcidir artık. Elif, babasının döneminin 12 Eylül ile yenildiğini söyler, silahlı mücadelenin örgütlenmesinin zamanı geldiğini belirtir. Kızı Elif, babasını

⁶⁵ Pınar Selek, a.g.e., s.67

⁶⁶ Pınar Selek, a.g.e., s.118

mücadelenin içinde olmamakta, mücadelesine devam etmemiş olmakla suçlamaktadır.

“İşçi sınıfını örgütlemesiniz...

Sınıf mı kalmış baba...

Kaldı tabii... Artık herkes yoksul... Devrim halkla olur Elif...

Bizim de arkamızda halk var!

Sen kendi gördüğün bir grup insanı halk sanıyorsun...

Binlerce kişi toplanıyor artık. 12 Eylül karanlığını biz yırttık. Siz yenildiniz.

Direnış kaldığı yerden devam edecek...

(...)

Siyaseti kim yapıyor baba? Sen mi? Burada mı? Mustafa amcayla mı? Belgin ablayla mı? Meyhanede mi?”⁶⁷

Elif, daha sonra beklediği gibi olmayacağını görecektir olsa da o an için başka bir şey yapacak gücü olmadığını düşünerek, elinden gelenin hepsini yapması gerektiğini düşünerek illegal mücadeleye katılmaya karar verir ve evden babasına bıraktığı bir mektupla ayrılır;

“İnanmadığım gibi yaşamayı, doğrular için mücadele etmeyi senden öğrendim. Okulu bıraktığım için üzülme. Senin kızın özgürlük uğruna tüm hayatını vermeye doğru gidiyor. Tıpkı emperyalizme ve faşizme karşı mücadele eden dünya devrimcileri gibi...

Bugünlerde arka arkaya ölüm haberleri geliyor. Bu durumu değiştirmek istiyorum. Değişecek, biliyorum. Gücüm buna yetmese de ne fark eder? Zaten her şey ölmüş. Şehri ve köyleri ölüm sarmış. Sevgiler ölü, istekler ölü, seçimler ölü, ilişkiler ölü. Ama benim bedenim ölse... hani şarkılarda diyorlar ya, güzel bir yaşam için... Kızma baba. Ben buna inanıyorum...”⁶⁸

Babası daha cezaevindeyken, Elif Adana’da dayısının yanında kalırken Hasan’a yazdığı mektupta da neredeyse aynı cümleleri kurmaktadır;

“Bugünlerde arka arkaya ölüm haberleri aldım. Cezaevinden, şurdan burdan... Dayıma söylüyorum, başını sallıyor. Yengeme söylüyorum ‘sus’ der gibi hareketler yapıyor. Yas bile tutamıyorum.

Ama ne fark eder. Zaten her şey ölmüş. Şehri ve köyleri ölüm sarmış. Sevgiler ölü, ilişkiler ölü, yaşamlar ölü.”⁶⁹

Aradan yaklaşık 10 yıl geçmiştir. Çocukluğunu darbenin babasını ve tüm hayatını çaldığını düşünerek geçirmiş ve elinden hiçbir şey gelmemiş olan Elif artık

⁶⁷ Pınar Selek, a.g.e., s.172

⁶⁸ Pınar Selek, a.g.e., s.185

⁶⁹ Pınar Selek, a.g.e., s.36

değiştirmek istemektedir. Sonu ne olursa olsun, bu kararı onurluca vermiştir. 12 Eylül, Elif'in dile getirdiği gibi sevgiyi, ilişkileri, yaşamları, istekleri, seçimleri öldürmüştür. Her şey ve her yer ölüdür artık. Elif ve Haydar (Fikret) bu ölü toprağını kaldırmak, “insanların üzerine abanan korkuyu söküp atmak”⁷⁰ için çabalamaktadırlar.

Önce Fikret (Haydar) illegale geçmesi dolayısıyla kendisi içinde çelişkiler yaşamaya başlayacaktır, o bu çelişkiler içerisindeyken Elif katılır aralarına, Elif'in ise onun durumuna gelmesi için daha çok şey görmesi, yaşaması gerekecektir.

“Örgütle sorun yaşamak, devrimle, özgürlükle sorun yaşamak değil miydi? Neden böyle olmuştu? Fiko, bunları düşünmemeye, gerilememeye çalışıyordu.”⁷¹

“Kendini bilmek. Kendini unutmak. Unutulan ya da bilinen neydi? Yarım umut mu? Ellerine baktı Fikret. Kendini hissetmeye çalıştı.”⁷²

Kitapta yalnız 12 Eylül'ün bu şekilde net görülen sonuçları ve yaşanmişlıkları yoktur. Avrupa'ya çalışmaya gitmiş işçi göçmenlerin de hayatları, dışlanmişlıkları yer bulur. Yazar kaygısını şöyle açıklar;

“Hayatıma giren o kadar fazla insan oldu ki, cezaevinde vs. bu insanların bir şeylere olan tepkileri ve yaşadıkları travmalardan dolayı kendilerini o kadar kısıtladıklarını gördüm ki, bunu anlatmak ve bu insanların hakkını teslim etmek istedim.”⁷³

Eczacı Cemal, kızı Elif yanında olmadan ölür. Mahalleye dayanışmayı, dostluğu, çikarsız sevmeyi, birbirini korumayı öğreten, herkesin hayatını küçük dokunuşlarıyla değiştiren, umut veren, kapısı herkese açık Eczacı Cemal'in ardından “hiçbir şey eskisi gibi olmaz.”⁷⁴ Elif de tüm yaşadıklarının ardından illegal mücadelede de beklediğini, istediğini gerçekleştiremeyeceğini düşünerek, mahallesine döner. Döndüğu mahallede artık babasını bulamaz.

“Köklerim havada. Toprağa değemiyorum. Dalından kopmuş bir yaprak gibiyim. Kurumaktan korkuyorum. Nerede kök salabilirim baba?”⁷⁵

⁷⁰ Pınar Selek, a.g.e., s.190

⁷¹ Pınar Selek, a.g.e., s.207

⁷² Pınar Selek, a.g.e.,s.214

⁷³ Pınar Selek'in sözlerini aktaran Çiçek Tahaoğlu,a.g.e.

⁷⁴ Pınar Selek, a.g.e., s.246

⁷⁵ Pınar Selek, a.g.e., s.323

Elif, yurtdışına kaçmış, sonra kendisine Rafi'nin yardımıyla yeni bir kimlik edinmiş ve bir okula devam etmeye başlamıştır. Sadece düşünmekle yetinmemiş, oralarda anti- faşist mücadele ile iletişime girmiştir.⁷⁶ Artık her şeyi yaşamış, görmüş olmanın bilgeliğiyle öz eleştirisini yapmaktadır;

“Zamanında, ben o kadar heyecanlıydım ki doğru düzgün tartışamadık bile. Cezaevinden çıktığında, dünyada çok şey değişmişti. Bizim ülkemizde, sosyalistler demokrasi mücadelesi verirken, asker postalı altında ezildiler. Sen, yıllarca hapis yattın. Bu tam bir yenilgi sayılmazdı çünkü zalimlere boyun eğip “haklıydınız” demiyorduk. Nazım’ın “güzel günler göreceğiz çocuklar” şiirini hiç düşürmedik ağzımızdan. Ne güzel okurdun... Ben, postal yenilgisinden kurtulmak için, özgürlük tutkusunu sürdürmek için, kapıldım o rüzgara. Sonra düştüm.”⁷⁷

Elif’in kaçışının hikayesi mi bu? Başarısızlığı mı? Pınar Selek romanının aslında bir kaçışın hikayesi olmadığını belirtmektedir. Ona göre roman, 1980 sonrası ve önceki kuşaklarda kesişen hikayelerle aynı kuşaktaki farklı sınıfların, farklı politik ve kültürel arka planların arayışları ne kadar kısıtladığını anlatmaktadır.⁷⁸

2. Çocuklukta Bir Hakikat Arayışından “Kalan”

“ölmüş kuşakların geleneği bütün şiddetiyle yaşayanların üzerine çöker”⁷⁹

Leyla Erbil’in Ekim 2011’de yayımlanan son kitabı “Kalan” kimi tarafından şiir- kitap⁸⁰ kimi tarafından anı/otobiyografik roman⁸¹ olarak nitelendirildi. Biçim ve içeriğe ilişkin bu farklı nitelendirmeler, birbirlerini yanlışlamamaktadır. Bilinç akışı tekniğinin kusursuzca kullanıldığı bu kitabın, gerçekten de otobiyografik öğelerinin yoğun olduğu, şiir ile roman türü arasında gidip gelen bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Leyla Erbil, daha önceki romanlarında yaptığı gibi bu

⁷⁶ Pınar Selek, a.g.e., s.369

⁷⁷ Pınar Selek, a.g.e., s.368

⁷⁸ Pınar Selek’in sözlerini aktaran Çiçek Tahaoğlu, a.g.e

⁷⁹ Leyla Erbil, Kalan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 217

⁸⁰ Oylum Yılmaz, “Leyla Erbil’den Kalan...”, 9.12.2011

<http://www.sabitfikir.com/sahanebirkitap/leyla-erbil-den-kalan>

⁸¹ Ali Mert, “taşlardan kalan, Kalan’dan taşan...”, 8.12.2011

<http://haber.sol.org.tr/yazarlar/ali-mert/taslardan-kalan-kalan-dan-tasan-49147>

kitabında da yine kurmacanın sınırlarının olmayışından, yaşanmışlığın şiddeti ve sahiciliğinden, kurmaca ve yaşanmışlığın birbirini beslemesinden, anlatının türlere sığmamasından yararlanmıştı. Bu anlamda da Erbil'in "Kalan" ile sunduğu söyleme biçiminin, bu tezde incelenen diğer anlatılardan farklı bir yanı olduğunu belirtmek gerekir.

Romanın başkahramanı Lahzen, kitabın anlatıcısı, yazarın sesi olmaktadır. Lahzen'in annesi, annesinin sevgilisi (dayı) ve ablasıyla geçirdiği çocukluğu çevresinde anlatılan toplumsal olaylar romanın akışını oluşturmaktadır. Bunun yanında aralara kısa kısa Lahzen'in gönlünün, adıyla müsemma Sabit ile Zeyyat arasında gidip gelişi anlatılışı ve buhranları eklenmiştir.

Leyla Erbil'in romanları politiktir – politik olmayan edebiyat zaten yoktur- ancak Leyla Erbil hakikat arayışına tam olarak soyunduğu bu kitabı gibi diğer romanlarında da gerçeklikle iç içe yazmakta ve okuyucusunu sarsmaktadır. Leyla Erbil'in romanları içine girilerek, katarsise ulaşılarak okunacak metinler değildir. Okuyucusunun kendi içlerine bakarak sarsılmasını amaçlayan yazar bunu metinlerin hem biçimlerinde hem de içeriklerindeki devrimlerle yapar.

Bu anlamda Erbil'in bu kitabı, gerçekliğe edebiyat üzerinden bir dokunuş, bir müdahale niteliğini taşımaktadır. Çünkü o, "ölmüş kuşakların geleneğinin bütün şiddetiyle yaşayanların üzerine çöktüğünü"⁸² söylemekte ve "hakikatin gizli özünün çocuklukta yakalanabileceği umudu"⁸³ nu taşımakta ve bu yüzden de "Kalan" kitabı gerçeklik arayışında edebiyatın rolünün incelenmesi bağlamında incelememize konu olmaktadır. Bunun yanında hakikatin çocukluk bilincinden aktarılması hususunda incelenen diğer örneklerle de uyum sağlamaktadır. Kitabın kahramanı Lahzen⁸⁴, hakikati çocukluğunda arayışını kendine sorar;

"çocukluğundan umduğun bir şey var! hakikatin özünü oradan mı çıkarmak istiyorsun?... hakikatin özü tözü sözü gözü; hakikat duran bekleyen bir şey mi,,hakikat hayatı kendimizin bir parçası haline getirebildiğimiz şey diyordu soren,,bırak bu çıkmaz sokaklarda dolaşmayı,,dinlen biraz,, hastasın sen ilacını al..."⁸⁵

⁸² Leyla Erbil, a.g.e., s. 217

⁸³ Leyla Erbil, a.g.e., s. 183

⁸⁴ Ali Mert, "taşlardan kalan, Kalan'dan taşan,,," adlı yazısında Lahzen'i "her lahzada değişebilen" olarak açıklamaktadır.

⁸⁵ Leyla Erbil, a.g.e., s. 91

Lahzen, dünden bugüne, değişimi anlamayı denemekte, hakikatin özünü sorgulamaktadır. Soren Kirkegaard'ın dediği gibi, yaptıklarının sorumluluklarını üstlenen insanın öznelliğinde midir hakikat?

“bunları size neden anlatıyorum bilmem sevgili okurlarım
bilemem
çukura girmeden önce
her şeyi bilmeliyim diyorum
neyi bilmeliyim, hakikatimi elbette
benim hakikatim sizi ilgilendirmese de
ee ben de insanım değil mi”⁸⁶

12 Eylül sonrası dönüşen, çürüyen topluma, bu toplumda yapılanlara ve bu dönüşümün siyasal iktidarla olan bağına dikkat çekmektedir;

“yetim yurtlarında seksen kiloluk götğöbek heriflerin hortumla döverek bayılttığı yavrularımızı, hiçbir şey bilmez yaşta ırzına geçilenleri, satılan fahişe çocukları, diri diri gömülen kızları, sevgi yuvası'ndaki bi damla evlatların nasıl yumruklandığını amatör boksörlerce ve hele ağlayan aç bebeleri bacağından yakalayıp duvara çalan canavar bakıcılarını küresel liberal müslüman türkiye'nin ya da müslüman küresel liberal türkiye'nin”⁸⁷

Travmalardan bir hakikat çıkacaksa eğer, varoluşçu Kierkegaard'ın anladığı biçimde ve yoldan çıkmaz bu. Toplumsal travma, insanın ne yapsa etse tek başına üstesinden gelemeyeceği bir “kalan” bırakır geride sadece. Üstüne başka kalanlar eklediğiniz ve sorumluluğunu üstlenmek istemediğiniz.⁸⁸

Öznelin nesnel, nesnelin de özneli değişime uğrattığını söyleyen yazar/anlatıcı bu yüzden Kierkegaard'ın hakikatin öznelikte olduğu savına katılmaz. Bu anlamda Leyla Erbil, içinde bulunduğu toplumun gerçeklerinin sorumluluğunu üstlenircesine yazar. Tam da bu yüzden toplumu dönüştüren olaylardan, dönüşen toplumdan, mücadeleden bahseder. Cumartesi annelerini⁸⁹, insanlığın tek kurtuluşunun proletaryanın zaferi olduğuna inanan ve 1 Mayıs'larda marşlar

⁸⁶ Leyla Erbil, a.g.e., s. 165

⁸⁷ Leyla Erbil, a.g.e., s. 32

⁸⁸ Nuray Sancar, “Leyla Erbil'in Kalan'ında hakikat ve Kirkegaard”, 3.12.2011
<http://www.evrensel.net/news.php?id=18687>

⁸⁹ Leyla Erbil, a.g.e., s. 51

söyleyen devrimcileri⁹⁰, işkence gören “güneş, ey güneş! bizim için var olmadın mı sen” diye haykıran devrimcileri⁹¹, gizli gizli okunan Nazım Hikmet’i⁹², kaybedilenleri, kaybolanları, işkence edilenleri⁹³ yazar ve “kaybedenler yargılsın...” anlatır romanında.

Sosyalizm mücadelesi sırasında yitirilmiş hiçbir devrimciyi, aydını, işçiyi unutmadan, atlamadan yazmak istemiştir Leyla Erbil. Öyle çok “unutulmaması gereken” kişi ve hakikat vardır ki kitabın içinde, bu nedenle de kitabın sonuna bir bölüm olarak da “kişi adları listesi” eklenmiştir. Bu bölümde kitabın kurmaca kahramanlarıyla, gerçek kahraman ve faillerin isimleri yer almaktadır.

Lahzen’in deliliğinin kaynağı kendi özneliğiyle beraber içinde yaşadığı ülkenin siyasi olayları, toplumsal nesnelidir. Unutulmaması gereken toplumsal olaylar vardır, yazarın derdi hakikatın bu olaylarda ve bu olaylara rağmen hala ayağa kalkmayan halka duyduğu öfkede olduğunu göstermektir.

Leyla Erbil, tüm öznel bunalımlarının yanında özneliğiyle değişiren nesnellik olarak gerçekleri anlatmaktadır. 9 Ekim 1978’de TİP’(Türkiye İşçi Partisi)li 7 gencin öldürüldüğü, Bahçelievler Katliamı olarak bilinen olayının faillerinin Haluk Kırcı ve Abdullah Çatlı oluşunu, öldürülüşlerinin dayanılmaz ve inanılmaz yöntem ve ayrıntılarını⁹⁴; 21 Kasım 1980’de gözaltında kaybedilen Hasan Ocak’ı⁹⁵ anlattırır. Yakılanları unutmamıştır; Tan Matbaası’nı, Hüseyin Cahit Yalçın’ın sinemasını, Atatürk Kültür Merkezi’ni, Madımak Oteli’ni, mahpuslarıyla birlikte hapisaneleri, Dram Tiyatrosu’nu yaktıklarını⁹⁶ yazmıştır.

⁹⁰ Leyla Erbil, a.g.e., s. 105

⁹¹ Leyla Erbil, a.g.e., s. 113

⁹² Leyla Erbil, a.g.e., s. 128

⁹³ “Ferhat Tepe, Musa Anter, Vedat Aydın, Yılmaz Demir, Fikri Sönmez, Sinan Suner, Yaşar Sucu, Ahmet Uzun, Alaattin Demirci, Kenan Şengöz, Hatice Özen, Kenan Budak, Mehmet Sözer...” Yazar, tüm isimleri teker teker saymaktadır Leyla Erbil, a.g.e., s. 131

⁹⁴ Leyla Erbil, a.g.e., s. 135

“Bahçelievler Katliamı” olarak siyasal tarihe geçen bu olayla ilgili olarak yazılmış ayrıntılı ve betimleyici roman olan Ozan Özgür’ün “*Gecenin Kapıları*” (Yordam Kitap, 2008) isimli romanı yakın geçmişin yalnızca bir vakia özelinde değerlendirilmesi anlamında başka bir tezin konusuna örnek olabilecek bir değer taşımaktadır.

⁹⁵ Leyla Erbil, a.g.e., s. 139

⁹⁶ Leyla Erbil, a.g.e., s. 169

Bu ülkede vicdan yokluğunun nedeni⁹⁷ni anlatsam der artık Lahzen son cümlelerinde. Vicdan yokluğunun nedeni bu yaşananlar, yaşatılanlar değil midir? Zulüm ve zulmün sonundaki umutsuzluk değil midir? 6 Mayıs 1972’de Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan’ın 12 Mart cuntası tarafından idamla hayatlarına son verdirilmesi⁹⁸ gibi bugün de Hrant Dink’in öldürülmesi değil midir vicdanları yok eden? Deniz’i, Hüseyin’i, Yusuf’u öldürenlerle Doğan Öz’ü, Uğur Mumcu’yu, İbrahim Kaypakkaya’yı öldürenler aynı değil miydi? Yoksa belli mi değildi?⁹⁹

Lahzen, bu vicdanını yitirmiş, değişmeyen, ilkel, hasta, sakatlanmış, kötü topluma rağmen, kitaba ve okula başladığı yerdeki umudu bulur. Kalemsiz gittiği okulda sınıf arkadaşı Rosa’nın kendi kalemını ikiye bölerek uzattığı Lahzen’in aklından ve kulağından hiç çıkmayacak olan “çat” sesi; yani dayanışmanın, sevginin ve dostluğun sesi ona umut olur ve birlikte devrimin gelmesini bekleyeceklerini söylerler, çünkü hala yapacak bir şeyler vardır. Ölmedik ya hala yapacak bir şeyler var derler.¹⁰⁰

“Kalan”, hakikatının insanın geçmişten kalanlarıyla yaptıkları, neyden sorumlu olup olmayacağına karar verebilme gücüne eriştiği bir öznelikle yapıp ettikleri olduğunu yani hakikatin insanın bilinçli eyleminde olduğunu söylemektedir.¹⁰¹ İnsanın çocukluğundan itibaren biriktirdikleri, toplumun hafızasından “kalan”dır hakikat. Bu kalanların sorumluluğunun taşınarak geleceği kurmaktır. Bu anlamda Kalan’daki çocukluk hem bir geçmiş hem bir gelecek imgesidir. Geçmiş ile başlayan, geleceğe ilişkin umudu da yeşerten çocukluktan kalan Rosa’dır, geçmiş ve gelecek, hakikat çocukluktadır.

⁹⁷ Leyla Erbil, a.g.e., s. 226

⁹⁸ Leyla Erbil, a.g.e., s. 189

⁹⁹ Leyla Erbil, a.g.e., s. 143

¹⁰⁰ Leyla Erbil, a.g.e., s. 228

¹⁰¹ Nuray Sancar, a.g.e.

III. Hukuk ve Tarih

A- Tarih

Tarihin “neydim, ne oldum, ne olacağım” sorusuyla yola çıkması, kurgu mu gerçek mi olduğu, edebi bir tür mü yoksa bilimsel mi olduğu, tekil olayların kopuşlarından mı yoksa bir bütünden mi oluştuğu soruları modern tarih anlayışının tartışmalarının temelini oluşturmuştur.

Hegel’e göre tarih, bir akıştır, ideal olana doğru bir akış bir ilerlemeyi ifade eder. 19. yüzyıl tarih anlayışında temel olarak tarihin “evrim”sel olduğu, ilerlemekte olduğu görüşü hakimdir. Bunun yanında yine 19. yüzyıl tarihçileri tarihin bilimsel olduğu dolayısıyla, kronolojik olması gerektiği, belgelere dayanması gerektiği ve ancak profesyoneller tarafından tarih çalışmalarının yapılabileceği görüşündedirler. Aynı zamanda onlara göre tarih, dışımızdaki/ nesnel olay veya olguların, öznel iradi faaliyetlerinin toplamından meydana gelir.

Marksist tarih anlayışına göre ise öznel iradi faaliyetlerinin toplamının ötesinde, bunu çevreleyen bir toplum teorisi olması gerekir. Zira öznel iradi faaliyetlerini çevreleyen toplumsal ve iktisadi olguların olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece hukuk, din, felsefe vb. gibi çeşitli teorik üretimler tarihin bütünselliği içinde açıklanabilecek ve tarihin oluşumu da döngüsel olarak bu üretimlerden hareket edilerek.

1. Tarihin Nesnelliği

“Tarihin, bireylerin aktif rol alıp katkıda bulunmalarını anlamlı kılacak bir nesnelliği, az çok belirgin doğrultusu var mıdır?”¹⁰²

Edward Hallet Carr tarihin yorum demek olduğunu belirterek, nesnel tarih olamayacağını, tarihten önce tarihçinin incelenmesi gerektiğini söyler.¹⁰³ Ona göre “Tarihçinin nesnelliği, nesnel olunamayacağını bilmesinden ve kendi

¹⁰² Metin Çulhaoğlu, Tarih Türkiye Sosyalizm, s.189

¹⁰³ Edward Hallet Carr, a.g.e., s. 12

zamanını aşabilmesinden ibarettir”¹⁰⁴ Carr’a göre tarih yazmak, geçmişteki olaylara bakan tarihçinin, bunları kendi zihinsel süzgecinden geçirip kendi yorumu ile geleceğe yönelik projeksiyonlar yapmasıdır. ¹⁰⁵ Peter Weiss’e göre de tarih karşısında nesnellik ve tarihsel hakikatin olmadığını sadece öznel gerçekler olduğunu belirtir ve politik realitede ve sanattaki hakikatin birbiriyle bağlantılı olduğunu ve bir bütün oluşturduğunu belirtir.¹⁰⁶

Braudel ise, bütün sosyal bilimlere hakim olunmadan tarih yazılamayacağını ve tarihin bazı kesitlerini ele alıp incelemekle doğru tarih yazmanın mümkün olmadığını ileri sürer. Zira o ele alınan dönemin nasıl ortaya çıktığı ve neye yol açtığı anlaşılmadan, o dönemi anlamak mümkün değildir. Bir başka yerde ise, “yalnız bu yüzyıla ilgili yüz çeşit tarih yazılabileceğini” söyler.¹⁰⁷ Iggers ise “Tarihin hiçbir maddi nesnesi olmaması yüzünden, tarihsel araştırmalarda nesnelliğin olanaksız olduğunu” belirtir ve tarihçinin “içinde düşündüğü dünyanın mahkûmu” olduğunu ileri sürer. Çünkü ona göre tarihçi daima içine düştüğü dünyanın mahkumudur, dolayısıyla düşünceleri ve algılamaları kullandığı dilin kategorileri tarafından koşullanır.¹⁰⁸

“Tarihin kavranabilir bir bütünselliği olmadığında ‘şimdi’nin anlamı, geçmişin yükünden kurtulmuş bir güncelliğe dönüşür. Bu güncel durumun politikası ise, sınıflar gibi tarihsel dönemler ve üretim ilişkileri itibariyle tanımlanan öznelere göre değil, güncel durumun kaosuna tekabül eden ‘kalabalıklar’a göre belirlenir. Giderek hedeflerin sınıfsal içerikleri boşaltılır; radikallik kısa dönemli ve pragmatik ölçülere göre saptanmaya başlanır. Bütünsel sistemlere, tarihsel yasalara duyulan kuşku, böylece, bilinemezciliğe dönüşür; tarihte rastlantıların rolüne giderek daha çok yer verilir.”¹⁰⁹

¹⁰⁴ Edward Hallet Carr, a.g.e., s.145

¹⁰⁵ Nazım Beratlı, Bilim mi- Sanat mı- Propaganda mı? Tarih Nedir?, Kıbrıs Yazıları Sayı 3, Yaz-Güz 2006

¹⁰⁶ Peter Weiss, aktaran Mediha Göbenli, a.g.e., s.147- 148

¹⁰⁷ Nazım Beratlı, a.g.e.

¹⁰⁸ George. G. Iggers, Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s.8-9

¹⁰⁹ Gülnur Savran, “Öz’lerin Reddinden Sınıf Politikasının Reddine”, 11. Tez, Onuncu Kitap, Belge-Uluslararası Yayıncılık, İstanbul 1990

Tarihin nesneliliği, bu nesneliliği içinde de onun bir ‘hedefi’, doğrultusu olduğunu görmek¹¹⁰ gerekmektedir. Türkiye’de tarih böyle bir hedefi olan nesnellik içindedir. Zira 12 Eylül tarihi toplum olmaktan çıkarılmış bir toplum tarafından yazılmakta ve geleceği bugünkü ideolojisi doğrultusunda değiştirmek isteyen bir egemen ideoloji tarafından dönüştürülmektedir. 12 Eylül yeni bir kuşağın yaratılmasının başlangıcıdır. Bu kuşak tarihten, geçmişinden kopuk olarak geleceğe bakmaktadır. Geçmişin gerçek bilgisine sahip değildir. Metin Çulhaoğlu resmi ideolojinin, toplumun büyük çoğunluğunun yaşamamış olduğu, pek bilinmeyen, ön plandaki aktörleri çoktan unutulmuş veya hayal meyal hatırlanan bir dönemin radikal reddiyesi üzerine inşa edildiğini belirtmektedir.¹¹¹ Türkiye’nin 1980-2000 ve 2000’den günümüze gelen siyasal dönemlerinde, cumhuriyetin kurucu ideolojisi ve değerlerini unutan bir toplum başka değerlerle ileriye bakmaktadır. Dolayısıyla geçmiş, tarih olarak yazılmaya başlandığında resmi ideoloji tarafından dönüştürülmektedir.

2. 12 Eylül ve Hafıza ilişkisi

“Her olgunlaşma, aynı zamanda bir hesaplaşmadır.”¹¹²

Hafıza bireyin hatırladıklarının ötesine geçen, bireyin toplumsal ilişkileri içinde anlam bulan bir olgudur.¹¹³ Bir başka anlatımla bellek, insanın toplumsallaşma sürecinde oluşur. Bireylerin kendilerine ait bellekleri de toplumsal olarak belirlenir. Toplumlara ait somut bir bellek yoktur ancak, toplumlar üyelerinin oluşturdukları bellek sürecinde etkilidirler.¹¹⁴ Bu anlamıyla Alpan’ın belirttiği gibi hafızaların bireylerin mülkü olmadığını (ancak tümüyle toplumsal da olmadığını) belirtmek gerekir. Alpan, Ernest Renan’ın ulus denilen fenomenin objektif

¹¹⁰ Metin Çulhaoğlu, Tarih Türkiye Sosyalizm, s.190

¹¹¹ Metin Çulhaoğlu, “Yeni ‘resmi ideoloji’”, 06.04.2012 tarihli BirGün gazetesi

¹¹² Metin Çulhaoğlu “Tarih Türkiye Sosyalizm Bir Mirasın Güncelliği” kitabına yazdığı 87 tarihli önsözünü her olgunlaşmanın bir hesaplaşma olduğunu ve her hesaplaşma süreçlerinin de ıstıraplı olduğunu belirtir ama bu hesaplaşmanın sonucunda da umut ve sevinç olduğunu belirtir. s.11

¹¹³ Aytek Soner Alpan, “Geçmişin Siyasal Yeniden Üretimi olarak Tarih: Tarihle Yüzleşmek Söylemi” Gelenek Sayı: 116, Mart 2012

¹¹⁴ Nazmiye Karadağ, Toplumsal Belleğin Sinematografik Sunumu 2000 Yılı Sonrası Türk Sineması 12 Eylül Filmleri, yayımlanmış yüksek lisans tezi

koşullarının alt alta yazılması ile ortaya çıkıp “işlemediğini”, söz konusu fenomenin tarihsellikte malul olduğunu ve toplumun kolektif bilincinin sürekli yeniden organize edilmesine dayandığı fikrinden yola çıkarak ulusal bilincin yeniden üretilmesi için bir rızanın gündelik bazda ve sürekli üretilmesi gerektiğini belirtir. Ve ona göre bir rızanın üretilmesinin öncelikli koşullarından biri başarılı bir hafıza yönetimidir. “Toplumsal hafızayı egemenlik altına almak ve biçimlendirmek, hem ulus inşasının hem de ulusal bütünlüğün kurulması, savunulması ve egemen ideoloji etrafında gündelik biçimde mobilize edilmesi için egemen sınıf açısından elzemdir.”¹¹⁵

Yaşanan travma bazen kuşaktan kuşağa aktarılır: bu nedenle, olaylara tanık olanlar yaşamını kaybettikten sonra bile tanık edebiyatı kategorisine girilebilecek metinler yazılabilir. Tanık edebiyatı, tarih ve edebiyatın kesişme noktasında yer alır ve her iki alandan da beslenir: Bir yanılla tarihsel gerçekliklere, bir yanılla ise kurmacanın olanaklarına dayanır.¹¹⁶ Beatriz Sarlo, Geçmiş Zaman olarak Türkçe’ye çevrilen kitabında geçmiş zamanın onu zihninde taşıyan öznelere tamamen ortadan kaldırılmadığı sürece yok olmayacağını belirtir ve devam eder; “Anılar, tanık olan kişiler tarafından söze ve yazıya döküldükten sonra, önu kesilmez şekilde, nesilden nesile aktarılmaya devam edecektir.”¹¹⁷ Kendisi de bir 12 Eylül tanığı olan ve tanıklık üzerinden çalışma yürüten Celalettin Can da aynı doğrultuda yapılan görüşmede; “Şu iyi bir şeydir, bizatihi yaşayan insanlar varsa ve bizatihi onun tanıklığını yapacak insanlar varsa, tarih zaten daha tarih olmamıştır. Ve tarihmiş gibi de yazmamak gerekir. Tanıklık yapmak gerekir.”¹¹⁸ demektedir ve tarihi henüz yaşayanların yazdığını belirtmektedir.

12 Mart ve 12 Eylül, her ikisi de bir ölçüde kendi edebiyatlarını yaratmış tarihsel dönemeçler olarak edebiyatta boy gösterir ve okurlara bir tanıklık konumu sunar. Bu konum, sadece o yılların sınıfsal ve politik gerilimine, çatışmalı atmosferine

¹¹⁵ Aytek Soner Alpan, a.g.e.

¹¹⁶ Çimen Günay – Erkol, a.g.e., s. 43

¹¹⁷ Beatriz Sarlo, a.g.e.

¹¹⁸ Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu ile yapılan 11.08.2011 tarihli görüşme kaydı

ve askeri müdahale ile şekillenen tarihine bir yeniden bakış olanağı sağlamamakla kalmaz, aynı zamanda bellek ve belleğin tarihsel gerçeklik ile olan ilişkisi üzerine düşünmek için de verimli bir hareket alanı sağlar.¹¹⁹ Çünkü geçmiş, sabit bir şekilde keşfedilmeyi beklemez; bugün ve bugünün amaçları doğrultusunda sürekli olarak yeniden üretilmektedir.¹²⁰

Mediha Göbenli edebiyat ile tarih arasındaki ilişkiyi Walter Benjamin'inden alıntı yaparak açıklarken romanlarda gerçekleştirilenin “tarihin havasını tersine taramak” olduğunu belirtir. Ona göre bu “tersine tarama” resmi tarih anlayışının dışına çıkılarak, geçmişteki olayları tarihsel olarak “hatırlama” ya da başka bir deyişle ggn ışığına çıkarma olarak gerçekleştirilmektedir. Göbenli devamla, geçmişteki deneyimler hakkında bilgi kazandırılırken, hedeflenen amacın tarihsel bir bilincin ve hafızanın kazandırılması olduğunu belirtmektedir. Tarihsel özne olan “ezilen sınıf”ın doğruları ve gerçeklemleri genelde yaşanmış biyografiler üzerinden verilir ve bu nedenle yazarların bakış açıları ezilen sınıfın tarafını tutmaktadır.¹²¹

Bu bölümde belleğin silinmesi üzerinden hakikatin tartışıldığı bir kitap incelenerek yazarın bulunduğu tarafın neresi olduğu ile tarihin havasının roman yoluyla hangi yöne tarandığı soruları sorulacaktır. İnceleyeceğimiz Mine Söğüt'ün Şahbaz'ın “Harikulade Yılı 1979” adlı kitabı, ilk basımını 2007 yılında yapmış ve 12 Eylül 1980 tarihine geline süreçte İstanbul'daki dehşet yılını anlatan ve toplumsal bir travmanın yaşandığı bu yılda yaşananların unutulmasının sorgulamaktadır. Bu tez kapsamında incelenen kitapların hepsinin 2011 yılında basılmasına rağmen, 2007 yılında basılmış olan bu kitabın incelenmesinin nedeni, hem daha önce kitap hakkında çok sayıda incelemenin yapılmamış olması hem de “bellek” başlığında derdi olan bir kitap olması ve bu nedenle incelemeye elverişli birçok ayrıntı ve betimlemeyi içinde barındırmasıdır. Bunun yanında “Yolgeçen Hanı”nda ve “Kalan”da belirtilen ve bu nedenle o kitapların da ayrı tutulmasına sebep olan “umut” hiçbir şekilde yoktur “Şahbaz'ın Harikulade Yılı:1979”da.

¹¹⁹ Çimen Günay – Erkol, a.g.e.

¹²⁰ Leyla Neyzi, “Ben Kimim?”Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.20

¹²¹ Mediha Göbenli, a.g.e., s.217

Yazar cesaretin umutsuzlukla beslendiğini söylese de, 12 Eylül'ün getirdiği umutsuzluğun cesaret değil sessizlik ve korkaklık ve hatta bugünkü toplumsal tabloyu getirdiği aşıkardır. Ancak her halükarda, hafıza üzerine yazılmış en ayrıntılı ve tahrik edici kitaplardan biri olduğu için bu bölümde incelemekteyiz.

a) Belleğin Silinmesinin Bir Çabası olarak;

Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979

Yazar kitaba, daha içeriğine başlamadan insanı kendinden ve toplumundan uzaklaştıranın, unutulmuş bir gençlik, silinmiş bir hatıra, parçalanmış bir benlik ve lanetlenmiş bir tarih olduğunu belirtir. Yarattığı Şahbaz karakterini de geçmişini hatırlamaya çalışan bir kadının, tüm hatıralarını ve belleğini parçalamak ve silmekle görevlendirir. Yazar, 12 Eylül'ün ve bugüne etkisinin farkında olunmamasına ilişkin olarak kitapta dile getirdiği net bir sözü vardır;

“Aradan yıllar geçecek ve tüm bunlar sanki başkalarının başına gelmiş gibi...herkes bambaşka bir hayata alışacak. Şahbaz kadına bunu anlatmak istiyor. İsrarla bunu anlatmak. Unutuşu yücelterek ya da yererek, ama hep altını çizerek. (...) Unutuştan yola çıkan hayat nereye varır? Bu Şahbaz'ın umurunda değil.”¹²²
Yazarın kitabı yazmaktaki amacı unutuşa izin vermemek, hafızayı zamana emanet etmemektir.

“Hafızayı zamana emanet etmenin sonucu unutmaktır. Zaman unutturur. Unutturur ki, hayat devam etsin. İnsan unutmasaydı, yaşayamazdı. Hayat tekrarlanmasaydı, olmazdı. Çünkü yaşananlardan başka bir şey yok. Yaşananlar yeniden yeniden, yeniden yaşanmalı ki, varoluş da tekrarlansın.”¹²³

Böylece kitap birçok soruyu sordurmaktadır; unutuştan yola çıkan toplum nereye varır? Unutuşun üzerine nasıl bir toplum kurulur ya da bir toplum kurulabilir mi? Kitap Deli Hacer adındaki bir köylü kadının köy meydanında çırılçıplak dans etmesiyle ortaya çıkan bir lanetin anlatılmasıyla başlar. O yıl doğan tüm bebekler ikiz doğar, ancak inanişe göre hepsi öldürülür, sadece iki erkek bebek sağ kalır.

¹²² Mine Söğüt, Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 163

¹²³ Mine Söğüt, a.g.e., s. 91

Ve hikaye boyunca Şahbaz ile kadının hikayesinin içinde, bu iki erkeğin¹²⁴ birbirlerini yok etme çabalarının ve düşmanlıklarının hikayeleri anlatılır. Lanet onlarla devam mı etmektedir? Yazar bu soruyu sordurarak toplumun vicdanındaki lanet ve nefreti, ihaneti ve umutsuzluğu anlatmaya çalışmaktadır.

Köy bu laneti unutmayı seçer. Yazar, kitabın daha giriş/önsöz niteliğindeki kısmında lanetin unutulabileceğini sanan bir toplum olduğunu söylemektedir.¹²⁵ Oysa unutarak kaybolunmaz ve gerçeklik dile getirilmese de, göz ardı edilse de gerçek olmaya devam eder. Bunun yanından insanın hayatına, zamana müdahale etme gücünün de olmadığını dile getirmektedir, zira hayatın bağımsız ancak bizim adımıza ilerleme gücünün korkutucu olduğunu söyler.¹²⁶ Okuyucunun bilinçaltına kitabın henüz ilk sayfalarında umutsuzluk salınmıştır.

“Benim kaderi yönlendirdiğime inananlar da yok değil. Evet, belki bazılarının aklına girdiğim doğrudur. Görmediklerini gösterdiğim, istemediklerini istettiğim, akıllarını çeldiğim söylenebilir. Ama onların bana kanması da kader sayılmaz mı? Şahbaz’ın varlığı da kaderin akıl almaz bir oyunu olamaz mı?”¹²⁷

Giriş bölümü bu soruyla bitmektedir ve harikulade yılın aylarında olanların bir bir anlatılmasına geçilir. Peki öncesinde bir uyarı mıdır bu soru? Şahbaz olarak benim etkim varmış gibi görünecek olanlarda, ama öyle değil, herkes kendi kararını verir ve bu yüzden cinayetler işlenir, “bunu böyle bil, böyle oku” diye uyarır gibi görünmektedir. Sonra Şahbaz, meramını anlatan, kendini tanıtan bir bölümle dile gelir ve okuyucu ile konuşur. Bu kısımda hikayenin geçtiği şehrin de hikayenin geçtiği zamanın da gerçek olduğunu vurgular ve kendinin o zamanda bazen korkan küçük bir çocuk olduğunu söyler.¹²⁸ Oysa kitap ilerlediğinde Şahbaz’ın her yerde, her zamanda, her mekanda, her şeyi gören ve bilen olduğu görülür. O halde bu çocuğun yazarın kendisi olabileceği akla gelmektedir. Zira 79 yılında, o

¹²⁴ Sağ kalan bu iki erkek çocuk, ülkücü lideri Komutan Melih ile deli mi, hafızasız mı, solcu mu olduğunu anlaşılmayan Salih olacaktırlar.

¹²⁵ Mine Söğüt, a.g.e., s. 9

¹²⁶ Mine Söğüt, a.g.e., s. 9

¹²⁷ Mine Söğüt, a.g.e., s. 10

¹²⁸ Mine Söğüt, a.g.e., s. 13

harikulade yılda yazar 11 yaşındadır.¹²⁹ Şahbaz yazar mıdır bilinmez ancak en azından yazar bu ortamda büyüyen ve her şeyi gören bir çocukluğu anlatmaktadır. 12 Eylül bir cinnet hali olarak betimlenirken, toplumunsa bu cinneti kanıksar hale getirildiğini belirtmektedir. Toplumsal bir travma yaşanmaktadır.

“Şehir o yıl topyekün cinnet geçiriyordu. (...) Yaşadığımız hayatın içinde şiddet ve korku vardı.

Tuhaftır; hemen yanı başında da umut.

Hayal kurmayı seven insanların zamanıydı.

(...) Bugün belki size inanılmaz görünebilir ama...o zamanlar...o şehirde...hayat, tuhaftır,aynen öyleydi...anlatacağım gibi yani.”¹³⁰

Şahbaz, yaşadığı dönemi sorgulatan bir öğretmen gibidir. Sorarak onların farkındalığını sağlamaya çalışır. Şahbaz umudu, hayal kurmayı seven insanları eleştirir. Ona göre her şey inanılırdır, inanılır olmalıdır, zaten insan kötüdür. Bu konuşan ancak yazarın kendisi olabilir. Bu kısımlarda Şahbaz’ın yazarın dili olduğu sorusu akla gelmektedir.

Şahbaz, diğer kahramanı bulur; Üç Kapılı Han’da işkenceden ölmek üzere olan bir kadındır artık Şahbaz’ın dinleyicisi. Bu kadın, okuyucuların dili olur, Şahbaz okuyucuları yerine kadınla konuşur, ona anlatır. Bu anlamda, romanda okuyucunun Üç Kapılı Han’ın bodrum katında ölmeye yatan kadının bedeninde ve ruhunda dile geldiğini söylemek mümkündür.

Şahbaz’ın kendi hikayesi ise hep diğerleri ile karışır, kime ait olduğu bilinmeyen hikayeler Şahbaz’ın olur. Tüm hikâyelerin kahramanı Şahbaz olur, hatta bir bakıma okuyucular olur. Yazar – Şahbaz anlattığı hikayenin gerçekliğine / gerçek olduğuna sürekli vurgu yapar. Bu kadar vurgu bu gerçeklikten şüphe duyulmasına yol açmaktadır. Yani aslında yazar bir yandan okuyucunun zihnine, gerçekliğe dair bu şüpheyi sızdırmaya çalışmaktadır. Bir tekinsizlik halidir bu anlamda.

Kadın bir işkencehane, bir karakol olan Üç Kapılı Han’ın bodrum katında, kimse onu görmezken, Han’da üst katta, yan odada gerçekleştirilen işkenceleri duyar. İşkence edenin “Şişman” bir polis olduğunu bilir. Aslında onu hiç görmemesine ve sadece sesini duymasına rağmen “şişman” olduğunu bilir. Yazar satır

¹²⁹ Mine Söğüt 1968 doğumludur.

¹³⁰ Mine Söğüt, a.g.e., s. 13-14

aralarında ya da satır üstlerinde, alenen veya gizli işkenceyi anlatmaktadır. Ona işkence yapan belki tecavüz eden belki tüm ağırlığını kadının vücuduna dayayan şişman polis midir o?

Şahbaz kadınla konuşurken ve hikayeleri anlatırken, kadın da Şahbaz'a sessizce yanıt verir. Kadının hikayesi de Şahbaz'a anlattıklarından öğrenilir. Şahbaz'ın dışarıdan görünüşünü ve Üç Kapılı Han'da duyduğu işkenceleri, polislerin konuşmalarını kendi anlatır. Bu ayrıntılar Şahbaz tarafından anlatılmaz. Şahbaz'ın anlattığı yerler, kitap sayfasında bir ölçü içeride yazılmışken, kadının kiler iki ölçü içeride yazılmıştır. İkinci bir ses olarak, kadının sesi kullanılmış ve bu şekilde okuyucunun ve dilin hareketliliği sağlanmıştır.

Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın isimlerinin hiç geçmediği kitapta yazar Üç Kapılı Han'ın bodrum katında yatan kadına, çocukluğunda abisi yaşındaki üç gencin idam edilmesini hatırlatır. Şahbaz kadına "Eğer seni öldü sanıp burada unutmasalardı, yıllarca yargılanıp sonunda asılacaktın. Asılan bir insan gördün mü daha önce?" der.

Kitapta kendini asan, asılmayı isteyecek kadar acı çektirilen kadınlar var. Bir de 12 Eylül öncesinde idam edilen gençler, 12 Eylül sonrası idam edilen gençler. Yazar, okuyucusundan kitabı bitirdiğinde bu asılanları hatırlamasını beklemektedir. Yazar bir olguyu (idamı, işkenceyi, tecavüzü...vs.) inceleyeceği zaman bunun üzerinden geçip gitmemekte, ölesiye didikleyerek, o konuyu her yere sokmaktadır. Bu anlamda yazar, kelimelerinde ve olayların hatırlanmasında ve anlatılmasına ısrarcıdır. Örneğin "asılmak" ya da "gerçek" ise kelimeler, bunlar şekilden şekle, durumdan duruma, hikayeden hikayeye sokulup bir kabusa dönüştürülür okuyucu için. Bu anlamda yine belirtilmesi gerekir ki tekinsizlik amaçlanmıştır.

Yazar, kitabın sonunda 1979 yılında çıkan haberlerin bir dökümü niteliğinde uzunca bir almanak eklemiştir.¹³¹ Bu almanağın bir yandan kitaptan bağımsız olduğunu bir yandan da kitabın temeli olduğu söylenebilir. Bağımsızdır, çünkü kitap tamamen bitmiştir. Kitabın temelidir, çünkü aslında romanın tamamı bu haberlerden oluşmaktadır. Bu anlamda yazar haberci kimliğini de kullanmış,

¹³¹ Mine Söğüt, a.g.e., s. 229-346

haberlerden hareketle bir toplumun çürümesini göstermiş, bunu romanlaştırmıştır.

Bu kitabı en kıymetli kılan noktalar biridir.

“Zamanı hatırlamak?

Geçmiş zaman hakkında daha önce hiç bu kadar düşünmemişti. Geleceği düşünmeye odaklı bir hayat birdenbire durunca...durdurulunca...geçmiş, içine sıkıştığı tüm kalıplardan dışarı çıktı.”¹³²

Bu anlamda kitap, hatırlamanın hikayesidir, bu yüzden sonunda uzun bir almanağı var. Okuyucuya “unutmayın” demektir. Yazara göre “Almanak sadece bir cümle belki: hayatın kurgusu bir romanın kurgusundan daha acımasızdır, asitlidir.”¹³³

Almanaktaki haberler, annesini babasını öldüren çocuğun, çocuğunu öldüren annenin, kızına tecavüz eden babanın, parçaları şehrin dört bir yanına bırakılan kadının ve her gün ölen gençlerin her gün yakılan arabaların evlerin kahvehanelerin haberleri. Tam da kitaptaki Şahin’in, Mehtap’ın, Semiha’nın, Melih’in, Salih’in, Komünist Kaptan’ın hikayesi bunlar. Yazar röportajında; “Travma olarak tanımladığımız ama bize çok ait, içimizden gelen, yapımızın bir parçası olan kötülük var. Bunun kaynağı sembolik olarak ensest olabilir. Adem-Havva mitolojisinden bugüne gelen insanların yaratılış efsaneleri sonuçta bir ensest efsanedir. Hepimiz bir anne babadan çoğalmışızdır. Bu bir genel bir yaradılış travması olarak görülebilir.”¹³⁴ diyerek kitapta fazlasıyla hissettiğimiz hassasiyetin nedenini açıklar gibi durmaktadır.

“Kadın artık yaşadığı hiçbir şeyi hatırlamıyor. Kafasının içi Şahbaz’ın anlattıklarıyla dolu. Kendi gerçeğini unutalı çok oldu. Sadece Şahbaz’ın gerçekleri. Dışarıda olan biten onca şey. Şahbaz gerçek mi ki anlattıkları gerçek olsun?”¹³⁵

Almanaktaki haberler gerçek mi tam anlamıyla? Evet bu olaylar bu ülkede yaşanmaktadır, yalnızca yazarın almanağa koyduğu sırayla yaşanmamış olabilir.

Dolayısıyla kadının diliyle okuyucunun sorduğu “Şahbaz’ın anlattıkları gerçek

¹³² Mine Söğüt, a.g.e., s. 123

¹³³ Mine Söğüt’ün sözlerini aktaran Efnan Atmaca, “12 Eylül’ün 'harikulâde' romanı”,15/05/2007 <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=221286>

¹³⁴ Efnan Atmaca, a.g.e.

¹³⁵ Mine Söğüt, a.g.e., s. 89

mi?” sorusunun cevabı aslında bellidir. Bu olanlar yaşandı, 77 Mayıs’ında, 79 Mart’ında, 80 Eylül’ünde, 93 Temmuz’unda ya da 2000 Aralık’ında. Şahbaz’ın yapmak istediği bunların yalnızca kötücül hayal gücünün ürünleri olduğunun söylenmesi ya da aynı zamanda okuyucunun da bu gerçekliği bilmekten dolayı sorumluluk duymasının istenmesidir.

Kitabın bir bölümünde Akıl Hastanesinin unutulmuşlarının, unutulmak, yok edilmek istenenlerinin bulunduğu 24. Koğuş girmektedir. İnsanı insanlığından utandıran onca hikayeye bir de 24. Koğuşun hikayesi eklenir. 24. Koğuşta sürekli anne diye bağırarak deliyi öldüren Salih, Komünist Kaptan’la akıl hastanesinden kaçır. Yazar, Salih ile Komünist Kaptan’ın hikayesini Akıl Hastanesi’nde birleştirmekte sonra da hiçbir şey hatırlamayan Salih’e çok sevdiği için Komünist Kaptan’ı hatırlatmaktadır. Aslında hikayenin aslından bağımsız olarak alttan alta komünistler, solcular bir zamanlar iyiyi hayal eder, güzel olana ulaşmaya çalışırlardı, toplumun vicdanıydı ve bu yüzden akıl hastanesine (mecazen) kapatıldılar demektir.

Melih Akıl Hastanesi’nde tanıştığı komünist Kaptan’ı anlatmaktadır. Onun herkese kızdığını, sadece Melih’e kızmadığını, unuttuğu için kızmadığını söyler. ‘unutmak...Hafızası silinenden hayır gelmez. Bizi biz yapan yaşadıklarımızdır’ derdi, ‘tarihimiz, insan hiç kendi tarihini unuttur mu!’¹³⁶ Bu toplum da tarihini unutarak ilerlemektedir. “Bize geçmişimizi aktaranların hafızalarına mahkumuz. Hafızalarına ve dürüstlüklerine.” diyen yazar bir anlamda bu kitapla gerçek tarihi yazmaya ve dönüştürmeye kalkışmaktadır.

İşkence de 12 Mart romanlarından farklı biçimde anlatılmaktadır; Şahbaz kadına dünyanın sonunun geldiğini hissettiğin anı sorduğunda, kadın işkenceyi anlatır;

“İşkence görürken...dünyanın sonunun geldiğini düşünmüyor insan. Sadece bu işkencenin bir sonu olacağını düşünüyor. Bir gün biteceğini. En azından ölünebileceğini ve o an biteceğini. Biz bunu dünyanın sonu olarak göremeyecek bir inancın peşindeyiz. Biz öldükçe, biz yaralandıkça dünyanın sonu gelmeyecek ki...tüm acıları bunun için çekerken, acının eşliğinde nasıl dünyanın sonunun geldiğini düşünür insan. Karamsarlık ihanettir.

¹³⁶ Mine Söğüt, a.g.e., s. 191

(...) Bir son var mı bilmiyorum. Karamsarlık ihanettir dedim ama... bazen bir sona şiddetle ihtiyaç duyuyor insan.”¹³⁷

Şahbaz kadına bu kez “Sen hiç birini öldürdün mü?” diye soruyor;

“Ben kimseyi öldürmedim Şahbaz. Biz kimseyi öldürmeyiz. Biz insanlar ölsün diye değil yaşasın diye savaşıyoruz. Sadece kendimizi savunuyoruz.”¹³⁸

Şahbaz hep sormaktadır, kadın eğer okuyucuyu temsil ediyorsa, Şahbaz okuyucuya sormaktadır. Önce sorarak, onun umutlarını, mücadelesini, inancını öğrenir sonra bunların yıkımı ve unutulması işine girer. Şahbaz ise hiçbir soruyu cevaplamaz. Kadının tüm inandığı değerleri eleştirir ve anlamsızlaştırır. Kadın sonunda isyan eder;

“İyiyle kötü arasında fark olmadığını mı göstermeye çalışıyorsun bana? Sağ ya da sol olmadığını mı? Bugüne kadar uğruna savaştığımız onca şeyin boş olduğunu mu?”¹³⁹

Bu kitap bir yanıla da buraya vurgu yapmaya çalışmaktadır. Ülkücülerin ve devrimcilerin hikayesi benzer gibi gösterilir,¹⁴⁰ “aynı saçmalık” der gibidir. Ama yazar bir röportajında; Şahbaz karakteriyle yapmak istediğini şöyle anlatıyor;

“...okuyanların düşünmesi, Şahbaz'ı bir yere koyması ve tanımlaması. Çünkü Şahbaz tek bir şeyi işaret etmek üzere yaratılmış bir karakter değil, ama dediğiniz gibi birçok şeyi sembolize edebilir. Ama özünde hesaplaşma simgesi. Neyle, kimle hesaplaştığınız sizin hayata bakışınız, tecrübelerinize bağlı olarak değişebilir. Her şey olabilen, girdiği kabın şeklini alan bir madde gibi girdiği ruhun şeklini alan bir kahraman.”¹⁴¹

Şahbaz kadının uğruna mücadele ettiği tüm kavramları, duyguları, insana olan inancını (ki o kadın işkencecisini bile affettiğini söyler) kırarcasına hep kötülemektedir;

“Siz herkesin eşit olduğuna, olabileceğine inanıyorsunuz. Yanılgı burada başlıyor. Evet, iyi kalpli bir düş bu gördüğünüz. Ama herkes eşit değil yeryüzünde, olması da gerekmiyor. (...) Yeryüzünde hiçbir canlı adaletten payını almamışken, insanlar neden birbirlerinin aynısı olsunlar.”

¹³⁷ Mine Söğüt, a.g.e., s. 100-101

¹³⁸ Mine Söğüt, a.g.e., s. 105

¹³⁹ Mine Söğüt, a.g.e., s. 114-115

¹⁴⁰ “Ülkü ve devrim amansız bir savaşa tutuştu. Aynı yere bambaşka yollarla gitmek isteyen yığınla çocuk, yığınla genç. (...) O yollar hiçbir yere varmayacak... henüz bilmiyorlar” Mine Söğüt, a.g.e., s. 122

¹⁴¹ Efnan Atmaca, a.g.e.

Bu anlamda kitap, umutların yıkıldığını söyleyerek okuyucuda tekinsiz ve acımtırak bir his bırakmaktadır. İnançların yıkıldığı, yıkılmak zorundaymış gibi gösterildiği, acıların bireyselleştirdiğini söyleyen, “bütün annelere çocuklarını terk ettiren”, “bütün çocuklara annelerini öldürten”, kız kardeşleri parça parça ayırıp, acının şehrin 7 ucuna yayılmasını sağlayan, insanlara yeniden umutlanmayı unutmalarını söylemektedir. Her ne kadar acı, vahşet, haberlerdeki gerçeklikte olsa da, Üç Kapılı Han’ın bodrum katında ölmeye yatan kadının sorduğu gibi Yazar tarafından da, yazar tarafından dile gelen Şahbaz tarafından “Neden”? sorusu sorulmaz, kadın kılığındaki okuyucu sorduğunda da bu soru cevaplanmaz. Bu anlamda kitap mücadele hataydı ve böyle bir felakete yol açtı demektir. 12 Eylül ikizlerin laneti değildir. Bir “lanet” ile “kader” ile “yanlışlıklarla” “hatalarla” açıklanamaz. Ülkücülerle devrimciler kardeş değildir, bu yüzden bir kardeş kavgası değildir. Habil ile Kabil’in hikayesi hiç değildir.

“Bir şeyin korkusunu salmak, o şeyi yapmaktan daha çok yıpratır insanı. Polisler öyle eğitildiklerinden değil, sadece kötücül bir içgüdüyle bilirler bunları. Genetik bir miras gibi, iktidar, düşmanlarına karşı hep aynı yöntemleri dener. Korkutarak sindirir, korkutarak vazgeçirir...”¹⁴²

Yazarın “polislerin kötücül içgüdüsü” olarak belirtmesi, polisleri iktidarın askeri, kolluğu, taşıyıcısı olarak görmesinden, iktidarın bekçisi olarak görmesi dolayısıyla olabilir. Ancak yazarın insanın doğasının kötülüğüne dair bir savı da çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla polislerin polis doğmaması, işçi olması, aslında bir iktidar mekanizması içinde polisleşmesi göz ardı edilmektedir. Vahşetin böyle dile getirilmesi, insanlıktan utandırmakla beraber, insanlığından utanan okuyucu, umudunun “saçma”ya indirildiğini görmektedir. O halde okuyucu ve toplum neye inanıp hangi hayatı yaşayacağını bilememektedir.

“Sadece kendilerinin kurtuluştan bahsettiğini, sadece kendilerinin kurtuluş yolunu bildiğini zannediyorlar. Ne büyük yanılğı. Onlar sadece istemeyi biliyorlar. Ama istediklerini elde etmenin yoluna henüz vakıf değiller. Hiçbir zaman da olamayacaklar.”¹⁴³

¹⁴² Mine Söğüt, a.g.e., s. 148

¹⁴³ Mine Söğüt, a.g.e., s. 149

Yazar, Şahbaz'ın diline gelip yenilgiden emin olarak yazmaktadır. Bu şekilde eleştiren yazar kendisi bir çıkış yolu göstermemektedir. Yazar röportajında¹⁴⁴ kadını kendisiyle iç hesaplama yaşayan bir devrimci olarak konumladığını ve eleştirisinin biraz da insanların geçmişinden bugüne dönüşümüne yönelik olduğunu belirtmektedir;

“Aslında Şahbaz'la konuşmaları onun iç hesaplaşmaları gibi. Her şeye başka açıdan bakabilirsiniz ve her şeyi bambaşka da yorumlayabilirsiniz. Bizim yakın tarihimizde bu çok inceliksiz bir şekilde yapıldı. Sorgulanabilir, fikirler değişebilir, bir gün ak gördüğünüzü öbür gün kara görebilirsiniz. O kadar katı baktığım zannedilmesin, ama yakın tarihimizde aydınlar, solcular çok kolay saf değiştirdiler. Çok inceliksiz, kabaca saf değiştirdiler. Benim politikayı, hayatı anlama sürecimde direkt bunları yaşadım. Çok yadırgadığım bir hızla tuhaf yönlere geçtiler. Kolayca yadsıldılar, kırılmadan üzülmeyen. Bu beni rahatsız etti açıkçası. Bunun nasıl anlamaya çalıştım. Onun için de o kadın karakterini yarattım.”¹⁴⁵

Yazar hem toplumla, hem kendisiyle, hem dönem solcularla, hem de ideallerle, ideallerle, mücadelelerle hesaplaşmakta, suçu biraz da solcularda aramaktadır. “Bu kadar çok biliyordunuz, bu kadar inançlı ve fedakardınız da nasıl bu hale geldiniz? Demek ki değilmişsiniz, ben de lanet olsun ki size inandım!” der gibidir. Yani hesaplaşırken “isyan” etmekte, “özeleştir” yapmaktadır. Yazarın bu duygusu genel olarak romandaki umutsuzlukla paraleldir. Yazarın çocukluğunu ve ilk gençliğini darbe yıllarında, 1979’da geçirdiği düşünüldüğünde gelecekte umudu olmadan yetiştirilmiş bir nesilden olduğu görülmektedir. Bu döneme bakıldığında çok arada kalmış bir dönem olduğu söylenebilir. Çünkü bu kuşak önceki kuşağın ölümünü, öldürülüşünü görmüştür. Kendine gelecek için bir “neden” arar. Bu kitabın “hatırlamaya”, “hesaplaşmaya” yönlendirmesi önemli olmakla beraber hesaplaşmada önemli olan daha önce de belirttiğimiz gibi yazarın durduğu yerdir. Yazar durduğu yeri belirginleştirmekten kaçınmakta ve bu nedenle bu kitapla gerçeği aramaya işaret etmekte ancak gerçeği tam anlamıyla gösterememektedir.

“..dayak yediğimde, askıda ayak tabanlarımdaki yaralara tuzlar basıldığında, memelerim mengenele sıkıştırıldığında, uçlarında sigaralar söndürüldüğünde...en çok da ağzımdaki dişler kırıldığında...çok ağlamıştım.

¹⁴⁴ Mine Söğüt'ün sözlerini aktaran Efnan Atmaca, “12 Eylül'ün 'harikulâde' romanı”, 15/05/2007 <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=221286>

¹⁴⁵ Efnan Atmaca, a.g.e.

Acıdan değil, yapılanları hazmedemediğimden. Bir insan bir insana bunu nasıl yapar, demiştim. Nasıl yaparlar insanlar bunu birbirlerine. Hem de topluca, son derece rasyonel bir şeymiş gibi, sistemli ve hep birlikte.

(...) Yüzlerini görmediğim ama bedenimin her yerinde ellerini hissettiğim, seslerini duyduğum o adamları affettim. Orada... işkence gördüğü küçük odada... affettim Şahbaz.”¹⁴⁶

“Oysa çok değil, tam bir yıl sonra sakinleşecekler. İsyan yerini vazgeçişe bırakacak. Vazgeçince rahatlayacaklar. Daha mutlu olmayacaklar. Hiçbir şey düzelmeyecek. Hiçbir şey daha iyi olmayacak. Ama rahatlayacaklar. İstemekten vazgeçince elde edememenin hırçınlığı da ortadan kalkacak....Şahbaz, her şeyin anlamını değiştirmekte usta bir sihirbaz”¹⁴⁷

Yazar Şahbaz, her şeyin anlamını değiştirmekte usta bir sihirbazdır; mücadelenin, inancın, devrimin, annenin, kardeşin, intikamın, rüyaların, meyvelerin anlamını değiştirir. Aylar geçtikçe kadın, Şahbaz tarafından yapılan dönüşümünü tamamlayarak belleğini tamamen yitirmiş olur;

“Bu değil mi senin de istediğin...ya da onların istediği?...Aklımı başıma getirmek. Aklım başıma geldi Şahbaz. Anlattıklarından öğrendiklerimi duymak ister misin? Onların gerçekten güçlü olduklarını öğrendim. Ve bizim gerçekten güçsüz olduğumuzu. İnançla ve iyi şeyler istemekle hiçbir yere varılamayacağını. İyi şeylerle beslenen isteğin, zayıf bir ağaç gibi, ilk rüzgarda kırılacağını.”¹⁴⁸

Kadın, yazarın röportajda bahsettiği saf değiştirenlerden gibi görünmemektedir. Çünkü saf değiştirenlerin bu saf değişiminden her zaman hep bir faydası olur. Oysa saf değiştirerek kadın inancını yitirir ve ölür. Yazarın röportajında saf değiştirenler olarak gördükleri kadın gibi olanlar mı belli değildir. Zira Şahbaz kadını saf değiştirmeye zorlamaktadır. Tüm bu işkencelerin üzerine dahi “Karamsarlık ihanettir” diyen kadının, yazarın tanımladığı saf değiştirenlerden olmadığı akla gelmektedir.

“Düşmanlık, nefret ve cesaret bu topraklarda kolay kolay kaybolmayan irsi bir mirastır. Yoksulluk ve umutsuzlukla beslenir, körelmelerine fırsat verilmez.”

Yazar umutsuz bir roman yazıyor, umudu kendi elleriyle öldüren bir roman. Ama bu cesaretin umutsuzlukla beslendiğini de söylüyor bu cümleleriyle. Umutsuzluktan başka bir sonuç, cesaret çıkabilir mi? Bu toplumda umuttan

¹⁴⁶ Mine Söğüt, a.g.e., s. 171-172

¹⁴⁷ Mine Söğüt, a.g.e., s. 181

¹⁴⁸ Mine Söğüt, a.g.e., s. 187

cesaret çıkmış ancak 12 Eylül bu umudu kırarak cesareti yok etmiştir. Toplumsal belleği, aklı, vicdanı, adalet duygusunu hep umutsuzlukla silmiştir, Şahbaz da öyle yapmamış mıdır, kadına “ne kadar çabaladın, işkence gördün, hepsi boşunaymış” dememiş midir? Böyle bir umutsuzluktan cesaret çıkması beklenmemelidir. Yazarın söylediği cesarete ancak lümpen cesareti denebilir ki bu da sonuca ulaştıramaz ve yarı yolda bırakıcı niteliktedir. Oysa 12 Eylül ile geleceği dönüştürülen toplumu en kolay etkileyebilecek sanat alanı olarak edebiyatın, toplumu umuda yöneltmesi gerekmektedir.

B- Ezilen Sınıfın Dili: Sözlü Tarih

19. yüzyılın tarih anlayışının belge ve bilimsellik arayışı içinde “değerli görülmeyen” bazı sınıf, kesit, kişilerin tarihini es geçmek durumunda kalmıştır. Oysa tarihi yapanların, tarihin öznesini oluşturan “isimsizlerin” yani ezilen sınıfın kendisi olduğu görüşü Peter Weiss, Bertolt Brecht, Walter Benjamin gibi yazarlarca dile getirilmiştir. E. J. Hobsbawm bu tarih anlayışını “Aşağıdan Tarih” olarak tanımladığı aynı isimli makalesinde özel bir inceleme alanı olarak sıradan insanların tarihinin yazımının onsekizinci yüzyılda kitle hareketlerinin tarihiyle ve özellikle Fransız Devrimi’nin tarihi ile başladığını belirtir.¹⁴⁹

Bilginin aktarımı için kullanılan en eski yöntem olan sözlü anlatım yöntemi, bu sesi kısalmış, sessizleştirilmiş kesimin belleğine ulaşmak ve tarihi bu yaşanmışlıklarla bütünsel olarak şekillendirmek için kullanılmaya başlanmıştır. Sözlü tarih geçmişin yaşayan belleği ve geçmişi yaşayanlara doğrudan ulaşmanın aracı olarak kullanılan bir tarih yöntemidir. Yine Hobsbawm’ın da belirttiği gibi alttakilerin tarihi; sıradan insanların büyük olayları, daha bilge olanların düşündükleri hatırlama şekliyle veya tarihçilerin ortaya koyabileceklerinden farklı bir şekilde hatırlamaları dolayısıyla da ilgi çekicidir.¹⁵⁰ Bu anlamda sözlü tarihin kendi başına bir disiplin olarak gelişmesinde sosyal tarih alanında çalışan

¹⁴⁹ Eric J. Hobsbawm, “Aşağıdan Tarih”, Tarih Üzerine, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2009, s.251

¹⁵⁰ Eric J. Hobsbawm, a.g.e., s. 253

araştırmacıların yazılı kaynakların aydınlatamadığı alanlara nüfuz etme çabalarının önemli bir katkısı olmuştur.¹⁵¹

Leyla Neyzi'ye göre sözlü tarih, (yazılı) tarihte tartışmalara yol açmış ve/veya göz ardı edilmiş olayların incelenmesine önemli bir katkıda bulunabilir. Sözlü tarihle yazılı tarih arasındaki en önemli farklardan biri, sözlü tarih görüşmelerinin bu tarihi olayların yaşandığı dönemde değil de, daha sonra ve belleğe referans yapmalarıdır. Ona göre sözlü tarihin öznel, güncel ve anlatıya bağlı yapısı, tarihin bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığını, yorumlandığını ve yaşandığını anlamayı sağlar.¹⁵² Dolayısıyla, bugünün kolektif belleği olması nedeniyle de 12 Eylül'ün toplumsal sonuçlarının değerlendirilmesinde sözlü tarihe başvurmak kaçınılmaz olmaktadır.

“12 Mart romanları, “aşağıda” ve “sessiz” kalanların/bırakılanların sesi olmaya çalışır, sadece görünenlere değil, görünmeyenlere de tanıklık etmeye çabalar. Tanıklık, onlara egemen olmaya çalışan güçlere karşı insanların ellerindeki tek silahtır.”¹⁵³ Beatriz Sarlo'ya göre de tanıklıklar ve tanıklıklara dayanan anlatılar anakronik olabilir zira “tanıklıklar bir öznenin hatırlayabildiklerinden ya da hatırlamak istediklerinden, unuttuklarından, kasten söylemediklerinden, değiştirdiklerinden, uydurduklarından, bir türden diğerine ya da bir üsluptan başka bir üsluba aktardıklarından, kültürel birikiminin geçmişten algılamasına izin verdiklerinden, politik ve ahlaki tutumun ışığı altında şekillenen bugünkü düşünce yapısının gösterdiği çizgiden, kanıtlamak saldırmak ya da kendini savunmak için kullandığı retorik mekanizmasından, kendi deneyimlerinden ve medyadan öğrendiklerinden vs. oluşur.”¹⁵⁴ Bu anlamda sözlü tarih, tarih yazımının belli kriterlerinin dışında kalan hem sessizleştirilmiş ama sessizlerin de sessizleştirdiği yerlere doğru bir açılım yaratmakta ve yazılı kaynaklarda bulunmayan ya da bulundurulmayan kaynaklara ulaşmanın bir yolu olmaktadır. Böylece tarih disiplininin tam da kendisine eleştirel yaklaşabilmekte ve tarihçinin tarihi yazma

¹⁵¹ Arzu Öztürkmen, “Sözlü Tarihin Poetikası: Anlatı ve Gösterim”, Edebiyatın Omzundaki Melek Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar, Haz. Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.54

¹⁵² Leyla Neyzi, a.g.e., s. 10

¹⁵³ Çimen Günay – Erkol, a.g.e., s. 50-51

¹⁵⁴ Beatriz Sarlo, a.g.e., s.53

iktidarını sorgulamaktadır.¹⁵⁵ Hatta iktidarın ve onun yarattığı tarih bilgisinin içinde olmayan sesi kısılmışların, sessizleştirilenlerin dahi kendi içlerinde de sessizleşmesinin karşısında, sözlü tarih kendi sınırlarını da aşan bir yöntem olmaktadır. Bu anlamda sözlü tarihin en büyük imkanı kendi içinde yarattığı taşları da değiştirmesidir. Mithat Sancar, bu ülkede geçmişle hesaplaşma üzerinden geçmişi ve geleceği yeniden kurmanın uzak bir ihtimal gibi görünmesine karşın, dünyadaki gelişmelere bakıldığında kökten bir umutsuzluğun yersiz olduğunu belirtir ve benzer bir şiddeti yaşayan ülke olan Şili’li Ariel Dorfman’ın sesine kulak vermemizi önerir;

“Geçmiş öldürmek, iktidarda olan bazılarının iddia ettikleri kadar kolay değildir. İnanıqları şey uğruna canlarını veren erkek ve kadınlardaki gizli ışığı tamamen söndürmek, bu dünyada hala onları hatırlamak ve diri tutmak isteyen tek bir insan varken bunu yapmak mümkün değildir. Bu yeter; ahlaki çölde haykıran bir insan, önce biri, sonra biri daha, adalet kıvılcımının sönmeye engel olmak için bu yeter. ... Bazen doğru olan imkansız hayal etmek, imkansız istemek ve imkansız için haykırmak. Tarih bizi dinliyor olabilir. Tarih bize cevap verebilir.”¹⁵⁶

C- Hukukun Gerçeği Arama Yolunda Tarihten Beslenmesi

12 Eylül romanları ya da sözlü anlatıları ile de yapılabilecek olan toplumun kendi vicdanını rahatlamasının önünün açılması değil, tarihine sahip çıkmasının dolayısıyla kendi müdahale etmeksizin dönüştürülen tarihin gerçeği bulmasıdır. Hukuk gerçeği ve adaleti aradığından, toplumsal adaletin gerçekleşmesinin yolu da egemen ideoloji ile dönüştürülmemiş bir tarih bilgisine ulaşmakla mümkündür. Dönüştürülmüş bir tarihe dayanarak adalet gerçekleştirilemez. Öncel olan hukukun gerçeği arayışındaki, tarihin dönüşümü değildir. Tarih dönüştürülürken hukuk, hukuk dönüştürülürken tarih de dönüştürülmektedir.

¹⁵⁵ Arzu Özürkmen, “Sözlü Tarih: Yeni bir disiplinin cazibesi”, Toplum ve Bilim, Kış 91, 2001-2002, s.115

Yukarıda “Tarihin Nesnellığı” kısmında da, modern tarihçilerin de tarihinin nesnellliğini sorguladığına değinmiştik.

¹⁵⁶ Mithat Sancar, “Türkiye’de Geçmişle Hesaplaşma: Gerçekçi Olmak, İmkansız İstemek”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye Geçmişle Hesaplaşma: Neden? Ne Zaman? Nasıl?, Haz. Dr. Ulrike Dufner, Nükhet Oğan, Çev. Delta, Dilman Muradoğlu, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2007, s.129

Devletlerin yaptığı en büyük hak ihlalleri, en büyük felaket, en büyük zulüm sadece işkence ve öldürme değildir. İşkence ve öldürmenin belgesini yok etmektir. Bunu da en güzel Türkiye’den kaçması mümkün olmuş Ermeni yazarlar anlatmışlardır. Türkiye devletinin Ermenilere ve Diyarbakır Askeri Cezaevi örneğinde olduğu gibi Kürtlere yapmış olduğu zulmün en önemli özelliği sadece zalimlik etmek değil, onun kanıtını da yok etmektir.¹⁵⁷

“ ‘Geçmişle hesaplaşma’ kavramının, aynı zamanda bir adalet politikası olarak da önem kazandığına temas etmekle birlikte, böyle bir değerlendirmenin, sadece dar bir adalet politikasının türevi olması beklenemez. Kısaca, bu yoldan varılması istenen hedef belirsiz olmasa da, bu bağlamda asıl önem taşıyan evre, o başlangıçtaki politika tercihidir ve bu politikanın tartışılması, geliştirilmesi için gösterilecek çabadır.

Bu bağlamda, suç, mağduriyet ve mağduriyetin giderilmesi bağlantıları konusunda nasıl bir denklem kurulması gerektiği sorusuna cevap vermeye çalışan iki temel ceza adaleti yaklaşımından yaygın bir uygulama alanına sahip olan “denkleştirici” yaklaşımla, buna karşı geliştirilen ama geleneksel deneyimlerden de yararlandığı görülen ‘onarıcı’ yaklaşım, bireysel ve toplumsal nitelikte sorunların tartışılma yöntemi açısından da sadece tek bir yol olmadığını gösterir.”¹⁵⁸

Geçmişle hesaplaşmak konusundaki yaygın ceza adaleti yöntemi denkleştirici adalet yaklaşımıdır. Tarhanlı’nın da belirttiği gibi yaşanan acıların sorumlusu olan tarafa, geleneksel yaptırım yoluyla ceza verilmesinin yöntemi denkleştirici adalet yöntemi olup, bu acının nedenleri yani sorumluların uygulamalarının araştırılması hukuki pozitivizmin araçlarıyla bağlıdır. Yani soruşturma, kanıtlama, eylemin gerçekliğinin saptanması ve şüpheli tarafın bundan ötürü hukuk önünde sorumlu tutulması denkleştirici adalet yaklaşımının çalışma konusu olur.¹⁵⁹

Ancak bu çalışmada da sıklıkla değinildiği gibi 12 Eylül gibi toplumsal travmalara sebep olan toplu insanlık suçu niteliğinde eylemlerin devlet tarafından gerçekleştirildiği toplumsal olaylarda, denkleştirici adalet anlayışında önem taşıyan usule bağlılık esası dolayısıyla ve gerçeğin tespitinin yukarıda

¹⁵⁷ Nazan Üstündağ, Türkiye Askeri Cezaevi Gerçeği İle Yüzleşiyor III. Sempozyum, İstanbul, 3.12.2011 (yayımlanmamış sunum)

¹⁵⁸ Turgut Tarhanlı, “Geçmişle Hesaplaşma Bağlamında Onarıcı Adalet Yaklaşımının Katkısı”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye Geçmişle Hesaplaşma: Neden?Ne Zaman? Nasıl? Haz. Dr. Ulrike Dufner, Nükhet Oğan, Çev. Delta,Dilman Muradoğlu, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2007,s.42

¹⁵⁹ Turgut Tarhanlı, Geçmişle Hesaplaşma Bağlamında Onarıcı Adalet Yaklaşımının Katkısı, s. 47

Üstündağ'ın da belirttiği gibi delillerin yok edilmesi sonucunda imkansız hale gelmesi karşısında mağduriyetin giderilmesi bakımında adaletin gerçekleşmesi mümkün olamayacaktır. Buna karşılık Tarhanlı, 'onarıcı adalet' yaklaşımıyla geçmişin acılarına bakma çabasının, tarafların birbirleri karşısında hukukça tanımlanmış konumlarının saptanmasına odaklanmak yerine bir mağduriyetin varlığını ön planda tutacaktır. Bu anlamda da ona göre, onarıcı adalet yaklaşımıyla geçmişin acıları veya yüküyle hesaplaşma tavrı, 'bugün' ortaya konulması gereken bir sorumluluğun ifadesi olarak görülmelidir.¹⁶⁰

Ermeni tarihçi Stefanos Yerasimos, hukukun amacı bir şeyi kanıtlamak, tarihin ise izah etmek olduğunu belirterek, tarihin hukuk için şekillendirilemeyeceğini söyler. Hukuk yargılar; oysa tarih değer yargısından uzak durur. Temel amacı bir neden-sonuç ilişkisi içinde olayları, gerçeklere mümkün olduğu kadar yaklaşarak göz önüne sermek ve değer yargısını okuyucuya bırakmaktır. Dolayısıyla hukuk, tarihin verilerini kullanır; ancak, bunun için kendisinden bağımsız bir tarih yazımı gereklidir. Aksine, tarih yazımı hukuk kavramlarını kullanmaz ve tarih hukukun yardımcı bir ögesi, bir alt dalı değildir. Dolayısıyla, kavram kargaşasından kurtulmak için yapılacak ilk iş, tarihsel düşünce sistemini hukuksal düşünce sisteminden ayırmaktır. Başka bir deyişle, hukuksal endişelerden ve art düşüncelerden bağımsız bir tarih yazmaktır. Sorumlu ya da suçlu kişi, bu sorumluluğu ya da suç kanıtlayacak ya da aksine hafifletecek unsurlar aranacak yerde, olayların akışı gerçeklere mümkün olduğu kadar yaklaşarak araştırılmalıdır.¹⁶¹ Arendt de herkesin suçlu olduğu yerde kimsenin suçlu olmayacağını ve suçun sorumluluktan farklı olarak, daima ayırt edici olduğunu ve münhasıran kişiseld olduğunu vurgular. Ona göre politik eyleme elveren, kurucu bir deneyimi güdeleyen sorumluluk kavramıyla ilerlemek gerekir.¹⁶² Zira suçun kişiselliğinin yanında sorumluluk toplumsaldır/ toplumsal olmalıdır. Kişiyi suça yönelten sosyal, ekonomik ve siyasi sistem, suç ve sorumluluk kavramlarını incelerken göz önünde bulundurulmalıdır.

¹⁶⁰ Turgut Tarhanlı, Geçmişle Hesaplaşma Bağlamında Onarıcı Adalet Yaklaşımının Katkısı, s.48

¹⁶¹ Stefanos Yerasimos, "Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu", Toplumsal Tarih Sayı:105, Eylül 2002, s. 10-18

¹⁶² Bora, Tanıl, a.g.e. s. 7-17

Son yıllarda 12 Eylül'ün tüm sonuçlarıyla değerlendirilebilmesi için çeşitli çalışma grupları bir sosyal bilim yöntemi olarak sözlü tarihi kullanarak hakikate ulaşma ve Türkiye'nin 12 Eylül ile yüzleşme/hesaplaşması üzerinden temellendirdikleri kapsamlı çalışmalar yapmaktadırlar. Hala edebiyatla dahi dile getirilememiş çok fazla hikayenin olduğu göz önünde bulundurulursa, sözlü tarih yoluyla 12 Eylül'ün bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığı, yorumlandığı ve yaşandığı anlaşılabilir olacaktır.

Sözlü tarihte, anlatıların ne anlattığından ziyade anlatılan konuların nasıl anlamlandırıldığı esastır. Ve hukuk açısından sözlü tarihin bir önemli yanı da bir insanlık durumunun hikayesinin duygusal anlamda özetliyor oluşu ve bu deneyimin hikayesinin anlatılan dönemi tahayyül etmemizde önemli ipuçları veriyor oluşudur.¹⁶³ Zira böylece hukukun önüne koyduğu somut olay değerlendirilmesinde, bütünsel bir yaklaşım gerçekleştirilebilecektir.

Bu bölümde 12 Eylül'ün bütünsel değerlendirilmesi ve hukuka kaynak olması bakımından en az edebi anlatılar kadar önemli olan tanıklıklara başvuru olan 3 çalışma incelenecektir.

Bu kapsamda iki çalışma grubu ile görüşülmüş ve bu görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Bunlar "12 Öyküde 12 Eylül" sözlü tarih çalışması yapan Dut Ağacı Kolektifi ve "Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu"dur. Bunun yanında sözlü görüşmelere dayanılarak hazırlanmış yine 2011 yılında "90'larda Güneydoğu'da Çocuk Olmak" alt başlığı ile yayımlanan Rojin Canan Akın ve Funda Danışman tarafından hazırlanan "Bildığın Gibi Değil" adlı kitap da bu iki sözlü tarih çalışmasının yazılı örneği olarak incelenecektir.

1. Bir Hakikat Komisyonu Örneği: Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu

12 Eylül ile ilgili en geniş içerikli ve katılımlı çalışmayı yürüten "Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu", özellikle hukuk

¹⁶³ Arzu Öztürkmen, a.g.e.

ayağıyla ulaştıkları sonuçlar ve kendilerini ilk ve şimdilik tek gayri resmi hakikat komisyonu olarak tanımlamaları¹⁶⁴ dolayısıyla bu çalışmada incelenmiştir. Komisyon, 78'liler Girişimi tarafından yapılan çağrı ile bir araya gelmiş katılımcılardan¹⁶⁵ oluşmuştur. Komisyonun amacı toplumun yaralarını iyileştirme ve işlevselliğini yeniden kazandırmada önemli hakikat komisyonlarının bir örneğini oluşturmak ve 12 Eylül askeri darbesi ve sonrası adalet duygusunu ciddi olarak sarsan uygulamalarla baş edebilmek için, Diyarbakır Askeri Cezaevinde yaşatılanlar ile yüzleşme / hesaplaşmayı güncelleştirmek olarak belirtilmektedir.¹⁶⁶ Komisyonun ele aldığı temel konu, 12 Eylül 1980 ile 1984 yılları arasında Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi'nde yaşananlar olmuştur. Bu kapsamda toplam 517 kişi ile tanıklık görüşmesi yapılmıştır. Bu kişilerin çoğunluğu Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi çikışlı politik mahkûm olmakla beraber aralarında mahkum eşi, çocuğu, anne/ babası, avukat ve savcısı olarak döneme tanıklık etmiş kişiler de vardır.

Komisyonun hedefinde resmi hakikat komisyonu olabilmek de vardır. Komisyon daimi üyelerinden Murat Paker, hakikat komisyonunun, hakikatın ortaya çıkması karşılığında cezalandırıcı kanaldan vazgeçip, hakikat bilgisinin; yani “kim/kimler, neyi nasıl ve neden, nerede, ne zaman yaptılar?” tüm açıklığıyla ve bütün ayrıntılarıyla ortaya konmasına, daha da önemlisi bu bilginin toplumsallaşmasına olanak verdiğini belirtmektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Nimet Tanrıku, “Komisyonun Çerçevesi, Yöntemi ve Tarihçesi”, Türkiye Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşiyor, III. Sempozyum, 3 Aralık 2011 İstanbul, yayımlanmamış sunum özetleri

¹⁶⁵ Komisyonun daimi üyeleri (Soyadına göre alfabetik sırayla): Dr. Esen Aslandoğan, Celal Başlangıç, Yunus Bircan, Celalettin Can, Dr. Erdoğan Çalak, Dr. Tarık Ziya Ekinci, Av. Aydın Erdoğan, Hasan Erkul, Doç. Dr. Ozan Erözden, Prof. Şebnem Korur Fincancı, Hüseyin Gevher, Mehmet Güç, Prof. Gencay Gürsoy, Av. Fikret İlkiz, Şebnem İşigüzel, Uzm. Psk. Berrak Karahoda, Ali Özkan, Yrd. Doç. Murat Paker, Prof. Nihal Saban, Dr. Mustafa Sütlaş, Nimet Tanrıku, Prof. Turgut Tarhanlı, Temur Taşdemir, Av. Mebuse Tekay, Av. Öztürk Türkdogan, Yrd. Doç. Nazan Üstündağ, Feyyaz Yaman, Prof. Tahsin Yeşildere.

¹⁶⁶ Nimet Tanrıku, “Komisyonun Çerçevesi, Yöntemi ve Tarihçesi”, Türkiye Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşiyor, III. Sempozyum, 3 Aralık 2011 İstanbul, yayımlanmamış sunum özetleri

¹⁶⁷ Murat Paker'in sözlerini aktaran Cansu Kılınçarslan, “Murat Paker ile Toplumsal Yüzleşme Üzerine: Diyarbakır Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşme ve Adalet Komisyonu”, Toplumsal Tarih Sayı: 212, Ağustos 2011

Latin Amerika ve Şili’de oluşturulan Hakikat Komisyonları’na psikolojik raporlarını hazırlamada destek veren Paz Rojas, hakikat komisyonlarının en büyük katkılarından birinin, her ülkenin “tarihsel belleği”ni kurması olduğunu belirtir. Sadece bilgiye, anılara, gerçeklerin kaydına ve kodların çözülmesine sahip olmakla gelecek hakkında düşünmenin ve geleceği inşa etmenin mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Bununla beraber bir hakikat komisyonunun birincil amacının vahim insan hakları ihlallerinin kanıtlarının muhafaza edilmesi olduğunu belirtir.¹⁶⁸ "Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu" da elde ettiği kanıtları sadece adli değil, ayrıca sosyal, siyasi ve ahlaki adalet süreci için hizmette bulunacağını belirtmektedir.

Komisyonun amaçları arasında yer alan bu çalışma sonucu toplanan belge ve bilgilerin hakikatlerin açığa çıkarılmasında, adaleti sağlama yolunda kullanılması hukukun kaynaklarının nasıl genişletilebileceğine ilişkin çok önemli bir örnektir.

Komisyon çağrısıyla 11 Ekim 2010 tarihinden beri 1000’i aşkın suç duyurusu yapılmıştır. Ocak 2011’de Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı Diyarbakır Cezaevi uygulamaları ile ilgili soruşturma açmıştır.¹⁶⁹ Bu anlamda Komisyon, gerçeklerin ortaya çıkarılmasını sağlayarak, hukukun amacının gerçekleştirilmesi, adaletin sağlanması talebi ve bu süreçte yaratılan travmanın sağaltılması ile

¹⁶⁸ Paz Rojas, Hakikat Komisyonları: Tarihsel Belleğin İyileştirilmesi, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye Geçmişle Hesaplaşma: Neden? Ne Zaman? Nasıl?, Haz. Dr. Ulrike Dufner, Nükhet Oğan, Çev. Delta, Dilman Muradoğlu, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2007, s. 118

¹⁶⁹ İşbu tezin tamamlanması ve teslim edilmesinin ardından, 10.01.2012 tarihinde medyada “12 Eylül İddianamesi” olarak adlandırılan Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’nın 2011/246 Soruşturma Numaralı, 2012/2 E. nolu İddianamesi kabul edilmiş, Ali Tahsin Şahinkaya ve Ahmet Kenan Evren “02/01/1980 Tarihi, 12/09/1980-06/12/1983 Tarihleri Arası”nda 765 Sayılı Türk Ceza Kanununun 146, 80, 31, 33. Maddelerinde belirtilen suçlar ile ilgili olarak 04.04.2012 tarihinde yargılanmaya başlanmıştır. Tez metninin kabul edilmesinin ardından kamuoyu ile paylaşılan iddianamenin metni ile ilgili değerlendirmelere ayrıntılı olarak yer verilemeyecek olsa da, kısaca iddianamenin “resmi ideoloji tarafından tarihi yeniden yazmak üzerine kaleme alınmış” olduğunu söylemek gerekir. Tezin giriş kısmında “bugün tarih yönlendirilirken 12 Eylül’ü yaşamayan, bilmeyen, duymayan; 12 Eylül’ün yarattığı toplumsal dönüşümün içinde değil sonunda olan, sonucu olan yeni kuşak biçimlendirilmektedir.” denmişti. İddianamede özetle, Fatsa’ya yapılan askeri operasyonlar övülmekte; Maraş, Sivas, Çorum olayları çarpıtılarak aktarılmakta, ülkenin içinde bulunduğu durum ve işçi sınıfının yükselişi sivil iradeyi yıkmaya çalışan “gizli” bir komplonun parçası olarak gösterilmektedir. Metin Çulhaoğlu’na göre de “*resmi ideoloji, toplumun büyük çoğunluğunun yaşamamış olduğu, pek bilinmeyen, ön plandaki aktörlerin çoktan unutulmuş veya hayal meyal hatırlanan bir dönemin radikal reddiyesi üzerine inşa edilir.*” Bu anlamda iddianame ile geçmiş tekrar ve dönüştürülerek yazılmaktadır.

toplumsal barışa giden yolun temel taşlarından birisi olma yolunda önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Komisyondun daimi üyelerinden Nazan Üstündağ Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin devletini kendini sahnelediği, kendini dramatize ettiği yer olarak tanımlamaktadır. Gerçekten de Diyarbakır Askeri Cezaevi, uygulamalarına bakıldığında 12 Eylül'ün boyutlarının ve vahşetinin görülebileceği bir maket gibidir. Devlet, en özel ve mahrem alana girmiş ve o özel ve mahrem alanda evleri bozup, evleri yıkarak, cezaevine koymuştur. Aileler topyekün – erkekler ve kadınlar, çocuklar ve babalar, dedeler - birlikte atılmıştır cezaevine. Bu nedenle tanıklıklara bakıldığında cezaevindeki uygulamalardan halen bir şaşkınlık hissiyatı ile bahsedildiği gözlenmiştir. “Evet devlet zalimdi ama bu kadar mı? İktidar kötüdür ama bu kadar mı?” denilecek bir uygulama söz konusudur.¹⁷⁰ Bu konuda 78'liler Vakfı Başkanı ve Komisyon daimi üyesi Celalettin Can, görüşme esnasında şöyle demektedir;

“Bizim insanlarımız ve biz, inan ki bu devleti tanımıyoruz. Bu devleti kendi devletimiz sanıyoruz. Ve katliam uygulayacakları ve baskı uygulayacakları, yıllarca cezaevinde yatıracakları, öldürecekleri, asacakları, kesecekleri hiç aklımıza bile gelmezdi.”¹⁷¹

Bu anlamda 12 Eylül bir milattır. Yani toplumun yeniden kurulması, toplumun düşünce ve davranış kalıplarının değiştirilmesi, toplumun toplum olmaktan çıkarılması, toplumun bireycileştirilmesi, kendine yabancılaştırılması, çıkarı olanını seven, sevmediğini tekilleştiren, tekilleştiremediğini öldüren yok eden veya yok sayan, güce tapan, güce saygı duyan bir toplum tiplemesi yaratıldı. Komisyon üyesi Celalettin Can da bu nedenle Türkiye'nin 12 Eylül ile yüzleşmeden kendi geleceğini kuramayacağını ve komisyonun da bu düşünceden yola çıktığını belirtmiştir.¹⁷²

¹⁷⁰ Nazan Üstündağ, Türkiye Askeri Cezaevi Gerçeği İle Yüzleşiyor III. Sempozyum, İstanbul, 3.12.2011 (yayımlanmamış sunum)

¹⁷¹ Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu ile yapılan 11.08.2011 tarihli görüşme kaydı

¹⁷² Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu ile yapılan 11.08.2011 tarihli görüşme kaydı

Komisyonun görüşmeler esnasında dikkatini çeken bir diğer husus ise tanıkların, sahte raporlar düzenleyen doktorlara ya da hemşirelerden çok savcılara, hâkimlere kızmasıdır. Tanıklar, en tahammül edemedikleri ve inanamadıkları olayların mahkemelerde gerçekleşenler olduğunu belirtmektedirler. Komisyon, tanıklar açısından en azından mahkemelerde bir şekilde adaletin öyle veya böyle sağlama niyetinin sergilenmesi beklendiğini belirtmektedir. Zira mahkemelerde mahkumlar dövülmekte, mahkumlara işkence yapılmakta ve hakimler ve savcılar yine bu fiilleri yapanlarla işbirliği içinde olmaktadır. İktidarın ve zulmün sınırlarını çizen bir takım kanunlar ve kurallar vardır. Oysaki cezaevinde bu kanunlar ve kurallar bütünü ihlal edilmektedir. Üstündağ'a göre mesele zalim olmak değil, mesele işkence yapmak değil, mesele ahlaki kodların topyekün ve tamamen iflas etmesidir.¹⁷³

Komisyon çalışmasını, vicdanı, hukuku ve adaleti yeniden tesis etme, halkları yeniden buluşturmanın bir parçası olarak görmektedir. Bu yüzden de hakikatin ancak tanıklıklar yoluyla elde edilebileceğini bilmektedir. Onlara göre bu çalışma nicelik dışında niteliksel bir hakikat de yaratmakta; Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin tarihsel ve siyasal bütünlük içinde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bunun yanında hakikatin bir özgürleşme de sağladığını belirtmektedirler. Zira hakikat, hem daha önce bilmeyenleri, iktidara boyun eğmekten, iktidara olan yanılığlarından kurtarmakta ve özgürleştirmekte; ama en önemlisi de hakikatı anlatmak daha önce mücadele etmiş insanların hakkının ödenmiş olmasını ve “tanıklık” yapma özgürleştirmektedir.¹⁷⁴

Komisyonun bu çalışması Türkiye’de 12 Eylül’ün Diyarbakır Cezaevi boyutunda yaptığının gerçeğini ortaya çıkarmaktır. Bu gerçeğe ulaşma çabasının ürünleri hukuk tarafından kullanılacaktır. Komisyon daimi üyesi Celalettin Can işbu tez kapsamında kendisiyle yapılan görüşmede komisyonun yapmaya çalıştığı şeyin gerçek arayışı olduğunu vurgularken en devrimci olan şeyin gerçeğin kendisinin olduğunu belirtir. Ona göre “Hakikat ortaya olduğu gibi konulursa bütün yalanlar

¹⁷³ Nazan Üstündağ, Türkiye Askeri Cezaevi Gerçeği İle Yüzleşiyor III. Sempozyum, İstanbul, 3.12.2011 (yayımlanmamış sunum)

¹⁷⁴ Nazan Üstündağ, Türkiye Askeri Cezaevi Gerçeği İle Yüzleşiyor III. Sempozyum, İstanbul, 3.12.2011 (yayımlanmamış sunum)

bertaraf olur. Hukuk daha doğru temeller üzerinden beslenmez mi? Edebiyat daha doğru temeller üzerinden beslenmez mi? Gerçek derken gerçeğin bir yığın aracı vardır, işte sözlü tarih bir araçtır, yüzleşme bir araçtır, röportaj, söyleşi bir araçtır, yaşanmış bir olayla ilgili bilgi ve belge bir araçtır. Ama ne yapıp yapıp bir şey nasıl yaşanmışsa, nasıl gelişmişse bütün boyutlarıyla gerçeği ortaya koymak gerekir. Yalanın tek ilacı, sahteliğin tek ilacı, toplumu manipüle etmeyi engellemenin tek ilacı gerçektir. En devrimci olan şey de gerçektir.”¹⁷⁵ Peter Weiss de “gerçeği bulma mücadelesinin belki de yapabileceğimiz en devrimci mücadele olduğunu” belirtirek gerçeği anlatmayı sosyalizmin yasası olarak görmüştür.¹⁷⁶

2. 12 Öyküde 12 Eylül: Dut Ağacı Kolektifi

Dut Ağacı Kolektifi, bu çalışmada incelenen Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu’ndan çok daha küçük çaplı deyim yerindeyse Komisyonun çalışmasına göre amatör denebilecek bir çalışma olmasına rağmen sözlü tarih yönteminin edebiyat ile kullanımına iyi bir örnek oluşturduğu için incelemeye alınmıştır. Bir diğer yönü ise çalışmayı yapanların 12 Eylül’ün çocukları, katılımcıların 12 Eylül’ün yaşayanları olmasıdır. Bu bölümün ardından ise 12 Eylül’ün çocuklarıyla yapılan görüşmelerden oluşan bir kitap incelemesine yer vermekteyiz.

Kolektifin amacı, 12 Eylül ile ilgili olarak 11 kişiyle görüşme yaparak bu görüşmelerden ve kendilerinin 12 Eylül hikâyeleriyle “12 Öyküde 12 Eylül” adlı bir kitap hazırlamaktır. Kolektif, “sözlü tarih” yöntemini kullanma nedenleri olarak, Türkiye’de doğru tarih yazımına hem sosyal yapıların oluşturulma/kurulma biçimine, devletin sistematiğine itirazları olduğunu

¹⁷⁵ Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu ile yapılan 11.08.2011 tarihli görüşme kaydı

¹⁷⁶ Peter Weiss, aktaran Mediha Göbenli, a.g.e., s. 147

Burada hem Celalettin Can’dan hem Peter Weiss’ten yapılmış olan alıntılarda belirtilen gerçeklik anlayışına bir şerh düşmek gerekir. Anlatıların bizi ulaştırdığı gerçek ideolojik dönüşümden bağımsız değildir ve böyle bir gerçeğe ulaşmak devrimci değildir ve içerisinde ilerçilik barındırmayabilir. Kaldı ki gerçeğin salt kendisini devrimci olarak nitelemek de kavramsal olarak mümkün değildir.

belirtmektedirler. Gösterilen gerçeğin asıl gerçek olmamasından yola çıkarak, gerçeği bulma arayışı bu çalışmanın da temel amacını oluşturmaktadır.

Yaşadığımız toplumda yüzleşilmemiş, hesapları yapılmamış çok ciddi bir sorun olduğunu ve kendilerini de bunun bir parçası olarak gören Kolektif üyeleri, “12 Öyküde 12 Eylül” sözlü tarih çalışmasının varsayılan, bilindiği sanılan şeylerin yeniden sorgulamanın yolunu açtığını belirtmektedir. Bu anlamda, çalışmanın kendilerine kattığı en büyük şeyin kendilerindeki değişim olduğunu belirtmektedirler. Zira çoğu zaman sözlü tarih görüşmeleri dinleyicisini dönüştüren bir deneyime kapı açabilmektedir.¹⁷⁷

“Her bir görüşmede, yaptığın her bir mülakatta senden bir şeyler kırıldığını görüyorsun. Karşıdaki insandan sana olan iletişimi ve güven ilişkisi – bir yerde bir güven ilişkisi oluşuyor ve onun kendisini anlatırken nasıl bir dünya kurduğunu, neye dokunduğunu hissedebiliyorsun. O insan yaptığı anlatıyla söylediği şeylerle bir şeye müdahale ettiğini görüyor. Bir şeyin değişimini ve yeni bir şeyin kurulmasını görüyor. Kendisinin etkin olduğunu görüyor. Bazen bize bu konuda çok şeyler de yüklendiğini düşünüyorum. Sanki sen başka bir sürü şey yapabilecekmişsin gibi.”¹⁷⁸

Çünkü yaşam öyküsü, dinleyen kişinin omuzlarına bir kez yüklendiğinde, hafızada kalıcı bir yer açar.¹⁷⁹ 12 Eylül hakkında sözlü tarih çalışması yapanların tümünün üzerine yüklenen bu ağırlık açıktır. Zira çalışmayı yapanlar, tanıkların dili olmaktadır. Belki hiç söyleyemediğini çalışmayı yapan kişiye söylemekte, onu dışarıya açılan dili gibi görmektedir.

Kolektif, sözlü tarihin hayata dokunmaya yarayan, toplumun bazı kalıplarını değiştirmeye, dönüştürmeye zorlayabilecek ya da birbirimizi ayrı kompartımana koymadan anlayabileceğimiz, duvarları yıkabileceğimiz ciddi bir alan açabileceğini düşünmektedir. Bu anlamda sözlü tarih çalışmalarının bir mücadele biçimi olarak okunmasının da mümkün olabileceğini söylemek mümkün olabilir.

¹⁷⁷ Arzu Öztürkmen, a.g.e.

¹⁷⁸ Dut Ağacı Kolektifi ile yapılan 10.08.2011 tarihli görüşme

¹⁷⁹ Arzu Öztürkmen,a.g.e.

3. Çocukluğun Gözünden 12 Eylül Sorası: Bildiğin Gibi Değil

"Gökyüzü gibi şu çocukluk / Hiçbir yere gitmiyor."

Yıldırım Türker'in sunuşunda "sözlü tarih çalışmalarının en özlülerinden biri"¹⁸⁰ olarak tanımladığı "Bildiğin Gibi Değil" kitabı, Funda Danışman ve Rojin Canan Akın'ın, 90'lı yıllarda çocukluğu Güneydoğu'da geçmiş -1975-1985 yılları arasında doğan- Kürt gençleriyle yaptıkları on dokuz söyleşiden oluşmaktadır. Kitabı hazırlayanlar önsözde niyetlerini Zizek'ten yaptıkları bir alıntısıyla dile getirmişlerdir; "Hikâyelerini bilmediklerimizdir en çok düşman olduklarımız." Hazırlayanlar, bilinmeyenleri duyurma çabasındadır. Bir anlamda kitaptaki çocukların "Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu'nun görüştüğü 517 kişinin – ve görüşülemeyen 5000 – kişinin çocuklarından oldukları söylenmelidir. Onlar 80-84 yılları arasında cezaevinde işkence görürken, çocuklarının hayatları 80 sonrasında on yıllarca alt üst edilmiş, gelecekleri yok edilmiştir. Bu anlamda 12 Eylül 1980'i izleyen yıllarda büyümeye – hayatta kalmaya – çalışan bu çocukların anlatıları çalışmamızın bütünlüğünü sağlamaktadır.

Kitabı hazırlayan Danışman ve Akın'ın da çocukluklarını, görüştükları kişiler gibi orada geçirmiş olmaları yani aslında kendi tarihlerini anlatıyor olmaları bu çalışmanın en özgün yanlarından birini oluşturmaktadır. Zira kitabın önsözünde Yıldırım Türker'in de belirttiği gibi "çocuk gözünden; en çıplak, en güçlü, en kırılğan olanın, insan tomurcuğunun yanı başından bakmaya zorluyor bizi. Anna Frank'ın güncesi, savaşın, ırkçılığın, vahşetin hikâyesini en kapsamlı tarih metinlerinden daha güçlü hissettirir insana. Hiçbir şey, on üç yaşındaki o hülyalı kız çocuğunun arta kalan sözcükleri kadar yakıcı olamaz."¹⁸¹

Çocuklukta yaşananların unutulmaması, travma olarak sürekli birlikte büyüttükleri hatıraların olması ve buna rağmen insanların barışa ilişkin umuttan bahsetmeleri hazırlayanların çıkış noktası olmuştur.

¹⁸⁰ Rojin Canan Akın, Funda Danışman. *Bildiğin Gibi Değil* 90'larda Güneydoğu'da Çocuk Olmak, Metis Yayınları, Kasım 2011

¹⁸¹ Rojin Canan Akın, Funda Danışman.a.g.e.

“Çocuklardan gitme nedenimiz, çocukların belleklerinde kaydettikleriydi. Özellikle birden fazla kaybı olan kişilerle görüştük. Bu kadar yaşanmışlığa rağmen barış sürecine nasıl bakabiliyorlar. Hala barışabilirim demeleri çok önemlidir. Özellikle onu seçtik. Çocukluk gökyüzü gibidir. Çocukluk hiçbir yere gitmiyor. Her zaman önüne çıkıyor. Ben İstanbul'da çok rahat olmama rağmen, herkesle temas halinde olmama rağmen bir yerde çocukluğuma dair bir kare önüne çıkıyor. Unutturmuyor sana o günleri. O anlamda çocukluğu seçmemizin nedeni buydu. Bunca yaşanmışlığa rağmen hala barış diyebilmeleri.”¹⁸²

Yaşanılanlar bir gençliğin, geleceğe ilişkin umudunu yok edecek kadar travmatiktir. Aynı anda üç arkadaşı yanı başında mayına basarak can veren Aznavure yaşadıklarını şöyle anlatır;

“Ağacın dibine su bırakmıştık, ben çok susamıştım, su içmeye gittim. Tam arkamı döndüğümde mayın patladı. Üç arkadaşımı o şekilde görmem, Sıraç'ın kafasının olmaması, Hekim'in sağ bölgesinin tamamen olmaması, o anda ben nasıldım, ben de bilemiyorum. (...)Ben bir ay boyunca uyuyamadım. Kafamı yastığa koyduğum anda büyük kırmızı arılar üzerime geliyordu.”¹⁸³

“Bizim için bir geleceğin olduğunu düşünemiyordum artık. Bir geleceğin var olabileceğini düşünemiyordum.”¹⁸⁴

Avsiya adlı bir katılımcı da geleceğe ve barışa ilişkin umudu olmadığını belirtmektedir. Onun da üç aylık hamile yengesi bir ev taraması sırasında birbirilerine kenetlenmiş kurşunlardan saklanırken yanı başında vurulmuş ve yolu kapatıp hastaneye gitmelerini geciktirdikleri için ölmüştür. Şöyle der,

“İnanın hiç umudum yok gelecekle ilgili. Gençliğimiz, sevdiklerimiz, hayallerimiz elimizden alındı. Çok ağır bedeller ödedik.”¹⁸⁵

Kitapta, katılımcılar yalnızca yaşadıklarını anlatmamakta, bu yaşadıklarını şimdinin yorumunu da katmaktadırlar. Bu noktada hazırlayanların sorularının etkili olduğu görülmektedir. Yalnızca bir söyleşi, röportajdan öte sözlü tarihi oluşturmak açısından bugünün gözünden ve bilincinden o güne bakılıyor olması kitabı bu anlamda da önemli bir çalışma kılmaktadır. Bu anlamda kitap

¹⁸² Rojin Canan Akın'ın sözlerini aktaran Çiğdem Mater, “Bu Kitap Nefessiz Bırakıyor; "Utanc" Yaşatıyor”, 30.07.2011

<http://bianet.org/bianet/biamag/131847-bu-kitap-nefessiz-birakiyor-utanc-yasatiyor>

¹⁸³ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, ag.e. s. 65

¹⁸⁴ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, ag.e. s. 65

¹⁸⁵ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, ag.e. s. 86

sessizleştirilmiş ve tarihi çarpıtılarak yazılmış bir çocukluğun, bugün anlaşılma ve seslenme çabasıdır;

“Tamam terörist diyorsun ama bir oku, beni bir dinle ondan sonra senin takdirine kalmış teröristi mi yoksa mazlum mu diyorsun, kardeşim sizde öyle yapmasaydınız mı diyorsun. Oturduğunuz yerden bu kadar pervasız olmayın. Beni dağa götüren, ağabeyimi dağa götüren bu süreci önce sorgulayın bu çocuk 20-21 yaşında keyfinden mi gitti. Mesele orda. O yüzden çocukları seçtik.”¹⁸⁶

Bunun yanında katılımcıların sınıfsal konumlarının farklı olmasına rağmen yaşananların aynı olması da hazırlayanların özellikle bunu da ortaya çıkaracak sorular sorduğunu göstermektedir ki bu da sözlü tarih çalışmasına sadece hikâyenin anlatılmasından daha çok şey katar. Şöyle ki, katılımcıların bazıları varlıklı ailelerden geldiğini, bazıları ise çok yoksul ailelerden geldiğini belirtmektedirler. Ancak yaşadıkları olaylara bakıldığında büyük bölümünün benzer olduğu görülmektedir. Bu anlamda 12 Eylül sonrasında Türkiye'nin Güneydoğusu'nda yapılanların belirli bir etnik grubu hedeflediği söylenebilir.

Kitap, hakikatin ve varsayılan doğruların tanıklıklar yoluyla ortaya çıkarılması çabası ya da değiştirilmesidir;

“Ezber bozuluyor. Yıllarca Şırnak'ın PKK tarafından tarandığı bilindi. PKK halkını tarafı denildi ama bu kitapta bu işin aslında böyle olmadığı, çatışmanın bile olmadığı tek taraflı bir taramanın olduğu, devlet kurumlarının hiç birinin zarar görmediği bir durum.”¹⁸⁷

Her gece evine baskın yapılan, babası her defasında gözaltına alınan, günlerce işkence gören ve artık sonunda o zulmü gören herkesin dağa gitmekten başka çaresi olmadığını belirten Fîrdevs, babası için “öldü de kurtuldu” diyecek hale gelmiştir. Babasının askerler tarafından öldürülmesini şöyle anlatır,

“Evin içini rasgele taradılar, babam o esnada ayaktaydı, evin içi taranırken... Silah seslerinin kesilmesiyle ışıkları açtık, babam yerde yatıyordu. Özel timler koşarak gittiler. Babam direk hedef alınmıştı, babamın göğsüne çok sayıda sıkışlardı.”¹⁸⁸

¹⁸⁶ Rojin Canan Akın'ın sözlerini aktaran Çiğdem Mater, a.g.e.

¹⁸⁷ Rojin Canan Akın'ın sözlerini aktaran Çiğdem Mater, a.g.e.

¹⁸⁸ Rojin Canan Akın, Funda Danişman, a.g.e. s. 110

Ertesi sabah polisler ve askerlerin gelerek, babasını teröristlerin öldürdüğünü söylediklerini belirten Fîrdews, zaten kimin yaptığını bildiklerini, o kadar silah sesine, çığığa karşın devletin sabah geldiğini söyler.¹⁸⁹

Hazırlayanların, oradan ayrılmaları ve yaşamış olduklarını anlatma ve dinleyen kitlelerinin olması dolayısıyla kendilerini kitaptaki anlatıcılardan farklı bir yere koydukları görülmektedir. Yapılan söyleşilerden bu kitabı hazırlamayı, orada kalan çocuklara, şimdiki yaşıtlarına bir nevi borç bildikleri anlaşılmaktadır. Ve bu çalışmanın özellikle asıl mağdur olan, asıl yüzleşme ihtiyacı duyan, asıl özür dilenirse bir nebze olsun rahatlayacak olanların kendileri olduğu ihtiyacından doğduğunu belirtirler.¹⁹⁰

Dolayısıyla bu çalışmanın da en önemli özellikleri hem bir hakikati gösterme hem de bu hakikatle yüzleşilmesinin sağlanması çabasıdır. Görüşmeyi yapanlar, yine sözlü tarih çalışması yapanların aldığı yükü omuzlanmaktadırlar. Orada yaşamış ve benzer hikayelere sahip olmalarına karşın yine de çok etkilendiklerini belirtirler;

“Birçok hikâye dinledik hepsi bizi çok etkiledi. Benim için çok zor bir süreç oldu. Bende ilkokula kadar Erzincan'daydım ama dinlediğiniz zaman orada bile bir ayrışma çıkıyor ortaya. Erzincan'da doğdum ama Batman'daki hikâyeyi Erzincan'da duyamazsınız. Diyarbakır'daki hikâyeyi Erzincan'da duyamazsınız. Fark ettim ki çok fena acılar var. Benim acılarımı döven acılar var. Çok kötü ve uzun bir süreç oldu benim için. Sadece dinlemek değil, buraya geldikten sonra da bu hikâyelerle yaşamak zorunda kaldım. Unutamıyorsunuz, bazen unutmak bile istedim, hatırlamak istemedim ama unutulmuyor hepsi birer birer aklımızda”¹⁹¹

“Hala çok kötüyüm. Okumak ve bahsetmek zorundayız. Röportajlar yapılıyor ve hayır diyemiyorsunuz. Ben 15 gün boyunca yemek yiyemediğimi fark ettim. Hayatıma her girdiği anda hayatım alt üst oluyor Geldikten sonra 8 ay gibi psikolojik tedavi gördüm.”¹⁹²

Akın ve Danışman, geleceğe dair umutlu olup olmadıklarıyla beraber, katılımcılara “affediyor musunuz?” diye sorduklarında katılımcıların çoğunun

¹⁸⁹ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, ag.e. s. 111

¹⁹⁰ Rojin Canan Akın'ın sözlerini aktaran Çiğdem Mater, a.g.e.

¹⁹¹ Rojin Canan Akın'ın sözlerini aktaran Çiğdem Mater, a.g.e

¹⁹² Funda Danışman'ın sözlerini aktaran Çiğdem Mater, a.g.e

barışacaklarını ancak affedemeyeceklerini belirttikleri görülmektedir. Arkadaşları gözleri önünde parçalanan Aznavurê barışabileceğini ancak affedemeyeceğini belirtir;

“Kesinlikle onları affetmeyeceğim. Bana geçmişimi veremezler. Bana Beşir amcamı veremezler. Arkadaşlarımı veremezler. Gözlerimin önündeki o kadar kanı silemezler.”¹⁹³

Yaşadıklarını kendi çocuğunun da bilmesini, onun da kendi çocuklarını anlatmasını istediğini belirtir. Bunun nedeninin ise intikam değil, kendi atalarının geçmişini bilmesi gerektiğini düşünmesi olduğunu ve yaşananların unutulmaması gerektiğini vurgular.

Bunların yaşayan çocuklar geleceğe, barışa ilişkin umutlarıyla beraber hayatın anlamını da yitirmişlerdir. Stililê “Hayat ne kadar anlamlıdır bilmiyorum.”¹⁹⁴ diyerek barışabileceklerini ancak affedemeyeceklerini, çünkü yaşadıklarını unutamayacaklarını belirtir. Gijal ise barışılabilirliği ancak affetmenin mümkün olamayacağını belirtir ve sorar;

“Yani affederseniz, biri ablasıyla beraber onlarca insanın arasında çırılçıplak soyulsa ve herkese zorla baktırılsa ve bu Türk olsa, affeder mi? Bunlar affedilecek suçlar değildir.

(...)Türk yargısı affedilemez. Türk hükümeti de affedilemez. Türkiye’de bugüne kadar hükümet olmuş, suç sahibi olmuş hiç kimse affedilemez ve herkes payına düşen suçun cezasını çekmeli. Yargı bunları yargılayarak bağımsız ve tarafsız olduğunu ispat etmek zorundadır.”¹⁹⁵

Wanbetan ise kendisine yapılan işkence ve tecavüzlerin yanında, babasını konuşturmak için dokuz kişinin tecavüz ettiği küçücük çocuk olan Hazal’ı görünce kendi acısını dahi unuttuğunu, bu andan sonra artık affedemeyeceğini ve barıştan da anlamadığını belirtir.

“Barış derken kiminle barış, ne ile barış? Kaybolan hayatları mı diriltecekler? Ya da kaybedilen babaları, umutları, ne bileyim neyi geri getirecekler? Hiçbir şeyi. Bu barış dedikleri sadece sermayenin kazanımı diye görüyorum. Halkların kazanımı değil.”¹⁹⁶

¹⁹³ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, a.g.e. s 77

¹⁹⁴ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, a.g.e., s. 150

¹⁹⁵ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, a.g.e. s. 260

¹⁹⁶ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, a.g.e. s. 190

“Hazal’dan sonrası yoktu artık bizim için. Ülke kavramını yitirdi. Yani hukuk, anayasa, her şey bitti.”¹⁹⁷

Katılımcıların bütün bu yaşadıklarına ve affetmelerinin imkânsızlığının farkında olmalarına rağmen barışa karşı olmadıklarının altını ısrarla çizdiği görülmektedir. Kendilerine bu acıları bizzat yaşatanları, katilleri, katliam emirlerini verenleri, işkencecileri ise affedemeyeceklerini, onların hak ettikleri cezalara çarptırıldıklarını görmek istediklerini vurgulamaktalar. Bu anlamda bir adalet beklentilerinin hala var olduğunu söylemek mümkündür. Bu geleceğe dair umudu içinde barındırır. Yaşadıklarının bir hakikati temsil ettiği söylenebiliyorsa, bu hakikatin sonucunda sorumluların cezalandırılması için tarihe bir çentik atılmış demektir.

¹⁹⁷ Rojin Canan Akın, Funda Danışman, a.g.e. s. 188

Sonuç

Bu çalışma 12 Eylül askeri darbesinin ortaya çıkarılmamış gerçeklerinin hukuki olarak tartışılmasında, hakikate edebiyat ve tarihin “anlatı”ları üzerinden ulaşılması yollarını ve biçimi inceler. Bu nedenle ilk bölümde hukuk ve edebiyat arasındaki ilişki, edebiyatın toplumsal olaylarla ilişkisi üzerinden incelenmiş ve buradaki çıkarımlar doğrultusunda hukukun gerçeği ararken edebiyattan nasıl beslenebileceği tartışılmıştır.

Bellek anlatılarının tarihle rekabet eder hale gelmesi ve öznel olma ayrıcalığını garanti olarak ileri sürmesiyle hayali bir tanıklık sahiçiliği uygulamasıyla kendimizi bir yorum tarafına düşmüş bulacağımızı¹⁹⁸ belirten Beatriz Sarlo’nun tanıklık anlatılarına getirdiği eleştiriye de yer verilmiş ve hukukun algı ekseninin genişletilmesinde anlatılar yoluyla edebiyat ve tarihten yararlanmasında bu tanıklık anlatıları kaynağına temkinli yaklaşılmıştır.

İlk başlıkta edebiyatın politik oluşu vurgulanarak, 12 Eylül hakkında kaleme alınan anlatıların sessiz kalarak dahi bir duruşu olduğuna değinilmiş bu anlamda yazarın da geçmişe tanıklık etmesi ve bunu kaleme alması cesaretinin yine bir taraf olmayı gerektirdiği belirtilmiştir. Bunun yanında metnin yazıldığı ve okuyucular tarafından okunulduğu tarihlerin, içinde bulunulan dönemle bağlantısına dikkat çekilmiş, yaşanan zamanın hem yazarı hem okuyucuyu etkileme gücü vurgulanmıştır.

Bu bölümde 12 Eylül’ün edebiyatta nasıl dile getirildiğinin örneklenmesi bakımından da 2011 yılında basımı yapılmış iki roman incelenmiştir. Roman ile tarih arasındaki ilişkinin temelinde her ikisinin de aynı anlatım araçlarını yani dil ve yazıyı kullanarak “zaman” ve “mekan” üzerine inşa edilmesi ve o zamanı bilgi, inanç ve değerler sistemine göre yeniden kurgulama girişimi; tarihin bir anını anlamlandırma isteği vardır.¹⁹⁹ Bu anlamda romanlar, tarih ile roman arasındaki bu ilişki göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Leyla Erbil’in “Kalan” ve

¹⁹⁸ Beatriz Sarlo, a.g.e.,s.61

¹⁹⁹ Ömer Türkeş, “Romana Yazılan Tarih”, Edebiyatın Omzundaki Melek: Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar, Haz. Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.81

Pınar Selek'in "Yolgeçen Hanı" adlı romanlarında ifadesini bulan 12 Eylül uygulamalarının, hukukun gerçekliğe ulaşmada öznel bilgi kaynağı olması ve özellikle 12 Eylül ile dönüştürülen toplumun kaynağındaki ideolojinin tartışılması konularına odaklanılmıştır. Ayrıca bu kitaplardaki "umut" ögesine değinilmiş, bu romanların emsallerinden ayrıldığı en önemli noktalarından birinin bu olduğunda değinilmiştir.

İkinci bölümde ise bu kez hukuk ve tarih arasındaki ilişki, tarihin nesnelliği üzerinden incelenmeye başlanarak, tarihin nesnelliği tezinin artık yerini tarihin toplumsal olaylar ve ideolojiler tarafından biçimlendirilmesi teziyle ortadan kalktığından hareketle, tarih yazımının sınırlarına değinilmiştir. Bununla beraber tarihin bellekle ilişkisi vurgulanarak, 12 Eylül'le ilgili olarak "unutma" olgusu tartışılmıştır. Bu bağlamda Mine Söğüt'ün 2007 yılında basımı yapılmış olan "Şahbaz'ın Harikulade Yılı:1979" kitabı incelenmiştir. Romanda öne çıkan kavramların "bellek" ve "hafıza", "hafızanın silinmesi", "unutuş" olduğu vurgulanarak, bu çerçevede kitabın yaşananları görünür kılma çabasına değinilmiştir. Bununla birlikte bu romanın "umutsuzluk" ve bu umutsuzluktan çıkış yolu göstermemesi hususu eleştirilmiştir.

İncelenen romanlarda genel olarak Eagleton'ın sanatın ideolojinin temel özelliklerini görünür kılması, bireyleri tam anlamıyla ideolojiyi kavramaya yöneltmesi ve bilimsel bilginin elde edilmesini sağlaması görüşüne dayanılmıştır.²⁰⁰ Yani romanlar hem bir ideolojisinin taşıyıcısı hem de muhalifi olabilmektedirler. Bununla birlikte yine romanlar, geçmişin taşıyıcısı da olabilmektedirler.

Tezin başlıklarının tümünde geçmişle hesaplaşma kavramına çeşitli boyutlarıyla değinilmiştir. Çünkü Mithat Sancar'ın da belirttiği gibi geçmişle hesaplaşma kavramı ağır insan hakları ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı diktatörlük yönetimlerinin veya yaygın iç çatışmaların ardından, geçmişin yüküyle nasıl baş edileceği ve insan hakları değerlerine yaslanan bir toplumsal barışın nasıl inşa edileceği sorunlarına işaret eden evrensel bir içeriğe kavuşmuştur. Geçmişle

²⁰⁰ Ece Cihan Ertem, Romanlarda 12 Eylül Askeri Müdahalesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, s.17

hesaplaşmanın anlamı, önemi, şartları ve sonuçları giderek çok çeşitli disiplinlerin merkezi konusu haline gelmiştir.²⁰¹ Bu anlamda geçmişle hesaplaşmanın yolunun hukuksal, siyasal, psikolojik, bilimsel gibi boyutlarının arasından hukuksal hesaplaşma bu tezde tartışılmıştır. Bu anlamda 12 Eylül 1980 ile hesaplaşma kavramı ile bu dönemde yaşanmış insanlık suçlarının ve ağır insan hakları ihlallerinin varlığının kabul edilmesi, sorumluların cezalandırılması hedeflenir. Bunun yanında 12 Eylül 1980'in görünmeyen bir ideolojik dönüşüme neden olduğundan bahisle, bu insanlık suçlarını ve ağır insan hakları ihlallerini yaratan nedenler ve dayanağı olan zihniyet de sorgulanmıştır. Adaletin gerçekleşmesi bakımından da ceza adaleti sistemlerinden denkleştirici adalet ile onun ufkunu açabileceği belirtilen onarıcı adalet kavramlarına değinilmiştir.

12 Eylül 1980 tarihinde devam eden askeri rejimin altında siyasal iktidar, burjuvazinin uzun erimli çıkarlarını koruma ve geliştirmeye yönelik köklü bir değişim gerçekleştirmiştir. Bu, dönüşümlerin toplum nezdinde meşrulaştırılması ve derinleşen iktidar bloğunun ideolojik ve siyasal hegemonya bunalımının manipüle edilmesini ve devletin sınıfsal karakterinin gizilleştirilmesini gerektirir. Olağanüstü devlet biçiminin, bir sınıflar mücadelesinin ürünü olması ve aynı zamanda söz konusu bu devlet biçimi içinde de bu mücadelenin sürüyor olması nedeniyle, söz konusu bu devlet biçiminin sınıfsal karakteri hakkında Türkiye özelinde verilebilecek en tipik örnek, herhalde TİSK genel başkanlığı yapmış olan tekstil patronu Halit Narin'in 12 Eylül'ün akabinde sarfetmiş olduğu, 'şimdiye kadar hep işçiler güldü şimdi de biz güleceğiz' sözüdür. Bu, hem olağanüstü devletin hem de 12 Eylül'ün bir sınıf harekâtı, sınıflar mücadelesinin bir ürünü olarak görülebileceğini örneklemektedir.²⁰²

12 Eylül sonrasında yaşadığı dönüşümle edebiyat, bireyciliğin ve umutsuzluğun sesi olmuş ve bilinçli olmasa da dönüşümün toplum nezdinde meşrulaştırılmasının bir yolu haline gelmiştir. Bu anlamda edebi metnin 12 Mart'ta oynadığı tanıklık rolünün 12 Eylül'de oynamadığı görülmektedir. Yani 12 Eylül'de edebiyat tanıklık rolünü 12 Mart'a kıyasla yitirmiştir. Çünkü 12 Eylül ile birlikte sanata,

²⁰¹ Mithat Sancar, a.g.e. s.123

²⁰² Pınar Kaya Özçelik, a.g.e.

edebiyata ve metne bakışımızı değiştiren bir ideoloji olarak postmodernizmin etkisi ortaya çıkmıştır. Bunun kaynağında 90'larda özellikle Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan bir inançsızlık ve sapma problemi vardır. O güne kadar bir şekilde kendini solun yanında tutan edebiyat, 90'lar sonrasındaki bu postmodern durumu çok çabuk sahiplenmiştir. Bu anlamda 12 Eylül'ü konu edinen romanlar öyle ya da böyle egemen ideoloji ile belirli bir ilişkide bulunmaktadır. Dolayısıyla politiktir, politik olması bir yerde durmasını, taraf olmasını gerektirir.

Jale Parla da sanatın her zaman politik olduğunu ancak bazen toplumsal içeriğe daha çok yer verirken, bazen kendi formalizminden beslenmeyi seçtiğini ama insanı başkalaştırıp şekilden şekle soktuğu zamanlarda bile insandan vazgeçemediğini belirtir. Ona göre sanat, her yeni dönemde kendi politikalarını üretir ve daha önceki direniş ve yönelişlerini değiştirebilir.²⁰³

Bu görüşe karşın Semih Gümüş “edebiyata doğrudan siyasal işlevler yüklenemeyeceğini belirtir. Ona göre “Edebiyat, hiçbir zaman tarihin ya da siyasetin doğrudan işlevi gibi işlevler taşıyamaz, onun sırtına görevler yüklenemez, ama uzun zaman içinde de, onun yeri başka hiçbir şeyle doldurulamaz.”²⁰⁴ Ancak resmi ideolojinin dönüştürmek için iddianameleri dahi kullandığı bir tarihsel kesitle ilgili yazılan metinlerin propagandaya düşmeksizin bir tarafı olması gereklidir. Zira metnin öznelliğinden ve sanatın nesnel olmayan kaynaklığından bahsediyorsak, bu taraf olma durumundan sıyrılmak mümkün olmayacaktır. Ancak Gümüş'ün de belirttiği gibi edebiyatın omuzlarına yüklenecek işlevin varlığı ise içinde bulunulan tarihsel ve siyasal döneme ve sisteme göre cevaplanabilecek bir sorudan ibarettir.

İkinci bölümde bir diğer başlık olarak, resmi tarih yazımının yukarıda belirtilen sınırlarının, 19. yüzyıl sonrasındaki tarih biliminin içinde yapılan tartışmalar sonucu sosyal bilimlerin de etkisiyle “sözlü tarih” olarak bir alt kol ya da yöntem olarak tanımlanabilecek bir tarih anlayışıyla aşılması vurgulanmıştır. Bu

²⁰³ Jale Parla'nın sözlerini aktaran Irmak Zileli, a.g.e.

²⁰⁴ Semih Gümüş'ün sözlerini aktaran Kutlu Esendemir. “12 Eylül'ün Edebiyata Yansıması”. Habertürk 09.04.2012

<http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/732396-12-eylulun-edebiyata-yansimasi>

bağlamda sözlü tarihin bir yöntem olarak bir “anlatı” kaynağı olması, bu tezin edebiyatla beraber sözlü tarih anlatılarının da incelenmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda 12 Eylül uygulamaları ve 12 Eylül uygulamalarını bizzat yaşayanlarla sözlü tarih yöntemiyle görüşmeler yaparak çalışan iki araştırma grubunun çalışmaları incelenmiştir. Bunlar “12 Öyküde 12 Eylül” sözlü tarih çalışması yapan Dut Ağacı Kolektifi ve “Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu”dur. Bu grupların çalışmaları halen devam etmekte olduğundan, bu gruplarla kayıtlı görüşme yapılmış ve görüşmeler de tezin sonuna ek olarak eklenmiştir. Bununla beraber Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu’nun 3 Aralık 2011 tarihinde gerçekleştirdiği sempozyumun sunum özetlerinden de komisyon çalışmalarının incelenmesi bakımından yararlanılmıştır.

Bunun yanında sözlü görüşmelere dayanılarak hazırlanmış yine 2011 yılında “90’larda Güneydoğu’da Çocuk Olmak” alt başlığı ile yayımlanan Rojin Canan Akın ve Funda Danışman tarafından hazırlanan “Bildiğin Gibi Değil” adlı kitap da sözlü tarih çalışmasının yazılı örneği olarak incelenmiştir. Bu kitap kendileri de görüştükleri kişiler gibi 12 Eylül sonrasında Güneydoğu’da büyüyen çocuklar tarafından hazırlanmıştır ve bir bakıma Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu’nun görüştüğü kişilerin çocuklarını temsil etmişlerdir. Özellikle daha çocukken yaşanan travmanın anlatısı olması bakımından, romanlarda da incelenen umut ve gelecek başlıklarına değinilmiştir.

Sonuç olarak, ele alınan romanlar ve sözlü tarih anlatıları 12 Eylül sonrasındaki toplumsal ve ideolojik dönüşümü ve 12 Eylül’ün insan haklarına aykırı uygulamalarını konu etmiştir. Özne anlatının, kurgusal olduğundan hareketle nesnellik değil bilakis öznelğin önemli ve gerekli olduğu vurgulanmıştır. Özellikle edebi anlatılar bakımından umudun edebiyatın bir unsuru olması gerekliliğine değinilmiştir. Çünkü 12 Eylül ile ilgili yazılan her metnin politik olması, bu tarihten sonra yaşanan toplumsal travmanın aşılması bakımından “umut” söylemini yüceltmeyi gerekli kılmaktadır. 12 Eylül darbesinin toplumsal sonuçları hukukun “yargılama” sınırlarının ötesinde olabilir ancak hukuki

perspektifin sınırlarının olmamasından hareketle, hakikate ulaşmak amacıyla bu alan sözlü ve yazılı anlatılarla genişletilebilmelidir.

KAYNAKÇA

- Argın, Şükrü. “Edebiyat 12 Eylül’ü Kalben Destekledi!”, Pan Kapitalizm Çağında Sol Bir Dil Aramak, Mesele 2007 Söyleşileri, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008
- Akın, Rojin Canan. Funda Danışman. Bildiğin Gibi Değil 90’larda Güneydoğu’da Çocuk Olmak, Metis Yayınları, Kasım 2011
- Aksoy, Nazan. Bülent Aksoy. “İki Aydınlanma”, Birikim 33. Sayı, Ocak 1992
- Alpan, Aytek Soner. “Geçmişin Siyasal Yeniden Üretimi olarak Tarih: Tarihle Yüzleşmek Söylemi.” Gelenek Sayı: 116, Mart 2012
- Atam, Zahit. Yakın Plan Yeni Türkiye Sineması, Cadde Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011
- Ataman, Kutluğ. “İçimdeki Düşman” sergisi basın yazısı
http://www.mimarlikmuzesi.org/News/kutlug-atamanicimdeki-dusman_175.html
- Atmaca, Efnan. “12 Eylül’ün 'harikulâde' romanı”,15.05.2007
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=221286>
- Avcı, Ümran. “Uygarlığımız hala sevgiyi yok edemedi” Habertürk Gazete, 22.07.2011
<http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/650700-uygarligimiz-hala-sevgiyi-yok-edemedi>
- Baş, Erkan. “Anılar Nasıl Okunmalı?” Komünist 330, Ekim 2009
- Baydar, Oya. “Roman Toplumsal Zaman İçinde İnsanı Anlatır”, Toplumsal Tarih Sayı 108, Aralık 2002
- Beratlı, Nazım. Bilim mi- Sanat mı- Propaganda mı? Tarih Nedir?, Kıbrıs Yazıları Sayı 3, Yaz-Güz 2006
- Bora, Tanıl. “Geçmişle Hesaplaşma: Müşküller ve Yordamlar, ‘Söyledim ve Vicdanımı Kurtardım’dan ötesi?”, Birikim 248, Aralık 2009
- Bozoğlu, Emine Esin. “Bir Adım İleri Üç Adım Sola...”,Gelenek 39. Sayı, Mayıs 1992
- Carr, Edward Hallet. Tarih Nedir?, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

- Çulhaoğlu, Metin. “80’den sonra Sosyalist Solun Dönüşümü: Dün, Bugün, Yarın” başlıklı oturum, Karaburun Bilim Kongresi, Bugüne Bakmak:1980 Sonrasında Türkiye’de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri, Dipnot Yayınları, Ankara 2011
- Çulhaoğlu, Metin. Tarih Türkiye Sosyalizm Bir Mirasın Güncelliği, YGS Yayınları, İstanbul 2002
- Çulhaoğlu, Metin. “Yeni ‘resmi ideoloji’. 06.04.2012 tarihli BirGün gazetesi
- Dinçer, Yeşim. “12 Eylül Romanında İşkence”
http://yazindergi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=136&Itemid=9
- Eagleton, Terry. Edebiyat Eleştirisi Üzerine, Eleştiri Yayınevi, Çev. Handan Gönenç, İstanbul 1970
- Erbil, Leyla. Kalan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011
- Erkol, Çimen Günay. “Taş Üstüne Taş Koymak: 12 Mart Romanlarında Görgü Tanığı Belleğin Yazınsallaştırılması”,Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları, Haz. Leyla Neyzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011
- Esendemir, Kutlu. “12 Eylül’ün Edebiyata Yansıması” Habertürk 09.04.2012
<http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/732396-12-eylulun-edebiyata-yansimasi>
- Göbenli, Mediha. Direnmenin Estetiğine Güven: Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Peter Weiss ve Vedat Türkali, Donkişot Güncel Yayınlar, 2005, İstanbul.
- Hobsbawn, Eric J. “Aşağıdan Tarih”, Tarih Üzerine, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2009
- Iggers, George G. Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2011
- Kılınçarslan, Cansu. “Murat Paker ile Toplumsal Yüzleşme Üzerine: Diyarbakır Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşme ve Adalet Komisyonu” Toplumsal Tarih Sayı: 212, Ağustos 2011
- Küçük, Yalçın. Küfür Romanları, Tekin Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 1988

- Mater, Çiğdem. “Bu Kitap Nefessiz Bırakıyor; "Utanç" Yaşatıyor”, 30.07.2011
<http://bianet.org/bianet/biamag/131847-bu-kitap-nefessiz-birakiyor-utanc-yasatiyor>
- Mert, Ali. “taşlardan kalan, Kalan’dan taşan,,,” 8.12.2011
<http://haber.sol.org.tr/yazarlar/ali-mert/taslardan-kalan-kalan-dan-tasan-49147>
- Moran, Berna. “12 Eylül ve Yenilikçi Roman”, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2009
- Neyzi, Leyla. “Ben Kimim?”Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.20
- Özçelik, Pınar Kaya.12 Eylül’ü Anlamak, Ankara Üniversitesi Dergisi Cilt 66, S:1
- Öztürkmen, Arzu. “Sözlü Tarihin Poetikası: Anlatı ve Gösterim”,Edebiyatın Omzundaki Melek Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar, Haz. Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul 2011
- Öztürkmen, Arzu. “Sözlü Tarih: Yeni bir disiplinin cazibesi”, Toplum ve Bilim, Kış 91, 2001-2002
- Paz Rojas, Hakikat Komisyonları: Tarihsel Belleğin İyileştirilmesi, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye Geçmişle Hesaplaşma: Neden? Ne Zaman? Nasıl?, Haz. Dr. Ulrike Dufner, Nükhet Oğan, Çev. Delta, Dilman Muradoğlu, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2007
- Sancar, Mithat. “Türkiye’de Geçmişle Hesaplaşma: Gerçekçi Olmak, İmkansız İstemek”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye Geçmişle Hesaplaşma: Neden? Ne Zaman? Nasıl?,Haz. Dr. Ulrike Dufner, Nükhet Oğan, Çev. Delta, Dilman Muradoğlu, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2007
- Sancar, Nuray. “Leyla Erbil’in Kalan’ında hakikat ve Kirkegaard”, 3.12.2011
<http://www.evrensel.net/news.php?id=18687>
- Sarlo, Beatriz. Geçmiş Zaman : Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma, Çev. Peral Bayaz Charum, Deniz Ekinci, Metis Yayınları, İstanbul 2012
- Savran, Gülnur Acar. “Öz’lerin Reddinden Sınıf Politikasının Reddine”, 11. Tez, Onuncu Kitap, Belge-Uluslararası Yayıncılık, İstanbul 1990

- Savran, Gülnur Acar. “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, Praksis Dergisi Sayı:8 Güz 2002
- Selek, Pınar. Yolgeçen Hanı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011
- Söğüt, Mine. Şahbaz’ın Harikulade Yılı 1979, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007
- Tahaoglu, Çiçek. “Bu Roman Benim İçin Kıskanç Bir Sevgili Oldu”, BİA Haber Merkezi İstanbul, 22 Nisan 2011
<http://bianet.org/biamag/ifade-ozgurlugu/129458-pinar-selek-bu-roman-benim-icin-kiskanc-bir-sevgili-oldu>
- Tarhanlı, Turgut. İnsansız Yönetim Türkiye’de İnsan Hakları, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003
- Tarhanlı, Turgut. “Geçmişle Hesaplaşma Bağlamında Onarıcı Adalet Yaklaşımının Katkısı”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye Geçmişle Hesaplaşma: Neden? Ne Zaman? Nasıl?, Haz. Dr. Ulrike Dufner, Nükhet Oğan, Çev. Delta, Dilman Muradoğlu, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 2007
- Türkeş, Ömer. “Romana Yazılan Tarih”, Edebiyatın Omzundaki Melek: Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar, Haz. Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul 2011
- Türkeş, Ömer. “12 Eylül: Edebiyata Bir Darbe”, Kıyamet Zamanında Edebiyat Yapmak
<http://www.sabitfikir.com/dosyalar/12-eylul-edebiyata-bir-darbe-kiyamet-zamaninda-edebiyat-yapmak>
- Türkeş, Ömer. Sol’un Romanı, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 2007
- Yanardağ, Merdan. “78liler, Masumiyet ve Bir 12 Eylül Kürü (1)”, BİA Haber Merkezi,04 Eylül 2004
<http://bianet.org/biamag/bianet/42429-78liler-masumiyet-ve-bir-12-eylul-kuru-1>
- Yazıcı, Erhan A. “Modernizm Düşü ya da Tekelci Aşamada Sanat/Edebiyat”, Gelenek 29.Sayı, Mart 1990

Yerasimos, Stefanos. “Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu”, Toplumsal Tarih Sayı:105, Eylül, 2002

Yılmaz, Oylum. “Leyla Erbil’den Kalan...”, 9.12.2011

<http://www.sabitfikir.com/sahanebirkita/leyla-erbil-den-kalan>

Zileli, Irmak. “Sanat İnsandan Vazgeçmedikçe Politiktir”, Remzi Kitap Gazetesi, Sayı 71, Kasım 2011

Yayımlanmamış Tezler ve Sunumlar

Ertem, Ece Cihan. Romanlarda 12 Eylül Askeri Müdahalesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı

Karadağ, Nazmiye. Toplumsal Bellegin Sinematografik Sunumu 2000 Yılı Sonrası Türk Sineması 12 Eylül Filmleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Tanrıkulu, Nimet. “Komisyonun Çerçevesi, Yöntemi ve Tarihçesi”, Türkiye Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşiyor, III. Sempozyum, 3 Aralık 2011 İstanbul, yayımlanmamış sunum özetleri

Üstündağ, Nazan. Türkiye Askeri Cezaevi Gerçeği İle Yüzleşiyor III. Sempozyum, İstanbul, 3.12.2011 (yayımlanmamış sunum)

Ekler

Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu Daimi Üyesi Celalettin Can ile yapılan 10.08.2011 tarihli görüşme

Dut Ağacı Kolektifi üyeleri Ercan Aktaş ve Zeynep Güzel ile yapılan 11.08.2011 tarihli görüşme

DİYARBAKIR ASKERİ CEZAEVİ GERÇEĞİNİ ARAŞTIRMA VE ADALET KOMİSYONU İLE GÖRÜŞME

GÖRÜŞME YAPILAN: CELALETTİN CAN (78'LİLER VAKFI)

TARİH: 11.08.2011

YER: KARŞISANAT, 78'LİLER VAKFI, BEYOĞLU

GÖRÜŞMEYİ YAPAN: SELİN AKSOY

S.A.:Diyarbakır Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu olarak neler yaptınız? Yapmaktaki amacınız neydi?

C.C.:Şimdi Diyarbakır Cezaevi'ni yapmamızın nedeni, Diyarbakır'da 1980 darbesiyle, darbe yapıldıktan sonra, o darbenin yapıldığı 12 eylül tarihinden 1984 yılının Mart-Nisan ayına kadar ciddi bir vahşet politikası uygulanmış hatta soykırım da denebilir buna, vahşet politikası. Soykırım diyemememin nedeni bu biraz daha araştırmalarımızın sonucunda ortaya çıkması gereken bir kavram olduğundan dolayı ifade etmiyorum ama ciddi bir vahşet politikasını ordaki bütün tutsaklar kabul ediyor, kavramlaştırılmış vaziyette bu uygulanmış, darbe şöyle yapılıyor, 1960lı yıllarda Türkiyede bir uyanış ortaya çıktı, Kürt coğrafyasında çıktı aynı zamanda bu uyanış, 1971 darbesi türkiyede ilerici devrimci güçleri tasfiye etti, Diyarbakır tarafına fazla değmedi aslında, mücadele daha yumuşak olduğu için o dönemde, gözaltılar sınırlı cezaevinde yatmalar ile kapandı. Dolayısıyla Kürt dinamizmi biraz canlı kaldı 71 sonrasında. 71'ten 74 yılından sonraysa Türkiye'de nasıl ilerici hareket geliştirse demokratik hareket geliştirse Diyarbakır'da aynı şekilde gelişti. Ve bölgede gelişti, Kürt coğrafyasında gelişti. Kürt kimliği üzerinden gelişti. Kamusal alanda kabul edilmiyordu, bu tamam, ama insanlar Kürttü ve Kürt olduğunu iddia ederek, Kürtlük üzerinden hareketler geliyordu o coğrafyada. Ve bir darbe geldiğinde, darbenin amacı şuydu, içerdeki amacı – birçok amacı var ama içerdeki amacı şuydu – devlet toplum ilişkilerinde, devlete karşı olan, devleti sarsan devleti sıkıntıya sokan – tabi kendilerine göre – bütün toplumsal muhalefeti tasfiye etmek istiyorlardı. Bu tasfiye etme, ideolojik manipülasyon değildi yani, fiziken tasfiye etmektir, gündemden dışarı atmaktır. Böyle bir politika izlendi. Bunun parçası olarak bütün sol hareketler, sol gruplar, buna sosyal demokratlar da dahil, aynı şekilde sol hareketler ve sosyal demokratlar Türkiye'de ve Kürt coğrafyasındaki sol hareketleri, sosyal demokratları, Kürt milliyetçileri onlar da dahil olmak üzere bir tasfiye politikası önlerine koydular. Diyarbakır cezaevi, yakaladıkları ne kadar Kürt varsa, ele geçirdikleri ne kadar Kürt varsa bunları tutuklayıp Diyarbakır cezaevine hapsettiler. Ama Kürtleri hapsederken, siyasi Kürt, siyasi olmayan Kürt, adli tutuklu, adli olmayan tutuklu ayırımını yapmadılar. Bütün Kürtleri, bir kaçakçıyla bir siyasi Kürt aynı yerde kalabildi. Bir nevi Diyarbakır cezaevi maket oldu. Ayağa kalkan Kürt halkının, Kürt ulusunun bütün bileşimlerini küçük de olsa içine alan bir maket gibi oldu. Ve oraya doldurduktan sonra, oradaki uygulamalarla, yani askeri uygulamalarla, fiziki uygulamalarla, işkenceyle, terörle, baskıyla, yeri geldiğinde fiziken yok ederek ciddi bir uygulama yaptılar. Amaç şuydu; Kürtlerin Kürtlüğünden vazgeçmesi ve giderek Kürtlerin kendi

insanlığına dahi yabancılaşması ve Kürtler – Kürtler en ilerici kesimiydi zaten – sokağa çıktıklarında – bizihi işkenceyi uygulayanların söylemiyle – insanların pek güvenmediği ve onların da sokağa çıkma cesaretini pek bulamadığı ve toplumun yüzüne bakmadığı Kürtleri yaratmak istediler. Tabi ki tırnak içinde “Kürtleri” yaratmak istediler. İşte bunun için örneğin arkadaşları birbirine tecavüz ettirdiler, birbirine tecavüz eden insanlar, nasıl milletin yüzüne baksınlar. İstisnasız – çok azı olmamıştır – cinsel tacize ve tecavüze uğradı kadınlı erkekli insanlar. Babanın eline cop verdiler, oğlunun makatına... bunu yaptılar. Niye, Kürtler feodal bir toplumdur, cinsellik çok önemli bir şeydi, orda öyle bir şey ki tecavüze uğrayan kadın öldürülür yani tecavüze uğradığı için, suçu yok aslında, tecavüze uğramış, öldürülür. Böylesine feodalizmin güçlü olduğu bir yerde cinselliği sonuna kadar kullandılar, aşağılamayı sonuna kadar kullandılar. Pislik yedirme, fare yedirme, zaten sistemli işkence, sürekli eğitim, Türkçe bilmiyor adam bir hafta içinde 50 marş öğrenme, nasıl bir şey bu artık, 50 marş bir haftada öğreniyor, bir haftada ve Türkçe bilmiyor bu insan. Buna kadar uyguladılar ve bunu yaparken de sürekli işkence, sürekli dayak, sürekli pislik yedirme, sürekli birbirine taciz ve tecavüz ve asla 4 yıl boyunca yıkanmayan var, susuzluk zaten sürekli, açlık sürekli. Çok ağır metotlar uyguladılar, dünyada görülmeyen metotlar uygulayarak kürdü Kürtlüğüne yabancılaştırma, insanlığına yabancılaştırma ve giderek işe yaramaz ve müsvedde haline dönüştüren bir politika izlediler. Bu dünyada bu uygulandı. 4 yıl boyunca bu uygulandı. Bu ciddi bir yarılma yarattı aslında toplumda. Yani cezaevinden çıkan dağlara çıktı ondan sonra; dışarıda onların yakınları, Abdullah Öcalan çağrı yaptıığında. Tabi sadece Diyarbakır’da bunu uygulamadılar, Diyarbakır cezaevi bir eksendi, bütün bölgelerde bu baskı uygulandı. O bölgedeki bütün cezaevlerinde, bütün sorgu birimlerinde, köylerde yani aralarda insanları toparlayıp yapılmadık işkence bırakmadılar. Ama en yoğun şekilde, en gelişmiş şekilde, en zirve şekilde Diyarbakır cezaevinde yapıldı. Dolayısıyla Abdullah Öcalan 1984 yılında silahlı mücadele çağrısı yaptıığında yani ateşi yaktığında hazır bir potansiyel vardı zaten. Kürt meselesi hep vardı, 80 yıllık bir meseleydi, cumhuriyetten beri olan bir meseledir. Ama 12 Eylül’deki Diyarbakır’daki uygulamalar, bölgedeki uygulamalar Kürt meselesine başka bir boyut kazandırdı. Dayanılmaz, yani artık isyandan başka çare bırakmayacak metotlar bir çağrıyla karşılaşınca – ki çağrı olmasa ezilirdi herhalde veya spontan hareketler olabilirdi – ve dağlara insanlar çıktı, dışarıdaki, dağlara çıkamayanlar zaten 80de yatanlar ancak 90larda dışarı çıkabilirdi. Ve parça parça bırakıldılar. Onların çocukları yavruları akrabaları bunlar dağlara çıktılar, ateşin etrafına dizildiler. Ve cezaevinden çıkanlar dağlara çıktı. Ve o bütün uygulamalar, o ağır uygulamalar, bölgedeki merkezi ağır uygulamalar Türkler ve Kürtler arasında ciddi bir yarılma yarattı. Yani karşısında Türk askerini görüyor, Kürt halkının dayanışmasını görüyor, her şeyi yaptılar kendisine ve Türklerden koptular. 80 yıllık asimilasyon adeta Diyarbakır cezaevin uygulamalarında koptu aslında. Tarihi yeniden hatırladılar, bunlar Şeyh Sait’i de öldürmüştü. Bunlar Seyit Rıza’ya da bunu yapmıştı, bunlar 30larda da bunu yapmıştı. Dersimde 70 bin kişiyi öldürmüştü. Tarihi insanları yeniden hatırladılar, maziye yeniden hatırladılar. İsyân çağrısı geldi, isyan isyan deyip tarihi intikam deyip dağlara çıktılar ondan sonra insanlar. Ve çok kısa süre içerisinde Kürt

hareketi kitleselleşti. Hâlbuki 1980-1983 arası Türkiye'deki toplumsal muhalefet bastırılmıştı. Anayasa yapılmıştı, cuntta çok rahattı. Demokrasiye geçecekti, 3 -5 silah patladığında Özal çapulcu demişti, beklenmiyordu, bitirilmişti her şey. Ama bütün o bitirilmeye rağmen, birdenbire kitleselleşmesi bir iki yıl içinde, Diyarbakır'ın büyük bir rolü oldu bunda yani. Bu Kürt meselesi yok değildir, PKK zaten örgütlendi bunları göze alarak. Abdullah Öcalan zamanlamayı iyi yapıp, kendine göre taktik geliştirdi, savaş stratejisi falan bunların hepsi tamam, potansiyel, yakıcılık, insanların o tarihi intikam duygusu Diyarbakır üzerinden yeniden gelişti. Ve ciddi bir yarılma oldu. Odur budur Kürt halkı ile Türk halkı arasındaki yarılma bir türlü tamir edilemedi. Çünkü Kürtlerin problemleri çözülmedi, Kürtler baskı ve terörle karşılaştılar, hakkı inkar politikası sürdü, baskı ve inkar politikası sürdü. Ekmek iş zaten hiçbir zaman, problem oldu her zaman ondan sonra. Odur budur iki kamuoyu oluştu; Kürtlerin kamuoyu, Türklerin kamuoyu. Birinin şehit dediğine diğeri terörist dedi. Ve birinin şehit dediğine bir diğerin katil dediği iki toplum tipi ortaya çıktı. Ve iki toplum tipi bugün özerklik diye bir olay ortaya atılıyorsa, bu iki kamuoyunun üzerine oturan bir olaydır bu. Şimdi bize gelince, bu hadise buydu.

S.A.:Peki 12 Eylül bir milat mıydı, bir kopuşu simgeliyor muydu? 12 Eylül'den önce de Kürt önderlerinin içeri alındığı vs. bir dönem var, 12 Eylül 1980 tarihi bu anlamda daha sonrası için yani 80-84 yılları incelemeniz için bir milat mıydı? Daha öncesini de alabilir miyiz?

C.C.:Alırız şöyle alırız, anladım dediğinizi. Diyarbakır'ı bana sordunuz ya Diyarbakır'da böyle bir yarılma çıktı. Şimdi, ordan 12 Eylül'e geleceğim. Şimdi yarılma ortaya çıkınca, biz 78liyiz, biz halkların kardeşliğini savunan insanlarız, biz Kürtlerin ve Türkleri birlikte savunan insanlarız. Ve bu ülkede bir iç savaş çıktığında bu topluma neye mal olacağını çok iyi bilen insanlarız çünkü biz 77de iç savaşı yaşadık. Sokak sokak insanlar birbirini kesti. Çorum'da fırına attı yani, halklar fırına atıldı. Maraş'ta yaşlı kadınların gözleri oyuldu. İç savaşın ne olduğunu biz çok iyi biliriz. Dolayısıyla ne yapalım dedik, bu yarılmayı asgariye indirebilir miyiz, halkları yeniden buluşturabilir miyiz, bunun arayışı içerisine girdik. Bu arayış bizi şeye götürdü, 12 Eylül ile yüzleşme üzerinden, yani 12 Eylül ile yüzleşmeyi, 12 Eylül ile hesaplaşmayı Diyarbakır Cezaevi ile yüzleşme ve hesaplaşma biçiminde ele aldık. Ve Diyarbakır Cezaevinde yaşananların bütün kamuoyu tarafından bilinmesi, Türkiye halkı tarafından bilinmesi, Türkiye halkının 'ya ben Kürt kardeşlerime ne yaptım' bunun anlaşılmasının koşullarının yaratılması ve Türkiye'den bazı ellerin Kürtlere uzanarak 'a Türkiye'de beraber yaşayacağım namuslu yerler de varmış' bu duygunun doğabilmesi ve toplumsal yaraların adalet duygusu ile sarılarak, bu yarılmanın ortadan kaldırılmasının koşullarının bir parçası olarak biz Diyarbakır Cezaevi'ndeki bu çalışmayı gündeme getirdik. Yani vicdanı, hukuku ve adaleti yeniden tesis etme, halkları yeniden buluşturmanın bir parçasıydı. Şimdi böyle baktığınız zaman, evet 12 Eylül Türkiye tarihinde bir milattır. Niye milattır? 60lı yıllarda bu toplum sokağa çıkmaya başladı, 70'lere geldiğinde 15-16 Haziran, Mahirler, Denizler bir noktaya gelmişti. .. Şimdi 12 Mart cuntası, toplumsal ilerleme ve sosyal gelişme, ekonomik gelişmenin önüne geçmiştir, önünü kesmek lazım onun deyip bir darbe yaptılar. Ama gerek direniş, gerekse uluslar arası konjonktür, gerekse politik

ortam, bunu sonuna kadar götüremediler, yeniden demokrasiye dönmek zorunda kaldılar. Ve dolayısıyla 1970li yıllarda, 60lı yıllarda ortaya çıkan hareketlilik yeniden boy vermeye başladı ve toplumsallaştı. Milyonlar sokağa çıktı. Ve insanlar hakkını hukukunu aramaya başladı, vatandaş olmaya başladı. Kadın kadın olmaya başladı, Kürt Kürt olmaya başladı. İnkara, asimilasyona, yok edilmeye, yok saymaya karşı ciddi bir toplumsal muhalefet ortaya çıktı. 12 Eylül milyonlarla birlikte sokağa çıkan, modernleşen, vatandaş olan, kendi hakkına sahip çıkan, solcu olan, sağcı olan, liberal olan, demokrat olan, sosyalist olan, komünist olan... fikirleri olan, fikirleriyle etkin mücadele eden ve örgütlenen, vatandaş olan, modern insan olan, modern dünyanın insanı olan bir toplumun önünü kesti 12 Eylül aslında. Ve Türkiye toplumu tarihsel olarak bir devlet toplumuydu, öyle inşa edilmişti. Ve toplum devlete göre şekillenmişti. Bu ülkenin horozları bile merkeze ağılar, öter, köpekleri merkeze ağılar. Öyle bir toplumdu. Devlet sınıfından kaçan halkı yeniden devlet sınıfına oturtmak için çok ciddi bir müdahaleydi. Ve bir avuç seçkinin, bir avuç iş adamının ve Amerikan emperyalizminin Ortadoğu'daki politikalarının – yaşıyoruz işe, halen onun devamıdır bu süreç – neoliberal politikaların uygulanmasının yani bir yerde toplumu devre dışı bırakıp uluslar arası güçlerle birlikte Türkiye'yi işbirlikçi güçlerin politikalarının egemen kılındığı ve dikensiz gül bahçesine dönüştürüldüğü ve aslında Türkiye'nin geleceğinin karartıldığı, toplumun devreden çıkarılarak bir Türkiye yaratmak istediler. Bu anlamıyla 12 Eylül bir milattır, bu miladın Kürdistan'a yansıması ise Diyarbakır cezaevi, oradaki baskı uygulamalarıdır. Ama gürbüz bir çocuk doğdu buna karşı, PKK'dir. Yani öyle ki, dinsizin hakkından imansız gelir misali öyle bir hareket doğdu ki, Kürtlerin hakkına hukukuna sahip çıkan, bu da 12 Eylül'e karşı gelişen bir hareketti. Bu böyle oldu bir yandan Türkiye solu tasfiye edilirken. Bu anlamda 12 Eylül bir milattır. Yani toplumun yeniden kurulması, toplumun düşünce ve davranış kalıplarının değiştirilmesi, toplumun toplum olmaktan çıkarılması, toplumun bireycileştirilmesi, kendine yabancılaştırılması... ne bileyim, çıkarı olanını seven, sevmediğini tekilleştiren, tekilleştiremediğini öldüren yok eden veya yok sayan, güce tapan, güce saygı duyan bir toplum tiplemesi yaratıldı. Ve buna, bunu terörle, zorla, yozlaşma yöntemiyle yaratılmaya çalışıldı, bu nedenle 12 Eylül bir milattır. Türkiye 12 Eylül ile yüzleşmeden kendi geleceğini kuramaz, biz zaten bu düşünceyle yola çıktık.

S.A.:Şimdi o zaman çalışmanıza ilişkin olarak sorularıma devam edeceğim. Siz bir yazınızda demişsiniz ki “biz kendimizi somut olarak açıklamak, ikinci üçüncü şahıslara bırakmamak, bu şekilde bir tarih bilincinin, toplumsal hafızanın oluşmasına katkıda bulunmak” için bunu yaptık diyorsunuz. Yani ilk ağızdan söylenmesinin doğru olduğu, yani tarihin ancak tarihi yaşayanlar tarafından yazılabileceği üzerinden söyleyeyim...

C.C.:Onu şöyle düşünüyorum ben. Tarihi ancak yaşayanların değil, tam öyle değil. Mesela 1805 -1812 yılında dekabisler vardır Rusya'da. Tolstoy, Savaş ve Barış'ta onların hikayesini yazar ama Tolstoy 1805-1812 yılında çocuktur, yani yazacak durumda bir olay da yaşamamıştır. Dekabislerin döneminde yaşamamıştır. Ama onun bilgisini, belgesini toplamış, yazmıştır. Ama şu şans iyi bir şeydir, Tolstoy çocuk da olsa onu hissetmiştir, duymuştur, onu yapmıştır. Şu

iyi bir şeydir, bizatihi yaşayan insanlar varsa ve bizatihi onun tanıklığını yapacak insanlar varsa, tarih zaten daha tarih olmamıştır. Ve tarihmiş gibi de yazmamak gerekir. Tanıklık yapmak gerekir, anlatabildim mi onu? Tanıklık yapmak gerekir, biz 1970li yıllarda, milyonlarla beraber bir devrimci kuşağıydık. Ve Türkiye'nin geleceğine sahip çıktık. Ve bizim şansımıza Türkiye'nin geleceğine egemen sınıflar tasfiye etmeye çalıştılar. Bu böyledir yani. Biz ne diyorduk; eşitlik, özgürlük ve adalet diyorduk. Ve Türkiye'nin ancak bir demokrasiyle, insan haklarıyla, sosyalizmle bir aydınlık Türkiye'nin doğabileceğine inanıyorduk. Milyonlar bizimle sokağa çıkmıştı, topluma öncülük yapıyorduk. Bizi şey yaptılar, terörist ilan ettiler, bölücü ilan ettiler, tasfiye ettiler. Bir milyonumuzu gözaltına aldılar, ellerimizi astılar, kitaplarımızı, gazetelerimizi yaktılar, her birimizi on yıl, yirmi yıl, otuz yıl cezaevinde çürüttüler. Ve yeni kuşakların bize benzememesi için çok korkuttular, değişik yöntemler uyguladılar, bizden uzak tuttular ve Türkiye'nin geleceğini kararttılar aslında. Şimdi, ve bizim üzerimizden, bizim tarihimizi hep başkaları anlattı 2000li yıllara kadar, yani aslanların tarihini avcıları anlattı, bir de aslanlardan dinleyin, yaşıyorlar hala. Ve dolayısıyla biz 2000li yıllarda 78liler olarak ortaya çıktığımızda biz 78 kuşağı olarak hala varız ve yaşıyoruz, kendi tarihimizi biz anlatabiliriz, bizi siz anlatmayın, dinleyin önce. Çünkü bizim tarihimiz yazılmadı hakaten. Yani iddianameler, savcının hazırladığı iddianamelerdi. Polis ifadeleri işkence altında alınmıştı. Kimse bizi aşklarımızla, arkadaşlıklarımızla, dostluklarımızla ne yaşadık, milyonlarımızla beraber sokağa nasıl çıktık, hayatı nasıl yaşadık, nasıl geçirdik? Kimse bizim tarihimizi yazmadı ki! Ve geçmişe baktılar; kaos, anarşi, terör, bölücü deyip beynelminel komünizmle, CIA'nin beynelminel komünizm bulmacasıyla bizi açıkladılar. Bunla teşhir etmeye çalıştılar ve topluma inandırdılar bunu. Ve maalesef Türkiye'deki tarihçiler, sosyologlar, psikologlar da buna inandılar. Milyonlar niye sokağa çıktı, neden çıktı, hangi saik onları ortaya çıkardı. Başka bir tarihi dönemde değil de niye o dönemde ortaya çıktı bu insanlar? Kimse buradan bakmadı olaya. Terörist, anarşist, goşist, bölücü, provokatör deyip bizi de kendilerini de toplumu buna inandırdılar. Ve artık toplum bunları duymak istemiyor, biz kendimizi kendimiz anlatmak istiyoruz. Ve tarihçiler bizim anlatımlarımız üzerinden, sizin gibi tezlerini hazırlasınlar, sözlü tarihlerini yazsınlar, görüş geliştirsinler, bizi dinlesinler önce yani, budur.

S.A.:O zaman, topluma bizi böyle gösterdiler diyorsunuz ya, 12 Eylül'den önce topluma gösterilen bu durumla, devlet tarafından yaratılan bu kaos, çatışma... 12 Eylül öncesindeki bu durumla beraber 12 Eylül sonrasında bunu yorumlayanlar derler ki; "toplum 12 Eylül'le mecazen de olsa bir ferahlama yaşamıştır. Susarak buna destek vermiştir, çünkü hiç kimse konuşmamıştır, hiç bilmiyormuş gibi yapmıştır." Siz buna katılıyor musunuz?

C.C.:O tamamen emperyalist şeylerindir. Onlar tamamen emperyalist, gerici, ruhunu vicdanını satmış insanların değerlendirmesidir, niyetinden bağımsız olarak bunu söylüyorum. Yani niyeti iyi olanları bir kenara bırakıyorum, cahilliğinden dolayı söyleyenleri ayrı bir kenara bırakıyorum. O tamamen egemen sınıfların, devletin, terörist devletin – zaten bir terörist varsa, bu devlettir terörist olan – propagandasının asıl uzantılarıdır onlar ve bilim insanı değildir onlar. Aşağılık varlıklardır yani, bu kadar net söylüyorum. Bir kere şöyle düşünelim biz,

milyonlar harekete geçmiş Türkiye’de 70li yıllarda. Yani ne diyor bu insanlar? Diyor ki, eşitlik diyor, özgürlük diyor, adalet diyor. Kadın kadın hakları için sokağa geçmiş, erkek demokratik üniversite diye harekete geçmiş, Kürt Kürtlerin kaderini tayin etmek için yola çıkmış, grev yapanlar grevi için çıkmış, ilk defa toplu sözleşme DİSK bugün 10 tane işçiyi oturtsa, milyonlarca üyesi vardı yani. Celalettin Can 20 yaşında bir çocuktur o zaman, DEV – GENÇ’in başkanıdır. Ben çocuğum 20 yaşında, yetmiş bin üyemiz var. Devlet değil, halktan gelen yoksul bir aile çocuğu yetmiş bin kişinin başkanı olmuş.

S.A.:Bu arada sorumu hemen düzelteyim, 12 Eylül’den sonra toplumun aslında bu olanlara susması...

C.C.:Ama şöyle düşüneceğiz, milyonlar harekete geçmiş, bu milyonlar silahlı değil. Milyonlar silahlı değil. Milyonlar harekete geçmiş, demokratik alanda harekete geçmişler, çaba sarfetmişler, bayağı geçmişler yani. Hatırla, CHP 73-74 – sen hatırlamazsın – ekmek işleyenin su kullananındır diyor. Niye diyor, soldan etkileniyor, demese tabanı kaybedecek. “Ne ezen ne ezilen, insanca hakça bir düzen” diye bar bar bağıyor. Niye diyor bunu, toplumdaki bir talep var bu konuda, o talebi kendi yedeğine alıyor, havuç gösteriyor. Toplumdan bir talep var. Bu talep Ecevit’ten de öte bir şey. Böyle bir durum var, işte bu talep bir araya getiren, harekete geçiren. Bu toplumu ve devleti birbirine düşüren. Sağcılar, MHP’lileri, faşistleri ayaklandırdı. Gizli güçleri onların emrine koydu. Greve, üniversitelere, sendikalara hayatın her alanına saldırılar düzenledi. Ayarlayan bizatihi devletin kendisiydi. Türkeş de işin başında. Türkeş kontrgerillanın başındaki bir insan yani. Sonra hepsinin kontrgerillanın adamı olduğu ortaya çıktı. Ve nitekim mecburen Türkiye’nin göstermelik olarak içeri attıklarında, içerden söylediği söz şuydu, “fikri iktidarda, kendisi cezaevinde, baht utansın” dedi. Böyledi yani. Sade o da değildi. Mesela Doğu Perinçek, bu gün Ergenekon’dan yargılanıyor. Mamak’ta söylediği şuydu; “biz bunları söyledik, siz darbe yaptınız, bizim fikirlerimiz bunlar, bizi niye içeri atıyorsunuz?” dedi yani. Onun Ergenekoncu olması da yeni değil. Durum bu. Toplum harekete geçmiş ve devlet, harekete geçen bu toplumun taleplerini, demokratik bir şekilde karşılamak yerine, onun karşısına, bunlar komünisttir, bunlar ana bilmez, bunlar bacı bilmez, bunlar Alevi’dir, bunlar anasını bacasını da bilmez, mum söndürür bunlar falan deyip, halkın gerici duygularını övüp, Sünni kesimi – en gerici kesimi, hepsi değil tabi – faşistleri, şunları, bunları silahlandırıp halkın üzerine saldırdılar. Bu yeni, Türkiye’de olmadı ki; Endonezya’da oldu 1965 yıllarında, milyonlar harekete geçti. Oradaki sivil-faşist güçleri ordu silahlandırdı, evleri işgal ettirdi. Bir milyon insan bir haftada katledildi Endonezya’da. Sosyalizm alternatif olmaktan böyle çıkarıldı. Türkiye’de de böyle oldu işte. Sola, sosyalizme, eşitliğe, özgürlüğe, adalete çok ciddi bir yönelim vardı, bu yönelimi yıpratılmak, bu yönelimi ortadan kaldırmak için ne yapıldı. Faşistler silahlandırıldı. Ve Endonezya’nın bir haftada yaptığını, Türkiye’de zamana yayarak yapılmaya çalışıldı. Katledilmeye çalışıldı insanlar, örneğin bir Celal Bayar 1978’de şunu söylüyordu, bu sağın büyük lideridir, “Tenkil, tenkil, tenkil - yani katliam, katliam, katliam – yoksa bu kış komünizm gelecek” Bunu her sene söyledi ve her sene katliam örgütlendi. Maraşlarda. Böyle bir yapı, şimdi bu yapıda bizim durumumuz neydi? Bak şöyle düşün, şimdi sen demokrasi diye ayağa kalkmışsın, insan hakları diye ayağa

kalkmışsın, eşitlik, özgürlük diye ayağa kalkmışsın, yani bu devlet bin yıllık devlet, kıyıcı bir devlet, muhalefeti kesmiş biçmiş hep. Kendi çocuklarını kıyarak bugünlere gelmiş. Bu devleti göz önüne alıp hangi örgütleneceksin? Bileceksin ki bunlar sana faşistleri saldırtacak, katilleri saldırtacak. Yetmezse ordu devreye girecek, bütün bu güçleri bertaraf edici şekilde örgütleneceksin. Bizim insanlarımız ve biz, inan ki bu devleti tanımıyorduk. Bu devleti kendi devletimiz sanıyorduk. Ve katliam uygulayacakları ve baskı uygulayacakları, yıllarca cezaevinde yatıracakları, öldürecekleri, asacakları, kesecekleri hiç aklımıza bile gelmezdi.

S.A.:71'e rağmen mi?

C.C.:71'e rağmen. Tabi 71'e rağmen. Çünkü 71 gidince bağ koptu, onların arkadaşları gelip katılmadılar bize. İlişkimiz koptu bizim. 20 yaşındaydık henüz. Mesela ben devrimci mücadeleye atıldığımda 17 yaşındaydım ve ben Kürt coğrafyasındaki 5-6 ili örgütliyordum. 17 yaşındaki insan ne yapabilir ki yani? Ama büyük de bir direniş örgütlendi, sicil direniş, silahlı direniş. Silahlı direniş de silahlanma değil, ne bulduysak. Büyük bir direniş örgütlendi. Ve bu direnişi ancak bir milyon ordu durdurabilirdi. Böylesi bir direniş örgütlendi. Ama bu direniş yeterli değildi aslında. Bu devletin uluslar arası gücünü, bu devletin muhalefete ne yapabileceğini, ne tip baskı politikaları uygulayabileceğini, bütün bunları gören bir yerden göz önüne alıp, ona göre bir örgütlenme geliştirmek gerekirdi. Büyük halk potansiyelini, çok ciddi bir şekilde örgütlemek gerekirdi. Ama PKK örgütledi daha sonra, aldığı derslerle. Örgütlendi, yenilmiyor işte şu anda, yenilmiyor yıkılmıyor. Ciddi bir örgütlenme yaratılabilirdi, bu yapılmadı. Bu yapılmayınca, ordu darbe yaptı. Bir milyon ordu halkın üzerine çöktü. Gücü yetmiyordu halkın, bir şey yapamıyordu. Tepki gösteremiyor, tepki göstermeden iyi. Daha ilk günden parça parça direniş örgütlenmeye çalışıldı. 84lere 85lere kadar az da olsa sürdü. Sonra PKK nöbeti devraldı, başka türlü götürdü onu. Ama o kadar çok baskı politikası, o kadar çok ciddi terör politikası, o kadar çok halkı, devrimcileri, alternatif olarak ortaya çıkan politikası vardı ki korku belasına, başına bir şey gelir belasına, ölmeyeyim, ben de cezaevine düşmeyeyim belasına halk sindi. Şimdi baskı ve terörle sindirilmişliği nasıl benimsemiye diye açıklayabilirsiniz? Bir milyon insan gözaltına alınmış, biz çekirdek aile değiliz aslında feodal bir toplumuz, her bir insanımızın 10 kişiyi etkilediğini düşünürsek 10 milyon eder. Sen ne diyorsun? 50 kişi asılmış. 20 ton kitap yakılmış. 400 bin kişi vatandaşlıktan çıkarılmış bir toplum bu. O sırada nüfus zaten 40 milyon. Kalmıyor yani. Baskı ve terörün eseri bir tahakküm döneminin bir sonucudur o süreç. Ve nitekim PKK biraz onu parçalayınca, Kürtler nasıl kitleleşti, Türkiye'de buna alternatif gelişmedi. Çünkü Türk devlet sistemi Kürt coğrafyasını unutmuştu 80 öncesinde. Türkiye'ye göre örgütlenmişti. Ciddi bir biçimde sindirdiler ve bastırdılar, bırakmadı bir şey her şeyi ezdi. Orda doğan bir boşluktu. Diyarbakır Cezaevinin yarattığı bir potansiyel vardı. Onu da iyi değerlendirdiler. Farklı şeyler ortaya çıktı işte. Demek ki sadece şeyle açıklanamaz. Bir de şöyle düşün, darbeyi niye benimsesin? Madem bu halk darbeyi benimsemişse, 12 Eylül darbesi iyi hoşsa, sessiz kalmışsa, niye Özal'ın sivil görüntülü hükümeti kazandı da Sunal kaybetti? Susmak şudur, bu halkın devlete ilgisi şöyledir; burada suni denge diye bir şey vardır, Türkiyede, bunu Mahir koydu, güzel koydu aslında.

Yani toplumun politik tepkileri bastırılmıştır devlet karşısında. Alternatif olamıyor, devlete karşı politik mücadeleyi tek başına yürütemiyor. Muhakkak bir öncüye ihtiyaç duyuyor. Ona rağmen savaştacak, savaşabileceğini gösterecek ve giderek ona inandığı, sürdürebileceğine her koşulda hayatta kalabileceğine, başına bir şey gelmeyeceğine inandığı oranda ayağa kalkıyor devlete karşı. Bir özgüveni kazanıyor ondan sonra. Ama bir kez özgüveni kazandı mı yenilmiyor bir daha. Kürtlerin yenilmediği gibi.

S.A.:Türk sosyalistler sağlayamadı mı?

C.C.:Onu sağlayamadı Türk sosyalistler. Çünkü Türk sosyalistleri kendi devletinden korkmadı. Şöyle korkmadı, ona karşı mücadele etti ama onun ruhunu kavrayamadı, kendisini yok edebileceğini, yaşatmayabileceğini anlayamadı. Bir nevi devleti sanki demokratikleştirmek istediler.

S.A.:Sizin çalışmanıza tekrar dönecek olursak, bunun öngördüğünüz sonuçları vardır, hala çalışma devam ediyor, çok fazla insanla görüşmeler yaptınız, uzun süre sürdü, bunun sonuçlarının öngördüğünüz nasıl verileri olacak? Toplumsal olarak nereye denk gelecek? Yani çalışmanızın devamında, sonuca varabildiğinizde ne öngörüyorsunuz?

C.C.:Biz bu çalışmayı 4 yıl önce başlattık. 4 yıl önce başlattığımızda Diyarbakır Cezaevi bu toplumun gündeminde değildi. Bugün bu toplumun gündeminde. Diyarbakır'ı herkes duyuyor, Kürtlerin başına ne getirildiğini duyuyor. Duymadı mı? Duydu. Ki çalışma daha başında. Peki, ne oldu, bu süreci nasıl etkiledi? Bu süreci şöyle etkiledi bence; Kürtlere çok şey yaşatıldı, hep Diyarbakır cezaevi örnek verildi. Kürtler çok kötü yaşadı, Diyarbakır Cezaevi. Dolayısıyla Kürtlerin direnişini bir meşru görme hali çıktı ortaya. Anlatabildim mi? Meşru görüldü yani. Kürtlerin başına gelmedik bırakılmadı, yani Kürtleri anlama politikası gelişti Türkiye'de. Bir de bu çalışmayı birçok aydın yürüttü. 50 civarında 60 civarında aydın yürüttü, Turgut Tarhanlı, Gencay Gürsoy falan. Bunlar belki Kürtlere karşı olumlu yaklaşıyorlardı, bütün ezilen halklara karşı olumlu yaklaşıyorlardı. Ama Kürtlerin başına ne geldiğini daha yakından kavradılar. Onlara daha çok sahip çıkma duygusunu geliştirdiler. Bir organik aydın tipi daha derinleşti Gramsci'nin söylediği. Ondan öte bir de Kürt tarafı var burda şimdi. Kürtler baktı Diyarbakır Cezaevi gündeme geliyor, niye geliyor, bu çalışmadan dolayı geliyor. Koca koca profesörler, öğretim üyeleri, televizyona melevizyona çıkan adamlar, geliyorlar köylerde bu çalışmayı yapıyorlar, yiyorlar, içiyorlar onlarla beraber. Aynı hayatı yaşıyorlar. Ve onlardan biri, "aa Türkiye'de insanlar varmış, bize sahip çıkan insanlar varmış, insanlık ölmemiş, Türklük de ölmemiş" Türklere bir güven duyma yani, bu espri gelişmeye başladı. Sonra devam edelim. Biz 78liler Kürt coğrafyasında ciddi biçimde örgütlendik bu çalışmanın üzerine. Hakkari'de, Van'da, Diyarbakır'da, şurda, burda.. ciddi bir şekilde örgütlendik. Ve işin garip tarafı, Kürt tarafı ile Türk tarafı Mersin'de 400 kişilik bir toplantı yaptı. 78liler Vakfı üzerinden iki halkı nasıl birleştirebiliriz, bunun tartışmasını yaptı. Bu birleştirme tartışmasını yapanlar Diyarbakır Cezaevi'ndeki 78lilerdi. Ordaki Kürtlerdi. Görüştüğümüz insanlardı. Bizatihi o vahşeti yaşayanlar, bizatihi Kürtler ile Türkler arasındaki yarılmanın birinci derece tarafı olan insanlar beraberliği savunmaya başladılar daha ciddi bir şekilde. Yine bu çalışmanın bir sonucuydu. Bu çalışmayı sempozyumlarla kamuoyuna anlattık, Diyarbakır'da, Ankara'da.

İstanbul'da da anlatacağız. Bunu bir rapor haline getirip, hükümete, Cumhurbaşkanlığı'na vereceğiz. Beraber soruşturma başladı Diyarbakır'da, 1000 kişi suç duyurusunda bulundu. Büyük ihtimalle mahkemeye dönüşecek, mahkemeye dönüşünce 5000 kişi gidip konuşacak orada, bir yıl iki yıl, başına ne geldi anlatacak bütün dünyaya. Uluslar arası vicdan sağır değil, duyarlar yani. Ne geldi başına anlatacak. Ve büyük ihtimalle bu 12 Eylül yargılamasına dönüşecektir yani. Ve Türkiye'de ilk defa geçmiş ciddi biçimde sorgulanmış olacak ve devlete yaratılan, devlet üzerindeki baskı sonucu 12 Eylül yargılamasının koşulları doğacaktır bu çalışmanın sonucunda. Tabi ki bu çalışmanın sonucunda sizin gibi, çalışmasını üniversiteye sunan - onlarca insan yaptı, üniversiteye bunu hazırladı – roman, Vedat Türkali hazırlıyor, bir başkası hazırlıyor, bunun romanları yapılacak, bunun tiyatrosu bunun sineması, bunun sergisi yapılıyor. Şu anda biz 15-20 ilde sergi hazırladık ve yaptık. Bunun sergisi hazırlanacak. Ve Türkiye'deki adalet boşluğu, Türkiye'deki yaşanmışlıklar, en çok ezilen, en çok yok edilen bir halkın gerçekliği üzerinden bütün dünyaya anlatılacak. Ve Türkiye'de bir adalet yolculuğuna çıkılacak. Ve Türkiye'de olmayan adalettir aslında, hukuktur. Hukuk kazanacak bu çalışmanın sonunda. Bundan daha büyük kazanç olur mu bu çalışmanın sonucunda?

S.A.: Ağzınıza sağlık, şimdi çok başka, özel bir soru sormak istiyorum. Bu kişilerin - ben de gördüğüm için söylüyorum - hepsi daha yeni anlatıyorlar, yani bu ilk anlatışları olan insanlar var. Bu hiç anlatılmamış, saklanmamışlar, dışarı çıkartılmamışlar. 12 Martta edebiyata olanların daha fazla yansıtıldığını görebiliyoruz, ama 12 Eylül'de bu yaşananların yansıtılmadığını, edebiyatta kendini dile getiremediklerini – ben edebiyat bakımından da incelediğim için söylüyorum – siz bunun söylenememiş olmasını, konuşulamamış olmasını neye bağlıyorsunuz?

C.C.: Şimdi sosyolojik bir anlayış da geliştirmemiz lazım orada. 12 Mart öncesi devrimcilerine baktığımızda, bunlar hep yukarı sınıftan, yukardan geliyorlar aslında. Eğitimli hepsi, mesela Mahir Çayan iyi bir ailenin çocuğu, Deniz Gezmiş eğitimli bir ailenin çocuğu. Ömer Ayna bir toprak sahibinin oğlu. Bir de o dönemde işte biraz daha küçük burjuva aydınlarının, Sevgi Soysal gibi insanların bu işe daha başka türlü destek vermesi falan var. Yukarı sınıflardan geliyorlar, yukarı sınıflardan gelen devrimciler hoş, yakışıklı görüntü kazandırıyorlar. Kamuoyu da şey değil o zaman, hala Kemalizmin o modernist etkileri var. İlerici olan şeye çok ters yaklaşmama eğilimi de var. Dünyada da eşitlik özgürlük, adalet, 68 kuşağı ve onun yarattığı hava. Hala bu topraklar fazla kararmamış. O topraklardan böyle parlak bir nesil çıkıyor yukarı sınıflardan gelen. Tabi hareket de yukarı sınıflardan gelince, burjuva aydınları da bu işe katılınca, dünyada da böyle bir eğilim olunca, devlet de dikkatli gidiyorlar. 71 geldiğinde dikkat et, köklere kadar inmediler. Üstü biçtiler, kaldı yani o. Çünkü yukarı sınıflara da vurmuşlardı zamanında. Ama bu arada bir şey oldu. Bütün ilerici düşünceler önce eğitimli kesimlerden gelir. Okuyun Fransız Devrimini, Voltaire'in fikirleri, J.J. Rousseu'nun fikirleridir. Yani sokaktaki adamın yarattığı fikirler değildir. İşçi sınıfının fikirleri, Marks'ın fikirleridir, yukarı sınıftan gelmiştir. Ama o insanların fikirleri ve yaşadıkları gibi halk da onları sevdi aslında. Bak işte üniversite mezunu, bizim için mücadele ediyor. Çünkü o zaman üniversite okumak çok

önemli bir şeydi yani. Halkın da bir sempatisi uyandı bununla birlikte. Tüm bu etkilerin arasında; bu fikirler toprağa yayıldı. Anadolu'ya, yoksullara yayıldı. Üstü biçince, kökler kaldı. Kökte yoksul çocuklardı, bizim gibi insanlar, ben küçük bir çocuğum yani, dil bilmem bir şey bilmem yani, eğitilmiş de değilim yani, biz nasıl yetişeceğiz ki, ekmek de, sokağa 6 yaşında su satmaya simit satmaya çıkmışız yani. Parayı eve az götürsek babamız bizi dövmüştür yani anne baba sevgisi mi görmüşüz yani, yoksuluz, yoksul aile çocuklarız. Fikirler olarak var olduk. Onları biçtiler ama yoksul aile çocuklarına, halka serpidi o fikirler ve 70ten sonra onlar boy verdi. Biz iyi dövüştük, iyi savaştık, iyi direniyordük üstümüze gelenlere karşı. Çok sahiciydik. Çok namuslu insanlardık. Ve çok da talepkardık çünkü bu düzen bize bir şey vermemişti. Ama söz sanatını bilmezdik. Kendimizi anlatamazdık yeterince. Bu soruyu niye sormuştunuz, ben unutmuyayım?

S.A.:Anlatılmamış olması, daha yeni anlatılıyor olması ve edebiyata yansımaması aslında...

C.C.:Böyle bir yapıyı düşün. Yani aşağıdan gelen sınıflar, tepkileri daha ilkel ama daha saf, derdini estetize edemiyor, söz sanatını kullanamıyor. Bir garip. Dövüyor, savaşıyor, direniyor, iyi niyetli. Nasıl anlatsın ki derdini yeterince? Şimdi orada sen anlatacaksın, sanatçı edebiyatçı anlatacak. Onlar da bizden korktular. Devlet çok korkuttu onları, 12 Mart'ta üzerine gitti, bizden korktular, gelmediler. Bizi şey gördüler, yamyam (güler) Zaten burjuva öyledir. Sınıfından kaynaklanan içgüdüsel nedenlerle, yoksulların çıkışını anlayamaz ve hor görür onu daima. Ve anlatamadılar, bizler de anlatamadık kendimizi.

Gelelim, 80 darbesi geldi. Bizi attı içeri. Ve darbe bizi anlattı topluma. Bunlar anarşist, bunlar terörist. Ve her şey susmuştu. Onların ilk atımlarının izi kaldı toplumda. Ve sonra bunu kimse temizlemeye kalkmadı. Bizi öyle toprağa gömmek istediler. 2000li yıllarda işte ayağa kalktık, biz yaşıyoruz.

Anlatanlar öyle anlattı ki, 80 sonrası yazarlara baktığımızda, örgütler yerle bir edilir, örgütteki mesela kadına olan bakış bile yerle bir edilir, aslında o dönemin başka bir koşulu var mıdır onu sormazlar ya da onlara ne oldu...

Kadınları anlattılar, aşkı bilmezlerdi. Niye bilmezlermiş? Yani şöyle düşünmüyor, bir günde 8 -10 tane arkadaşımız ölüyordu bizim. Aşka zaman mı vardı biz aşk yapmadık? Hatırlıyorum, kitap okumazlardı. Yahu çok okuyorduk ama bizim okuduklarımız “şu faşistleri nasıl yeneriz, faşizme karşı birleşik cepheyi nasıl kurarız, işçi sınıfını nasıl örgütleriz, toplumu nasıl bir araya getiririz” biz devrim kuşağıydık. Yani böyle meleklerin cinsiyetini tartışacak zamanımız yoktu ki. Yani toplumun gerçek sorunları ile ilgili biz ciddi biçimde okuyorduk. Ve biz toplumu örgütlemek durumunda olduğumuzdan dolayı halkın gelenekleriyle, halkın tarzıyla, halkın duruşuyla, halkın hassasiyetiyle doğrudan doğruya karşı karşıyaydık. Biz asla halkın yanında bir kadının elinden tutmazdık yani. Onun muhafazakar değerlerini karşımıza almazdık. Kadını sevmiyor değildik, severdik ama halk var karşımızda. Onu dikkate almalı. Türkiye’de ilk defa halk devrimcilerin dediğini 70lerde yaptı. Milyonlarla birlikte halk çıktı. Bizim annemiz babamız bizi adeta savaşa gönderir gibi, ellerini öptük ve çıktık sokağa. “Oğlum faşistler şuradan saldırıyor, git kes onların önünü”, “oğlum 3 tane devrimciyi öldürmüşler niye misilleme yapmıyorsunuz bak yoksa bir daha gelecekler” Yani bu halk solcuların dediğini, devrimcilerin dediğini ilk defa 70li

yıllarda yaptı. Mahirlerden Denizlerden kaynaklanan gelenek hala 70li yıllarda kendini devam ettirerek bu halka söz geçirdi. Ben mesela hatırlıyorum, 1973 seçimleri, Elazığ CHP'ye ben gitmişim. Milletvekili seçilecek, 17 yaşındayım ben, milletvekili ben seçileceğim mecbur CHPye. Benim babam da gelmiş. Karşımda oturmuş CHP il başkanı, o diyor Celalettin Bey, şu olsa nolur bu olsa nolur, ben de kızıyorum, o olacak bu olacak, o halkçı değil. O ara babam "noluyor" falan dedi, babası ya , babam ya. Babamı arkaya çektim. Baba dedim bak orası ev, burda benim sözüm geçer. (güler) Yani düşün 17 yaşında bir insan, 17 yaşında insanlar, ilk defa topluma sözü geçti ve halk bunların dediğini yaptı. İlk defa yaptı. Şimdi sen kalkıyorsun, milyonlarla harekete geçmiş bir toplum var. Bir toplum ne kadar politikleşmişse o kadar insanlaşmış demektir. İnsan politik hayvansa tabii. İlk defa bu toplum 70li yıllarda sağ ile sol ile politikleşti. İlk defa 70li yıllarda bu toplum kendi haklarına sahip çıkmaya çalıştı. Devlet Güvenlik Mahkemesi'ni yapamadılar, geri çekmek zorunda kaldılar. IMF kararlarını uygulayamadılar. Darbe ile uygulamak zorunda kaldılar. Grev hakkını ortadan kaldıramadılar. Darbe ile yapabildiler. Ve bu toplum yaptı bunu. Şimdi sen bunları görmeyip, yok terördü, yok aşkı bilmediler. Yok şunu yapmadılar, yok bunu yapmadılar, yani Beyoğlu'nun barlarında ya lüks ortamlarda bu tip konuşmalar bana ahlaki gelmiyor aslında.

S.A.:Ama edebiyatı da onlar oluşturdu, bugün bizim okuduğumuz her şeyi onlar yazdı.

C.C.:Ahmet Altan'ı herkes çok namuslu insan bilir. (Ama namussuzun tekidir.) Ama neden diyorum. Sudaki İz'i yazdı o, nasıl yazdı, bak sana söyleyeyim. Ben o dönem DEV-GENÇ başkanıydım. Şişli bölgesi o zaman bana bağlıydı. Şişli Siyasal vardı, İTÜ vardı. Gecekondu semtleri falan, bu bölgenin özel sorumlusuydum ben. Bizim Faruk Tokur diye bir arkadaşımız vardı, senle tanıştırdım, onla da konuşursun Ahmet Altan'ın maskesi için. Darbe gelmiş ben cezaevine düşmüşüm, Faruk askere gidiyor Kıbrıs'ta. Ahmet Altan da orda, Faruk diyor 70li yıllarda bir anarşi manarşi yaşandı, n'oldu ben bilmiyorum, hele bana biraz anlat. Şuna bak be, 70li yıllarda 5000 kişi ölmüş, milyonlar harekete geçmiş, darbe olmuş, bilmiyorum bana anlat. Şu sorumsuzuza bak sen. Neyse Faruk da anlatıyor. O Sudaki İz çıkıyor sonra. Faruk kitabı okuyor, diyor Ahmet Altan'a, "eşşoğlu eşek" diyor,ağır bir küfür ediyor "ben sana böyle mi anlattım", o da diyor ki ben sana haber gönderdim, gelip okuyaydın kitabın son halini, haberin bana gelmedi diyor Faruk. Yani bizim, öyle kötü yazmış ki bizi ve biz şişli bölgesi, bizim bölgeyi anlatmış, bizim hocamız Server Tanilli'ydi, bu Erdoğan Teziç bile bizim hocalarımızdan biriydi, Kıvanç Ertok'tu, Hasan Başakafaoğlu'ydu. Bizi çok iyi yetiştirdiler ve buranın en politik bölgesidir bu bölge. 30 tane il sorumlusu çıktı değişik siyasetlerde sırf bizim okullardan. Dünya kadar mühendis çıktı bu bölgeden, çok kaliteli bir bölgeydi burası. Bu bölgeyi rezil etti bıraktı o kitapta. O kitapta bu bölgeyi anlatır. Ve yalan yazdı. Ve ben sorgundayken, cezaevindeyken subayın biri geldi bu kitabı benim önüme attı, benim bölgeni buymuş al işte dedi. Ve bunları bunlar yazdı işte, Latife Tekin yazdı. Eylülüsttir onlar işte. Eylülüst romancıları onlar. Ve o dönemde bir kuşağın yok edilmesini, her şeyi bırakın Allah aşkına dininiz imanınız yok mu sizin ya, biz cezaevindeyiz, cezaevine atılmışız, savunmak durumunda değiliz kendimizi, her

gün işkence görüyoruz davamızı inkar edelim diye, itirafçı olalım, lanetli insanlar olalım diye. Bunları yapıyorlar her gün bize, niye aleyhimize romanlar yazıyorsunuz?

Kültür böyle değişti.

12 Eylül kültürü, 12 Eylül romancıları. Önce onları mahkum etmek lazım. Ben ona Eylülüst romancılar diyorum.

S.A.:Yalçın Küçük küfür romanları der onlara, 1984 yılında.

C.C.:İyi demiş. Yalçın onu şundan yazdı, biz 1984 yılında aynı cezaevindeydik. O biraz bizim etkimizle yazdı onu. 83te Sultanahmet cezaevinde Yalçın küçük bizim üst katımızda kalırdı ve ben günlük görüşürdüm onunla. Sonra ulusalcı oldu bilmem ne oldu.

S.A.:Son olarak, hafıza, hatırlamak, yani genel olarak yaptığımız şey bu, insanların anılarını yeniden ortaya çıkarıyorsunuz. Dediniz ya en başta, bugünün tarihini onlar oluşturuyor. Bu tanıklım meselesi ne kadar önemlidir tarih için ya da daha sonraya kalması için mesela işte hukuk bundan nasıl beslenir, edebiyat bundan nasıl beslenir?

C.C.:Yani en devrimci olan şey “gerçek” değil mi? Gerçeğin kendisi değil mi? Yalansız dolansız gerçek. Hakikat. Bence odur. Hakikat ortaya olduğu gibi konulursa bütün yalanlar bertaraf olur. Değil mi, olmaz mı? Hukuk daha doğru temeller üzerinden beslenmez mi? Edebiyat daha doğru temeller üzerinden beslenmez mi? Gerçek derken gerçeğin bir yığın aracı vardır, işte sözlü tarih bir araçtır, yüzleşme bir araçtır, röportaj, söyleşi bir araçtır, yaşanmış bir olayla ilgili bilgi ve belge bir araçtır. Ama ne yapıp yapıp bir şey nasıl yaşanmışsa, nasıl gelişmişse bütün boyutlarıyla gerçeği ortaya koymak gerekir. Yalanın tek ilacı, sahteliğin tek ilacı, toplumu manipüle etmeyi engellemenin tek ilacı gerçektir. En devrimci olan şey de gerçektir. Bu Türkiye’de çok gerekli, çünkü Türkiye şu anda yalanlar üzerine kurulmuş bir ülkedir. Bu ülkede komünist komünist değil, bu benim görüşüm, faşist faşist değil, bilim adamı bilim adamı değil, sosyolog sosyolog değil, psikolog psikolog değil, herkes rol yapıyor bu ülkede. Ha bir de gerçek var. Tabii ki de doğru insanlar var, onlar lokal kalıyor, genel eğilimleri ben söylüyorum. Öyleyse bizim gerçeğe ihtiyacımız var, hakikate ihtiyacımız var. Hakikati anlatmanın bir parçası olarak bu yaşanmışlıklar, ha bunları da gözden geçirmek gerekir, 30 yıl önceki bir olayı bir mağduriyet travması üzerinden anlatıyor değil mi, bunu da gözden geçireceksin. Dolayısıyla doğrulatacağın birbirine. Ama hakikati bulacaksın. Bir de başka bir şey var. Türkiye toplumu tarihi çok kesintili bir toplumdur. Bir toplumsal hareket çıkmıştır, tasfiye edilmiştir. Yeni kuşaklar geçmişi öğrenmeden, belki de bilmeden, atalarının tarihine karşı kılıç kuşanarak yetişmişlerdir. Bir toplumsal hareket daha çıkmıştır o da tasfiye edilmiştir. Bir toplumsal hareket daha çıkmıştır o da tasfiye edilmiştir. Yani ne zaman bir toplumsal hareket çıkmışsa, devlet onun ihtiyaçlarını karşılamamıştır, çözmemiştir, tasfiye etmiştir. Sorunları kilimin altına atmıştır. Dolayısıyla bir önceki kuşak da yani tasfiye edilen kuşak, bir önceki kuşağı bilmeden yetişmiştir, tasfiye olmuştur. Ve inişli çıkışlı kesintilerle bugüne kadar gelmiştir. Ve her tasfiye olduğunda iradesini bugüne kadar kaybetmiştir. Daha çok hadım olmuştur. Daha çok özgüvenini kaybetmiştir. Ve kullaşmıştır giderek. Modern kul. Ve geçmişten kopmuştur. Bugün Türkiye’nin 100 yıllık şirketleri var

ama 100 yıllık siyasi partileri yok. Geçmiş nasıl yaşandı, insanlık hangi badirelerden geldi, nereden geldik nereye gidiyoruz, bunun bir bilimsel izahını yapma imkanımız yok. Öyleyse tarihi bütünlüklü kavrayabilmek, deneyi tecrübenin sürekliliğini sentezleyebilmek, dünle bugün arasında ilişki kurabilmek ve geleceğe daha doğru ulaşabilmemiz için bizim gerçeğe ve hakikate ihtiyacımız var. Diyarbakır Cezaevi de hakikat arayışının bir parçasıdır.
S.A.:Çok teşekkür ederim.

DUT AĞACI KOLEKTİFİ İLE GÖRÜŞME

GÖRÜŞME YAPILANLAR : ERCAN AKTAŞ VE ZEYNEP GÜZEL

TARİH: 11.08.2011

YER: DUT AĞACI KOLEKTİFİ, TALİMHANE/ BEYOĞLU

GÖRÜŞMEYİ YAPAN: SELİN AKSOY

Dut Ağacı Kolektifi olarak yaptığınız çalışmalardan biri sözlü tarih. Sözlü tarih çalışmalarını özellikle Türkiye’de nasıl bir sonuca ulaşmayı hedefliyorsunuz? Aslında sözlü tarih çalışmasını niye yapıyorsunuz?

E.A.: Dutağacının üç tane temel çalışma alanı var. Bunlardan bir tanesi bilim-toplumsal üzerine yürüttüğümüz çalışmalar, atölyeler, zaman zaman forum panel tarzı da, çok geniş yapmasak da bu tür gündemlerimiz de oldu. Birincisi bu. İkincisi Türkiye toplumsal-sosyal dönüşüm sorunlarına yakın duruyoruz, onlara ilişkin çeşitli çalışmalarda, platformlarda yer alıyoruz. Daha önce İstanbul Toplumsal Dönüşüm Platformu vardı, onun çalışmalarına katılmıştık. Onun devamında Barış İçin Vicdani Ret Platformu var, onun çalışmaları halen devam ediyor, onun içerisindeyiz. Yakın zamanda tekrardan Hakikatleri Araştırma Komisyonu var, onun içerisinde yer alıyoruz. Diğer tarafta İstanbul Demokratik Kent Konseyi. Yani toplumun bir parçası, hayatı ilgilendiren noktalarda pratik olarak da işin içerisinde, kolektif olarak da yer almayı düşünüyoruz. Üçüncü çalışmamızda Sözlü Tarih. Neden sözlü tarih? İtirazımız var aslında, yani Türkiye’den doğru tarih yazımına hem sosyal yapıların oluşturulma/kurulma biçimine, devletin sistematiğine itirazımız var. Bunu kendi çapımızda nasıl yapabiliriz? İşte 2004lerde 2005lerde yaptığımız tartışmalarda, itirazımıza dair yöntemimiz ne olabilir, nasıl itirazlarımızı somut işe dönüştürebiliriz, o dönemde yaptığımız tartışmalarda sözlü tarih bu konuda bize gerekli olan malzemeyi sunabilir dedik ve o şekilde başladık. Çünkü yaşadığımız toplumda yüzleşilmemiş, hesapları yapılmamış çok ciddi bir sorun var ve kendimizi de bunun bir parçası olarak görüyoruz, bir parçasıyız zaten. Ve bu sorunlar yakıcı ve sözlü tarih de bu anlamda belki bize bir alan açabilir. Kendi sözümüzü söyleyebileceğimiz bir alan açabilir. Ve kendimizle birlikte süreci yaşayan insanlar, bir fiil sürecin öznesi olan insanlar, onlarla birlikte sözümüzü birleştirebiliriz. Onların görünür kılınması durumu sağlanabilir. Hem sözümüz birleşecek ve bu öngördüğümüz bazı sorunlara dokunabileceğimiz gibi bir yaklaşımımız var. Mesela o kapsamda yaptığımız en geniş çalışma “Savaşın Tanıkları” adlı çalışmaydı. İstanbul, Diyarbakır, Urfa, Van vs. onlarca arkadaşın,

bir çok grubun katıldığı bir çalışmaydı. Bizim orda da yapmaya çalıştığımız bu süreci yaşayan insanları doğrudan itfa edecek şeyler paylaşmak ve bizim varsa söyleyeceklerimiz onları birleştirmek. Bu anlamda sözlü tarih yöntemini sözümüzü söyleyebileceğimiz bir alan olarak düşünüyoruz, bir yöntem olarak görüyoruz.

S.A.: Sözlü tarihin çıkış noktasında da sesi kısılanların, sözü söylenmeyenlerin sesi olmak, sessizleştirilenlerin sesi olmak vardır. Burada da sizin incelediğiniz insanlarda böyle bir ortak noktayı söyleyebiliriz. Yani “Savaşın Tanıkları”nda da öyle, “12 Eylül”de de öyle diyebilir miyiz? Bundan sonra yapacağınız çalışmalarda da sözlü tarih görüşmecileri/katılımcıları nasıl olacak? Yani sesi kısılanlar var ama nerde sesi kısılanlar diye bir soru da var aslında. Örneğin “Savaşın Tanıkları”nda sesi kısılan neydi? 12 Eylül’e geleceğiz ama “Savaşın Tanıkları”ndaki amaç neydi? Sesi kısılmış olmak ya da sözü söylenmemiş olmak anlamında sizi sözlü tarihe yönelten neydi?

E.A.: Mesela “Savaşın Tanıkları” çalışmasında her gün gördüğümüzü düşündüğümüz bir şey aslında. Her gün ekranlarda bize sunulan bir şey. Medyada, yazılı basında sürekli gördüğümüz bir şey bir taraftan. Ama dönüp baktığımızda o gözlerle, yaşanılanın şeyin olmadığını biliyorsunuz, bir süre sonra ayırdına varıyorsunuz. Bana gösterilen gerçeğin kendisi değil. Çoklukla bir duvar aslında, bir perdeleme oluşturuyor. Bizler de yani muhalif insanlarız. Çok da sürecin dışında değiliz ama çalışma başladığında şunu gördük, bizler bile aslında kendimize başka başka şeyler kurmuşuz. Başka başka şeyler üzerinden anlatmışız, birebir konuştuğumuz insanlardan çok apayrı şeyler dinliyorsunuz.

Z.G.: Her şeyden önce zaten sözlü tarih çalışmasına başlamak demek, bir merak var yani her şeyi yönlendiren bir merak var. İlgili insanlarız, belli bir şekilde parçası olduğumuzu düşündüğümüz bir dönem veya hemen ardından yetiştiğimiz bir dönem var. İçinde yaşadığımız ama aynı mekanı paylaşmadığımız, doğuda batıda olmak vs. gibi veya 12 Eylül’ün hemen ardından doğmak veya çocuk olmak o sırada gibi. İçinde bulunduğumuz ve muhalif de kalarak içinde nefes aldığımız bir ortam var ve onunla ilgili bir görüşümüz var ama daha fazlasını öğrenmek için de bir merak duyuyoruz. O noktada gidip bir insanla bu dönem hakkında kendine göre bir fikri, bir yaşantısı olduğunu bildiğimiz bir insana gidip onu dinlemek, bizi varsaydığımız, bildiğimiz, düşündüğümüz şeyleri yeniden sorgulamamızın yolunu açıyor aslında. Her ne kadar muhalif olsam da, ben biliyorum senin ne anlatacağını, sana o yüzden geldim hissiyle gitse de insan, aslında o merak ve biraz da açık olmak belki ilk seferinde değil ama ikinci görüşmede veyahut da alıp eline okuduğunda o kişinin söylediklerini, yeni şeyler açıyor. Yani aslında bu konu hakkında yazılmamış, düşünülmemiş, tarih yazımının belli kriterlerinin dışında kalan hem sessizleştirilmiş ama sessizlerin de sessizleştirdiği aslında şeylere doğru bir açılım yaratıyor sanki. Çünkü asıl sözlü tarih çalışmaları her ne kadar yeni olsa da, bir yandan da sözlü tarih anlatıcıları da oluşmaya başladı. Yani aslında bir konu hakkında hep akla gelen, gidip dinlenecek bir takım insanlar bir takım kavramlar belirlenmiş. Bunu da bu süreçte fark etme imkanımız oldu. Yine bu kişiler dinlenebilir ama bu kişilerin bu anlatageldiği şeyleri kırıp yeni şeyler de dinlenebilir. Yani bunun da yolunu açan bir süreç oluyor sanki sözlü tarih. Artı daha da sessizlerin içinde sessiz kimselere

ulaşmanın ve bunu düşünmenin yolu oluyor sanki bu çalışmalar. Gidip insanlarla tanışmak, dinlemek, dinledikçe gelip geri düşünmek, düşünüp bildiğimizi zannettiğimiz şeyleri sorgulamak, yeniden sorularla onlara gitmek ve belki de hani “ben anlatmayayım bilmem ne abi anlatsın” derken bile bir kadının veya hatta kendini eğitimsiz gören bir kişinin – zoraki değil ama – üzerine gitmek. Niye o kişi anlatmasın noktasında birazcık daha enteresan şeyler oluyor gibime geliyor. Sözlü tarihin en büyük imkanı sanırım bu. Kendi içinde yarattığı taşları da değiştiren bir yanı var sanki. O yüzden sözlü tarih çalışması.

E.A.: Her bir görüşmede, yaptığın her bir mülakatta senden bir şeyler kırıldığını görüyorsun. Karşıdaki insandan sana olan iletişimi ve güven ilişkisi – bir yerde bir güven ilişkisi oluşuyor – ve onun kendisini anlatırken nasıl bir dünya kurduğunu ve neye dokunduğunu hissedebiliyorsun. O insan yaptığı anlatıyla söylediği şeylerle bir şeye müdahale ettiğini görüyor. Bir şeyin değişimini ve yeni bir şeyin kurulmasını görüyor. Kendisinin etkin olduğunu görüyor. Bazen bize bu konuda çok şeyler de yüklendiğini düşünüyorum. Sanki sen başka bir sürü şey yapabileceymişsin gibi. Şu hissiyatı önemsiyorum, değerli geliyor bana. O insan bir şeyin ayırına varıyor, kendisi dokunarak, kendisi anlatarak, hikayesini kendisi kurarak neye dokunduğunu görüyorsun ve onun heyecanını onunla birlikte yaşıyorsun. Belki onun beklentisi oranında bir değişime bizler araç olamıyoruz ya da birlikte bir şeyi dönüştüremiyoruz ama o insan onu görüyor. İçinde kendisini görüyor. Ve şöyle bir şey, biz sokağa yakın duran bireyleriz, bir yapıyız, ayağımız hep sokakta. Sokakta olduğumuz, birlikte olduğumuz alanlarda, başka alanlarda da biz birlikteyiz. Birçok etkinlikte, eylemlerde birlikteyiz. Ama ordaki iletişimimiz, paylaşımımız farklı. Ama onunla birlikte oturduğunda, böyle bir şeyi birlikte yapmaya başladığında, ben kendimde çok şeyin kırıldığını, Cemil Çakır görüşmesi - yani 2 yıl geçti üzerinden ve ben bugün son bölümünü tamamladım – yani dehşetle bazı şeyleri yeniden yeniden görmeye başlıyorsunuz. O dönem sola ilişki yaptığı yorumlar mesela. Bugün ben genel olarak muhaliflerin çok da görmek istemediği bir şeyi orada görüyorsun. Bu sana ciddi bir heyecan veriyor. Bir şeye dokunabildiğini görüyorsun. Tabi o insan anlatırken onu yaşıyor ve karşısındaki kişiyle çok yoğun bir iletişim var.

S.A.: Dili oluyorsunuz, az önceki sorumluluk o belki. Çünkü hiç söyleyemediğini sende söylüyor, sana söylüyor. Sen de onun dışarıya açılan dili gibi oluyorsun. Bence de bunun sorumluluğu biraz ağır sözlü tarih çalışması yapanlar için.

Z.G.: Hem öyle bir yanı var hem de bir yandan aslına şey, o kişinin dili olmaksızın da birazcık şey yapmak lazım, öyle de bir şey, öyle bir misyon çok geliştirmemek lazım. Belli bir noktada, en verimli zamanı bence karşılıklı şeyin, yani ben burada neden senin karşına geldim, sen bana kimsin ne anlatıyorsun noktasının bulanıklaştığı yani onun kırıldığı, senin de dediğin “an”lar aslında önemli oluyor. Çünkü iki saatlik veya çarpı beş – iki saatlik bir görüşme sonucu bir şey olmuyor. Yani o bir şey başlatan bir şey sadece. Konuşmaya başlamak bir şeyin başlangıcı. Hemen o anda tercüme olmuyor, hemen o anda sessizliği kırılmıyor, hemen o anda benim sessizliğim sona ermiyor, hemen o anda biz o anlatılanın ne demek olduğunu anlamıyoruz. İşte bu aslında bir şeyin başlangıcı. Biraz zaman tanınması gereken bir ilişki ve içinde birlikte dönüşülen bir zaman dilimi haline geliyor. O yüzden en çok görüşmeleri yapmak bir yandan zor ama

öte yandan onları nasıl – o sorumluluk belki orda gündeme geliyor – onları nasıl şimdi kitaplaştıracamız? Onları nasıl sözlere... deşifre etmek bile aslında bir kıyım yani o anlamda, çünkü o anlarda o kişinin sesinin titremesi, senin önünde canlı kanlı yani bütün varlığıyla seni de katarak, bir şeyden, eğer öyle bir görüşme oluyorsa yani, olmuyorsa da bir sürü şey söylüyor. Dolayısıyla bunun nasıl yorumlanacağı, ama yorumlanırken de anın sezgisini nasıl düz kağıda taşıyabileceğimiz – neyse o mecramız, ifade edeceğimiz – taşıyabileceğimiz sorusu galiba en büyük sorumluluk alanı. Orda da çok şey olmak gerekiyor, çok boyutlu düşünmek, bir kişiye konsantre olurken aslında diğer bütün anlam dünyasını, o kişinin içinde bulunduğu tarihi, onun arkadaşlarını, ona tam zıt konuşan kişinin ne dediğini falan ve senin bugünkü konumunu aynı anda bir şekilde programatize etmek gerekiyor. Çok da kafayı karıştırmadan bir yandan ama. Büyük sorumluluk kısmı bu. O yüzden bir grup olarak çalışmak, kolektif olmak bence bu noktada en iyi çözümlerden biri. Çünkü biz burada hepimiz farklı ilgileri – ortaklaştığımız şeyler dışında – farklı (tırnak içinde) “geçmişler”den gelen farklı ilgi alanları olan, farklı işlerde çalışan insanlarız. Ve hepimizin taşıdığı bir şey var. Dolayısıyla da bir görüşmeye de, görüşmenin sonrasında bu görüşmenin ne anlama geldiğine dair de hepimizin taşıdığı bir perspektif var. Bir şey taşıyoruz falan. Galiba onlar da önemli yani görüşme anının yoğunluğunun ötesinde, onun dışına taşan, anı da aşan bir zaman açılımı oluyor. Geçmişe ve geleceğe doğru gibi bir şey gibi geliyor bana.

12 Eylül çalışmanıza gelirse, onu nasıl örgütlediniz? Nasıl başladı, yöntemsel olarak nasıl çalıştınız? Mesela nasıl insanları buldunuz, o insanlar neden o insanlardı? Çalışmanızdaki “soru” neydi, başlangıçtaki “soru” bunu yapmaya iten – sözlü tarihin sorusu anlamında- ? Daha sonra bunun sonuçlarına geleceğim ama öncelikle bu çalışmayı nasıl örgütlediğinizi ve neden yaptığınızı sormak isterim.

Z.G.: Ercan süreci daha iyi aktarır ama benim sadece eklemek istediğim, nasıl başladığı sorusu o kadar da profesyonel değil, merak yani. Bir dert var ortak paylaştığımız; 12 Eylül ve onu da aşan bugüne dair gelen. 12 Eylül’ün belirlediği ama 12 Eylül’ün koşullarını da oluşturan, içinde yaşadığımız bu ülkeye dair bir takım dertlerimiz var. Onun bugününün içinde bizim 12 Eylül’e dair bir şeyler, bir dert olduğu için, onu biraz daha kazımak gerek, anlamak gerektiği ancak o şekilde bugünümüzü biraz daha anlayacağımız ve yani bir şeyler yapabileceğimizi düşündüğümüz noktada buluştuk gibime geliyor. Ve merak en büyük başlangıç noktasıydı. Fakat onun sonrasında birazcık el yordamıyla geri kalanları hallettik yani ki süreci Ercan anlatabilir.

E.A.: Hayatımıza baktığımızda, nasıl bir hayat yaşamak istiyoruz noktasında bir şeyler düşündüğümüzde, bizi bağlayan kurumlardan birisi de 12 Eylül var. Bu meselenin bir parçasıyız bir yerde. Çok da uzağında değiliz. Bazı şeylerin yoluna girmesi için toplumsal değişim, toplumsal bir yüzleşme, geriye dönük bazı şeylerin hesabının sorulabilir olması gerekiyor. Şimdi bu konuda, en yakın tarih 12 Eylül meselesi, nasıl başlamıştı, biraz muhalif bir yerde duruyorsun, sistemle çatışmaların var, sorunların var yani kendine dayalı bir alan kurmaya çalışırken, dokunmak istediğin şeylere baktığında, takıldığın bir yer. Mesela ayağına bir taş gibi, takılıyorsun. Nasıl ki “Savaşın Tanıkları” çalışması bizim için öyle bir şey idiyse, 2 yıl oldu. Yani bizler buradan doğru bir şeyler söyleyebilir miyiz

tartışması oldu. 12 Eylül de taş gibi yani birçok defa görmeden bazen görerek takıldığımız bir şey. Ve bu toplumda bazı şeylerin kendi yoluna girmesi açısından bir yüzleşmenin sağlanması gerekiyor. Ya da şöyle bir durum da var. Bazen çok konuşulan konular, çok söylenen konular vardır. Bu konulardan birisi 12 Eylül, ona ilişkin çok çok şeylerle karşılaşıyoruz vs. konuşuyoruz, dinliyoruz. Böyle bir şey oluşmuş, herkes de böyle belirli bir algı var ama onun yetmediğini düşündük biraz. Mesela daha çok ilk dönemler Serhat vardı, ben vardım o dönem Pınar falan vardı. Yaptığımız tartışmalarda neyi çalışabiliriz, onlar da şey demişti 12 Eylül olsun. Çünkü dedim ya ayağımızın önündeki taş olarak biraz değerlendiriyoruz. Onu tartışılması gereken, değişmesi gereken bir mesele olarak görüyoruz. Bu bağlamda 12 Eylül dedik, neden “12 Öyküde 12 Eylül” dedik, şöyle aslında, onlarca yüzlerce görüşmeler de yapabiliriz, “Savaşın Tanıkları” çalışmasında öyle bir şey yaptık, o da bir yöntemdir. Fakat biz biraz daha durduğumuz yerden, biraz daha kendi imkanlarımızla ne kadarını gerçekleştirebiliriz dedik. Daha çarpıcı olabilir diye, “12 Öyküde 12 Eylül” diye bir ifade kullandık. Onun da altını doldurmaya çalışıyoruz. Sürece öyle başlamıştık.

Katılımcıların profilleri farklı mıydı? 12 tane (ya da 10 tane) olmasının sebebi birinin kadın olması, birinin genç olması gibi farklar var mıydı?

Z.G.: Bir de aslında şeyi de söylemek lazım, kadın ve çocuk öyküleri diye girişip... yani 12 Eylül konusuyla halleşirken bir yandan bu konu aldı başını gidiyor. Mesela şimdi çok daha fazla adı geçiyor bir şekilde falan ama 5-6-7 seneye doğru ama orda bir bölge var fazla ellenmemiş, bir takım sol grupların hep gündeminde ama o da ne kadar yani zaten. Birazcık ezberlenmiş şekilde olan, biz bir yandan bir takım toplumsal duyarlılık ekiplerinin dokunmaya çalıştığı yerden bir atılım oldu. Zaten hafıza meselesi de, yüzleşme, hafıza, hesaplaşma oluşumları da bir yandan artarken 12 Eylül’ün konuşulurluğu da artar gibi oldu. Bir sürü çalışma da yapılıyor bir yandan, bir yandan 80ler boyutu da yazılıyor, sen de bakıyorsun zaten, hikayeler öyküler vs. ama ilk benim hatırladığım – ben bir süre sonra dahil oldum – sizin tartışmalarınızın bana aktarıldığı şekliyle, birazcık bütün bu sessizliğin içinde iyicene sessiz kalmış belki kadın ve çocuk hikayelerinin bahsi geçebilir ve sözlü tarih yapılabilir. Çünkü oturup kitap yazmak, bilmem ne yapmak hep bir iktidar işi, demek ki onun dışında kalan bir takım insanlar da olabilir. 12 Eylül’ü çocuk olarak geçirmek, 12 Eylül’ü kadın olarak geçirmek, perspektifini anlamak gibi bir dertle ilk şey yapıldı. Ama yani bütün görüşmeler de ona göre oldu yani zaten.

E.A.: O dönemde biz okumalar da yapmıştık, biraz bakmıştık neler var diye. Kadınlar, kadın hikayeleri azdı. Daha sonrasında bu konuya ilişkin başka çalışmalar yapıldı. Biz başladığımız süreçte, demek başkaları da aynı konuyu görmüşler, onlar da çalışmaya başladı. Çünkü sonrasında başka ürünler de açığa çıktı. Şöyle bir algı var 12 Eylül dendiğinde ilk, benim de çalışmaya başladığımda, ya bir işkence anlatısı var, o işkence anlatıları daha çok biz erkek hikayelerinde okudum, mesela Diyarbakır’da erkek hikayelerinde okudum, Mamak’ta Metris’te erkek hikayelerinde okudum. Ama kadınların o konulardaki anlatıları çok sınırlıydı. Ve biz tanışmaya başladığımızda, insanlarla konuşmaya başladığımızda, nedenini de anlamaya başladık. Onun da tercihi bir şey olduğunu,

özellikle sol yapılarda, kadınların o konuda daha farklı bir tavır geliştirdiklerini, bazı şeyleri anlatmadıklarını gördük. Bu yüzden kadın hikayeleri öncelikli, onunla birlikte süreci çocuk olarak karşılayanlar, ve şöyle birşey dedik, bu sadece cezaevi hikayeleri olmasın, bir biçimde 12 Eylül'ü karşılayanlar, cezaevinde karşılayanlar, dışarda karşılayanlar...

Z.G.: Yani eşinin dostunun üzerinden, çocuğunun üzerinden, babası üzerinden, neyse işte şey yapıyorum tamamen yani çünkü – pardon lafını unutma da – yani şey bu bana senin dediğin gibi şeyi hatırlattı, bu çok önemli, bir yandan şiddet hikayeleri ama bu işkence, hep bir mağduriyet zorunluluğu, yaşanan acıların kıyaslanması, en çok acıyı çekenin hikayeyi anlatabilir olması gibi bir dominasyon da vardı sanki, halen de vardır. Birazcık da bunun kırılmaya başladığı bir döneme denk gelirken, bizim için bunu çeşitlendirmek anlamlı oldu, çünkü 12 Eylül sadece işkence görenin, sadece hapse girenin, ki bunların henüz halleşilmediği çok açık bir yandan ama bu daha toplu, büyük ölçekli, dediğimiz gibi, solunan havayı etkileyen bir şey. Dolayısıyla bunun içinde bir sürü farklı insan var, biraz merak derken, buna da bağlanıyor çünkü atmosferi hatırlamak, yaşamak, geri döndürmek, nasıl bir şeydi diye birazcık ortaya koyabilme derdi de vardı. O yüzden de farklı hikayelere yönelindi, sadece kadın ya da çocuk değil, Ercan'ın da dediği gibi 12 Eylül'ü cezaevinde yaşayan, sol bir örgütte olan, olmayan, dışında kalmış, birdenbire nasıl girdiğini bilmeden içinde bulunmuş falan veyahut da eşcinsel olduğu için bir şekilde farklı deneyimlemiş veya falan filan. Ama çok da nokta atışı kriterler de belirlemedik bir tane şundan olsun bir tane bundan olsun. İster istemez bir çalışma yapılırken bunlar yapılıyor. Şeyi dert ettik kaç yaşındaydı acaba, çocuğa giriyor mu, girmiyor mu? Ama bir noktadan sonra bunun bu kadar da önemli olmadığı sonucuna vardık. Çünkü hayat hikayesi denen şey sana sadece “gittin ve 12 Eylül dinliyorsun” değil. O kişi sana ilkokulda yaşadığı bir şeyi anlatıyor ya da onun bütün bu toplumla veya doğrudan 12 Eylül ile ilişkili olmasına gerek yok. Ama onun hayat hikayesi sana başka bir katılım sağlıyor. Biraz bunların farkına vardık aslında biz.

E.A.: Mesela şöyle bir şey vardı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden iki tane insanla mülakat yaptık. Bunlardan biri Mine Nazarı, o dönemi militan olarak yaşayanlardan birisidir. Militan olmanın kriterleri, mesela kadın olmanın da militan olma kriterleri var, mesela erkek gibi giyineceksin, mavi parka giyineceksin. Mine Nazarı böyle bir kadındır. Bir de o dönem orda okuyan Keriman Baha ile mülakat yaptık. Keriman Baha da yine aynı dönemde aynı koridorda yaşayan bir insan. Keriman Baha şöyle diyor; “bizim koridorda çatışma oldu ve bir tane ülkücü birisi vuruldu. Yani biz sürecin dışındaydık. Ama devrimcilerin iyi bir şey yaptığını, sosyalistlerin iyi bir şey istediklerini biliyordum. Bazı okumalara falan katılıyordum ama hiçbir zaman bir örgüte ait olamadım. Ve onların kadınlarını görüyordum, onlar çok erkek gibiydiler, doğru bulmuyordum” diyor. Şimdi burda Mine Nazar'ın durduğu yerden bakabilme, onun durduğu yerden dokunabilme imkanımız oluyor. Diğer yandan Keriman Baha'dan doğru bakabilme imkanımız oluyor. Ve her iki hikaye aynı zamanda, aynı dilimde, mekan aynı zaman aynı. Ve nasıl baktıklarını görüyoruz. Bu bizim için dehşet bir şey oluyor, öğretici bir şey oluyor. Bizim değişim ve dönüşümümüze ciddi katkısı oluyor.

Z.G.: Çünkü bu anlatıların çoğu sol tarafından sahiplenilmiş bir yandan. Şimdi sola karşı değil ama şimdi solun da sıkıştığı, 12 Eylül üzerinden atamadığını düşündüğümüz, hala içinde bulunduğumuz bir yanı var. Bu hikayelerin dışındaki kimselere alan yok bir yandan. Tamam çok da acımak gerekmiyor, illa bir faşiste aynı... ki dinleriz, dinledik ama bu çalışmanın kapsamı değil... gerekmiyor. Ama yine de yani o şeyi kurmak yani, o neyin anlatılması gerektiğini belirleyen şeylerin de biraz dışına çıkmaya çalıştık gibime geliyor.

S.A.: Şimdi burda başka bir şey aklıma geldiği için soracağım; yüzleşme dedin ya, 12 Eylül ile hep “hesaplaşılır”, “12 Eylül ile hesaplaşma” üzerinden hep bir şeyler konuşuruz. Bu normal, kelime üzerine pek takılmayacağım ama “hesaplaşma”da hep bir “mağdurluk” vardır. Mağduriyet üzerinden hep düşman devlet erkani, orduyu hep bunun üzerinden kurarız. Benim “yüzleşme”de aklıma şu geldi. Mesela Şükrü Argın şöyle diyor; “toplum mecazen de olsa 12 Eylül’ü desteklemiştir” diyor. 12 Eylül’de bir ferahlama yaşanmıştır, diyor. Aslında sizin görüşmelerinizde, özellikle yaşamayanlarda, dış dünyada böyle bir şey fark ettiniz mi? Hepsinin eşi dostu girdi ama yine de bir rahatlama oldu diyebilecek durumlar oldu mu, mesela “yüzleşme” bu anlamda böyle okunabilir mi? Toplumun hala 12 Eylül’ü konuşmayarak bunu hep öteleyerek desteklemesi mümkün müdür? Ya da yüzleşme böyle okunabilir mi? Yüzleşme başlığında bunu düşünebilirsiniz siz. Bence bu anlamda toplumun kendisiyle de yüzleşmesi olmalı.

Z.G.: Analiz sürecinde bu tür şeylerden bahsedilebilir ama görüşmelerde bilmiyorum direkt bir gönderme...

E.A.: Aslında şöyle bir şey var, bize “benim 12 Eylül’üm yoktur” diyen bir insan oldu. Çünkü dedi, 12 Eylül gelmeden 79’da bize dair o süreç başlatılmıştı. Şunu gördük örgüt içersinde olan yapılar 78, 79lardan itibaren olan bir şey. 78 Maraş Katliamı ondan sonra olağan üstü hal ile birlikte. Zaten devlet onların üzerine bütün şiddetiyle gidiyor, gözaltılar, işkenceler... Örgütlerin yani özellikle aktif bir şekilde silahlı mücadele yürüten örgütlerin hemen hepsi 12 Eylül darbesi öncesi alınmışlar. Yani onların 12 Eylül’ü yok zaten.

Z.G.: Onun dediği şey birazcık da, toplum bir şekilde ferahlamıştır tezi var, şöyle bir tez de var ya hani, kardeş kavgasına son verme lafiyla geldi zaten ordu. Onun aslında birilerinin içine su serptiği, birazcık duruldu ortam diye toplumun daha geneli, solcuların da dışındaki insanlar için...

S.A.: Hem öyle hem de onun dışında solcuların yazmaması, edebiyatın suskun kalması, bu da mesela şeyi gösteriyor, örgüttekilerin daha sonra yazdıklarında örgütle yüzleşmesi, örgütü paralaması tırnak içinde.

Z.G.: Bir anda olmadı zaten, aslında 75lerden itibaren bu fraksiyonlara ayrılma ve tüm bu çatışma ortamı, çatırdayan, iyi gitmeyen sol adına da bir şey olduğunu söylüyor. 12 Eylül milat değil o yüzden.

E.A.: Mine Nazarı şöyle diyor; bizimle mülakat yaptığında diyor ki, iki kişiyle önce bir toplantı yapıldı, o toplantıda o dönemin bir çok aktörü vardı, toplantıda dedim ki, 80 öncesi sol derneklerde ve kurumlarda, partilerde kadınlara daha çok dernek süpüren, bardak yıkayan, çay dağıtan kadınlar olarak bakılırdı. Bir anda bütün erkekler hepsi isyan etti buna. Aslında şu var, sol o anlamda bazı şeylere dokunmadı. Cemile Çakır sabah okuyordum, mesela Cemile Çakır şey diyor, ben diyor yazarım, ama cezaevinde yazmadım, yazılanları doğru bulmuyorum,

kahramanlaştırılıyor. Oysa öyle bir şey değil. Yaşadığımız çok farklı şeyler vardı, onları anlatmıyorlar. Şu an sizinle değil de Hürriyet gazetesinde anlatmış olsaydım, onlarca manşet çıkardı. Yani bir taraftan solun hala şey kaygısı var, 12 Eylül durulmuş, noktası konmuş bir şey değil aslında, devam eden bir süreç olduğu için sol da kendisine öyle bakıyor. Yani sol dönüp şeyi yapmadı, bu noktada, bizim kolektif olarak yaptığımız çalışmalar, ben birey olarak başka bir yere kaydım, ben sözlü tarih çalışması içinde devleti bir kez unuttum, sola döndüm. Öfkem sol gruplara döndü. Çünkü devlet 12 Eylül ile gelmeden aslında, daha öncesinde sol kendi çevresinde bazı şeyleri halletmişti. Yani bu anlamda bu yüzleşme tartışmasını çok ciddi bir şekilde kendisine yöneltmesi gerekiyor.

S.A.: Bence de, mesela ben de edebiyatın böyle bir şey yapması gerektiğini düşünüyorum. Örgütlerin de böyle bir şey yapmaya, yanından yaklaştığı var, önemli bir şey bu. Toplumun daha da ötesinde bunu yapması gerekiyor. Zaten bugün Diyarbakır Cezaevi çalışmalarıyla ya da bütün yapılan çalışmaların derdi topluma da şeyi göstermek; sen de sustun toplum. Sen de suskun kalarak buna destek verdin'i göstermek. Dolayısıyla toplumun yüzleşmesi ama en önemlisi dediğin gibi örgütlerin de...

Z.G.: Toplum nasıl yüzleşecek?

S.A.: Ama yapması gereken bu. Bizim yapmamız gereken tam da sözlü tarih ile tarihsel çalışmalarla biraz da gerçeği ortaya çıkarma biçimi olarak mücadele etmek.

Z.G.: Belli söylemler hakim, yani deniyor ki sağ taraftan kardeş kavgası durdu, sol taraftan mağdur edildik, liberali şöyle diyor, aslında bu daha çok etraflıca, daha çok şeyin bir arada konuşulduğu bir şey olmalı. Hiçbir tekil açıklama işe yaramıyor yani bu noktada. Şöyle bir his oldu bende bu çalışma ve daha önceki tez ile de birlikte, bu konuyla ilgili, yani bütün bu söylemlere açık olmak lazım, yani anlamaya çalışmak anlamında ama hiç birine sırtı yaslamamak lazım çünkü yani kesinlikle bir tanesi ile açıklamaya başladığında, çok kör bir düğüme doğru gidiş söz konusu oluyor.

S.A.: Ama bir yerde durmak gerekmiyor mu?

Z.G.: Daha durma noktasına gelemedik bence, bence daha yeni açılıyor serpiliyor henüz yeni yeni. Bana öyle geliyor, daha çok konuşulacak. Belki biz on sene sonra şu yazacaklarımıza çok başka bakacağız ama bunlar çıkmadan öbürleri gelmiyor yani, gelmeyecek de.

E.A.: Nar Taneleri kitabı, Sezai Sarioğlu'nun, o iyi bir çalışma. Ayşegül Devecioğlu'nun Kuş Diline Öyküden kitabı... ama bunun örnekleri çok sınırlı.

S.A.: Bunlar iyi örnekler, edebiyatta yerle bir edilesi örnekler çok bence.

Z.G.: Biz biraz mesafe aldık ya, biz iyi bir konumdayız. Kendimizi kurtarmamız lazım gıcık olma noktasından. Biraz mesafe alıp onları iyi okumak lazım, katılmayabiliriz ama aslında niye öyle yazdığına dair dönemi kavramak açısından çok iyi malzemeler. Çünkü ben uzunca bir süre kendimde de başka insanlarda da böyle bir iteleme görüyorum. İlla sol romanları değil de, onu okumam bunu okumam... tam bu fraksiyon kafasının "sen kimsin nesin, senin yayının ne" kafasının devamı yani, bence zihinlerimiz rahat değil, hep böyle bir tarafımız belli olmalı, hep okuyacağımız, düşüneceğimiz şeyler net olmalı. Öbür tarafın çok yanlış olduğunu, daha onun ne yazdığını okumadan, belki okusak, dünya

görüşümüze öyle gelecek, fakat başka birinin dediği veya bağlı bulunduğumuz, yakın hissettiğimiz insanların yorumları üzerinden yaklaşmaktan dolayı hiçbir zaman okumadığımız çok fazla şey var. Yani birazcık solun getirdiği kötü miras böyle bir şey bana kalırsa. Ya bu sürüyor, bitmedi yani. Bitecek gibi değil şu aşamada ama vakit var yani. Bilmiyorum, böyle de süremez herhalde. Ama bu tam da şey yani, biraz bununla ilgili, halen daha bugün, ben tam katılmıyorum ama, Kadıköy’de takip etmeye çalışıyorum. Hem blog toplantısı ile ilişkili hem de bu Sosyalist Emek Hareketi’nin içinde adını unuttum, 5 grup bir araya gelip sol bişi yapmaya çalışıyorlar ya... halen daha birbirini suçlama halen daha toplantılar bu inkarcılık, suçlamayla geçiyor.

S.A.: Ben de ilk bu çalışmaya başladığımda, o dönemki devrimci demokrat örgütlerin ya da sosyalist devrimcilerin yazdığı kitaplar var, bir de biri işkenceyi, ölümü yüceltirken diğeri şey yapıyor... işkence yüceltiliyor, “ötenler” yerle bir ediliyor, bir taraftan başka bir bakış açısıyla da yazan var, o fraksiyona göre 12 Eylül başka... cezaevi başka, yaşananlar başka, konuşmak başka, işkence başka... her şeyde değişiliyor çünkü hiçbir şekilde ortaklaşılacak bir şey yok. Olmalı mı... yoo olmamalı ama böyle bir bakış açısı da katlanılabilir değil tabi.

Buradan yine devam edersek, son olarak aslında; bu çalışmaların, sözlü tarih çalışmalarının bir mücadele biçimi olarak okunması mümkün mü? Örneğin insan hakları aktivizmi denebilir ya da sizin için mücadele biçimi olarak görülebilir mi?

E.A.: Aslında ciddi bir müdahale yöntemi bence. Bazı şeylerin – Zeynep’in söylediği- karşı karşıya konumlandırılması, önce safların belirlenmesi, kodlama vs. bu tür durumları kırabilecek bir şey olduğunu düşünüyorum. Sol yapılarda da şöyle bir vaziyetimiz var; her konuştuğumuz şeyin en doğru olduğunu düşünüyoruz. Türkiye’deki sol yapılarda çok daha – belki diğer toplumlarda da öyledir de- her şeyin en doğrusunu bildiğimizi ifade ediyoruz. Arkamda şu kitle var, şu kadar konuşuyorum. Şurdan geliyorum, şu kadar konuşuyorum... gibi. Ama ciddi bir kopukluk var. Adına konuştuğumuzu düşündüğümüz insanlarla aramızda çok ciddi bir kopukluk var. Bu tür çalışmalar, sözlü tarih çalışmaları özellikle de çok da görünmeyen, söz söyleme araçlarını çok da elinde bulundurmayan insanlarla bir araya gelmek ve onlarla birlikte düşünme sürecine yeniden girmek ve bazı şeylere dokunma sürecini açmak, bunun ciddi bir etkisi olabileceğini düşünüyorum. Belki şu an sınırlıdır, yani dokunabildiğimiz alan sınırlıdır, etkileyebildiğimiz alan sınırlıdır. Ama süreç içinde bunun daha da çoğalabileceğini düşünüyorum ben. En azından, birileri adına birilerinin çokça konuşmasının biraz sınırlandırılması gerekiyor. Birileri adına birilerinin projeler sunması, birileri adına birilerinin kurtarma şeyleri sunması... o olayın biraz sınırlandırılması gerekiyor. Sözlü tarih buna alan açabilir. Herkesi doğrudan katıp o alan daha da genişleyebilir, alanın öznelere çoğalabilir. Özne – nesne pozisyonları, rolleri biraz kırılabilir, etki edebilir. Ve çoğalmasında toplumun daha yaygın bir şekilde birbirine dokunabileceğini düşünüyorum. En son, bizim Savaşın Tanıkları çalışmasında mülakat yaptığımız Halit Kakinç, Siverek’teki hikayesi. Onu oradan okumak, oradan bir şeylere dokunmak, ondan sonra Keriman Baha, burjuva kadın, 12 Eylül hikayesini oradan getirip Mine Nazar’ın hikayesi ile buluşturmak. Belki onların gündelik hayatlarında hiçbir araya gelmemeleri – mesela şimdi belki bir araya geliyorlardır ama- sözlü tarih yaparak

sen böyle bir şeyin içine giriyorsun, içindesin. Bu alan genişleyebilir. Daha çok dokunabilir. Türkiye’de şöyle bir şey var, solculuk yapmayı çok seviyoruz, büyük siyaset yapmayı çok seviyoruz. Hemen hemen bütün yapılarda çok yaygın bir şeydir. Ama gerçekten hayata dokunan, toplumun bazı kalıplarını değiştirmeye, dönüştürmeye zorlayabilecek ya da birbirimizi ayrı kompartımana koymadan anlayabileceğimiz, duvarları yıkabileceğimiz bir şey için sözlü tarihin ciddi bir alan açabileceğini düşünüyorum. Gittikçe daha fazla yere dokunabileceğini düşünüyorum.

S.A.: Aslında dokunmak istediğimiz bir hedef kitle var, dokunmak istediklerimiz var. Dolayısıyla dokunmak istediklerimize ulaşabileceğimiz bir araç olarak sözlü tarih yine de bir müdahale biçimi...

Z.G.: Hiçbir şey yapamıyorsun diye durmamak yani...

S.A.: Ercan’ın dediğinden, hareketle, o insanlar bir yerde buluşuyor. Senin çalışmanla, senin çabanla bir yerde buluşuyor.

Z.G.: Farklı bağlantılar kuruluyor. Bir de şey var, sözlü tarih çalışmasına ilk etapta başladığında, hemen birilerine ulaşamıyorsun. İlk ulaşılanlar, sana bir şey öğretebilecek noktaya gelmiş kişiler oluyor. Mesela görüştüğümüz kişilerin iki tanesinin sanırım kendilerine ait bir kitapları vardı. Onlar bir şekilde kendilerini – küçük yayınevleri, kişisel çabalar, belki büyük ağlara girmemiş kitaplar olabilirler ama – bi dertle girişmiş kişiler de vardı. Onlar üzerinden başkalarına da, bir ağ bir bağlantı kurulmasına bir yandan da...

S.A.: Kendi kitaplarını yazmış, kendini bir şekilde ifade etmiş kişilerin bir de size sözlü tarih olarak anlatması, sizce farklı mıdır? Yazmak kendini bir şekilde gösterme çabası ama sözlü tarih yaparken – belki sözlü tarihi en rahatlaştıran şeylerden biri – insan kendini hemen anlatır...

Z.G.: Bazısı da yazmış bulunduğu için, yazdığını anlatır. Ya yazdığının hiç dışına çıkılmaz ya da başka noktalara çıkılır ya da bir hikayesini anlatır. Açıkçası şuna inanmıyorum, orda bir gerçek var, hakikat var ve bu kişiden bütün kurmaca yapılarını kırıp oraya ulaşmaya çalışıyoruz, bu yok aslında. Bu zaten kötü bir tavır. Ama eğer bu kişi şeyde inat ediyorsa; hep bahsettiği şeylerden bahsetmek, ister yazmış olsun ister hep böyle düşünmüş olsun hep böyle anlatmış olsun, o da bize bir şey der yani. Bizim yaklaşımımız budur. Çünkü şeye ulaşamayız, her şeyin ötesinde bir hakikat var, biz de ona ulaşacağız diye bir şey olamaz. Hep bir kurgu, hep bir anlatma biçiminin içindeyiz. Orda bir araya gelen üç kişi, bir anlatıcı, iki dinleyici başka bir atmosfer yaratır ve bütün bunları yoruma, aktarış biçimine katabilirsin. O kişi ezber konuşsa dahi bu da bir şey der. O yüzden hiç problem değil, sessiz mi değil mi, hiç konuşmamış mı? Çünkü öyle bir dert ilk araştırmaya başlarken insanlarda, hepimizde bu dert oluyor. Hiç kimsenin dinlemediği bir şey anlatsın, hiç kimsenin konuşurmadığı biri konuşsun gibi bir yaklaşımın bir anlamı olmadığını düşünüyorum.

E.A.: Anlatsa da anlatmasa da, yeniden de kursa bir şeyi, sana bir şey anlatıyor.

S.A.: Son olarak, 12 Öyküde 12 Eylül çalışmanızda hiç unutamadığımız bir şey var mı?

E.A.: Salih Sezgin ile mülakat yaptık. Bendim, Zana’ydı, Sanem’di. Biz aslında bu sürecin uzağında olmayan insanlarız ama Salih Sezgin ile mülakatta şöyle bir şey olmuştu. Bir de bizimle yakın temasta olan 2 arkadaş da gelmişti. İkiisi

görüşme esnasında ağlayıp çıkmıştı. Biz görüşmeden çıktık, biz de hiçbir şey konuşamadık. Yani İstiklal’de kendi aramızda kaybolduk gittik. Üzerine hiçbir şey konuşamamış, o şekilde dağılmıştık.

Z.G.: “Hikayemi Dinler misin” çalışmasında 23 çalışmanın 22sinde, zaten 22 yaşındasın. Ben sözlü tarih çalışmaları sayesinde bugünkü insan oldum. Benim de kendi açımdan bir şeyleri düşünme biçimi açısından bu çalışma şey yaptı.

S.A.: 12 Eylül’ün az önce bir milat olmadığını söylemiştin ama 12 Eylül bir toplumsal dönüşüm – yaptığınız görüşmeler kapsamında söylemenizi isteyeceğim ya da kendi deneyimleriniz kapsamında – ya da bir kırılma mıdır ya da toplumsal olarak sonuçları ne kadar gelişti? Milat mıdır, tekrar sorucam bu sorumu, çünkü ben kırılma bir nokta olduğunu düşünüyorum, öncesinden... “benim 12 Eylül hikayem yoktur”dan öte bir şey, kültürel bir dönüşüm müdür?

Z.G.: Bu konuda yazılmış çok şey var, hepsini de söylüyorlar. Benim tezimde de söylediğim, bu yazımızda da bahsedeceğimiz, benim düşüncem milat gibi almamak lazım. Bir yandan milat bir yandan değil, bir yandan süre giden hep söylediğimiz bir şey, bu bir değişim süreci ve o gün aslında biz mülakatlarda da gördük 12 Eylül’ün adı geçmeyen mülakatlarımız var, hiç bahsi geçmeyen... bu bir kopuştur diyen söylemler eskidi artık, sırf tek başına bir kopuş değil, bütün bu konuştuğumuz sol önceden çatırdamaya başladı, Türkiye zaten şey bekliyordu, bizi birileri kurtarsın, kendini belli eden, ya da neoliberal açıklamaları da biliyoruz, bir dönüşüm için Amerika, Türkiye bütün dünya konteksi zaten hepsi bunun içinde değerlendirilebilecek konular. Ama onun uygulanmaya net olarak, resmen başladığı bir tarih olarak çok önemli bu nedenle milattır.

E.A.: Bence de muazzam bir toplumsal mühendislik çalışması. Sistem çok iyi bir planlama yaptı ve planlamayı 77den itibaren uygulamaya başladı. Ve 12 Eylül ifadesini kendisi koydu, o tarihi kendisi belirledi. Ve o tarihle birlikte bize çok başka şeyler anlattı. Ve o anlattığı şeylere de bu toplumun yüzde 70ini 80ini ikna etti ve halen ne yazık ki devam eden bir şeydir. Sanat, edebiyat, kültür, ekonomi, birey, kadın her noktada neoliberal politikaların içerilmesi anlamında müthiş bir toplumsal mühendislik çalışması ve dediğim gibi peşimizi bırakmayan, o girdabın içinde olmayı sürdürdüğümüz bir süreç.

S.A.: Çok teşekkür ederim.